

*0: EK
*1: 2010-2011
*2: 18
*3: WordXP
*4: 18de vergadering
*5: Dinsdag 15 februari 2011
*6: 10.15 uur
**

Voorzitter: Van der Linden

Tegenwoordig zijn 70 leden, te weten:

Asscher, Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Benedictus, Van den Berg, Biermans, Van Bijsterveld, De Boer, Böhler, Doek, Dölle, Van Driel, Dupuis, Duthler, Eigeman, Elzinga, Engels, Essers, Flierman, Franken, Goyert, De Graaf, Hamel, Hendrixx, Hermans, Ten Hoeve, Hofstra, Holdijk, Ten Horn, Huijbregts-Schiedon, Janse de Jonge, Van Kappen, Knip, Koffeman, Kox, Kuiper, Lagerwerf-Vergunst, Laurier, Leijnse, Leunissen, Van der Linden, Linthorst, Meindertsma, Meulenbelt, Meurs, Noten, Peters, Putters, Quik-Schuijt, Reuten, Russell, Schaap, Schuurman, Slager, Slagter-Roukema, Smaling, Staal, Strik, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Tiesinga, Vedder-Wubben, Vliegenthart, De Vries, De Vries-Leggedoor, Werner, Westerveld en Willems,

en de heer Rosenthal, minister van Buitenlandse Zaken, de heer Hillen, minister van Defensie, en mevrouw Schippers, minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

**

*N

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Huijbregts-Schiedon, wegens ziekte;

Thissen en Broekers-Knol, wegens bezigheden elders;

Haubrich-Gooskens, wegens verblijf buitenslands in verband met een verkiezingswaarnemingsmissie in Uganda.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

*B

!Buitenlandse Zaken en Defensie (begrotingen)!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2011 (32500-V);**

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2011 (32500-X);**

- **de brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie d.d. 6 september 2010 inzake de inzet van de regering in de discussies over het NAVO Strategisch Concept;**

- **de artikel 100-brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie, van Veiligheid en Justitie en van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 7 januari 2011 inzake een geïntegreerde politietrainingsmissie in Afghanistan (27925, nr. 415);**

- **de brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie, van Veiligheid en Justitie en van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 27 januari 2011 inzake aanvullende uitwerkingen van de artikel 100-brief van 7 januari 2011.**

De **voorzitter**: Ik heet de minister van Defensie en de minister van Buitenlandse Zaken van harte welkom in de Eerste Kamer.

Het woord is aan de heer Van Driel.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Van Driel** (PvdA): Mijnheer de voorzitter. Vandaag zullen wij een debat voeren over het nieuwe strategisch concept van de NAVO, maar u zult het mij niet euvel duiden dat ik ook thema's aanroer die in het strategisch concept wat minder aan de orde komen.

Wat het strategisch concept betreft, zijn er in feite op een paar punten wijzigingen die interessant zijn. In het algemeen zijn de wijzigingen ons inziens relatief beperkt. Gezien het aantal nieuwe landen dat zich bij de NAVO heeft aangesloten sinds het vorig strategisch concept is geschreven, is dat toch wel een beetje opmerkelijk.

Ik wil allereerst even ingaan op wat niet gewijzigd is: het strategisch concept verwerpt de NAVO als politieagent van de wereld. Op dat punt kent de NAVO in ieder geval haar beperkingen. Dat is terecht, omdat de gedachte van een mondiale veiligheidsorganisatie naar onze mening niet in het strategisch concept hoort. We moeten zeer terughoudend zijn bij het aanvaarden van taken buiten het verdragsgebied. Niet alleen omdat we dat niet kunnen financieren, maar vooral ook omdat we om politieke redenen niet overal ons NAVO-stempel op moeten willen drukken.

Wat we ook niet moeten willen, is meer, meer, meer. Dan doel ik op meer leden, meer missies, meer taken. In dit kader zij nog eens gezegd dat wij geen behoefte hebben aan uitbreiding van de NAVO met Oekraïne en Georgië. De snelle groei van de NAVO in de afgelopen periode heeft geleid tot minder consensus. Dat is logisch, gezien de verschillende historische achtergronden van de nieuwe toetreders. Zowel onderling als in vergelijking met de nieuwe landen zijn er grote verschillen. Maar we hebben juist meer consensus nodig, dus minder nieuwe landen en meer consensus. Bovendien kosten meer taken en meer missies meer geld, terwijl alle landen juist minder te besteden hebben.

Kortom, de kern van het vorige strategisch concept is globaal gehandhaafd: de NAVO is een defensieve alliantie met beperkte taken, die alleen de grote risico's bestrijdt. Tevens hoort tot die kern een geloofwaardige invulling van artikel 5, waarin staat dat een aanval op een van de leden, een aanval is op alle leden en dat de leden verplicht zijn om de aangevallen partij bij te staan.

Een wijziging betreft het feit dat artikel 4, het consultatieartikel, prominenter naar voren is gehaald. Het is een goede zaak dat de NAVO een brede politieke dialoog over onderwerpen die de veiligheid van de lidstaten direct bedreigen, bevordert. In die zin is artikel 4 ook bijna even belangrijk geworden als artikel 5. Deze opwaardering vinden wij positief. De landen kunnen dan elkaar consulteren over piraterij, digitale aanvallen, het veiligstellen van energietoevoer en voedselvoorraden en het behandelen van schurkenstaten, om maar een paar voorbeelden te noemen. Die consultaties kunnen leiden tot verdere acties, maar dat hoeven uiteraard niet altijd militaire acties te zijn.

Een tweede wijziging is dat we meer dan voorheen de relatie met Rusland openhouden en ook verder proberen uit te bouwen. Mijn partij is blij met dit accent. Wij begrijpen wel dat nieuwe NAVO-landen dit met huiver aanschouwen, maar wij moeten op alle mogelijke manieren de dialoog met onze buur op gang houden. Wij moeten enerzijds de nieuwe lidstaten ervan overtuigen dat wij, indien nodig, bereid zijn tot een gezamenlijk optreden in het kader van artikel 5, en anderzijds de dialoog met Rusland maximaal benutten. Die dialoog kan bijdragen aan het herstel van wederzijds vertrouwen, praktische samenwerking en een gezamenlijke aanpak van terrorisme en piraterij. Over de dialoog met Rusland gesproken: zal er ooit een Europees veiligheidsverdrag komen en, zo ja, met welke elementen? Kan de minister daar nader op ingaan? De verhouding met Rusland moet verbeteren, terwijl het raketschild opgebouwd wordt of overeind blijft. De vraag is ook of de oude NAVO-landen hetzelfde enthousiasme voor dit schild aan de dag leggen als sommige nieuwe. Wat is de positie van de ministers hierin?

Het is ons inziens wel een gemiste kans dat de relatie met economisch sterk opkomende landen als bijvoorbeeld China en India niet een beschrijvende plaats in het strategisch concept heeft gekregen. Rond piraterij voor de Somalische

kust werken we als NAVO al samen met China, maar ook op het gebied van digitale aanvallen en voedsel- en energiezekerheid is samenwerking voorstelbaar. Welke opvattingen hebben de ministers hierover?

Een derde wijziging betreft de rol van kernwapens. In het vorige strategisch concept werd veel meer nadruk gelegd op kernwapens als een noodzakelijk integraal onderdeel van de strategie. Nu worden kernwapens meer gezien als een noodzakelijk kwaad. Het verband tussen de veiligheid in Europa en de aanwezigheid van tactische kernwapens hier is losgelaten. De nadruk ligt nu vooral op nucleaire afschrikking. Dat is zeker een stap vooruit, omdat de rol van kernwapens bij een eventueel militair conflict als uitzonderlijk wordt beschouwd.

De vraag is of de NAVO op dit laatste punt ver genoeg gaat. De AIV zegt dat het strategisch concept nog een stap verder zou kunnen gaan door de afschrikingsstrategie van de NAVO te beperken tot het weerhouden van andere kernwapenstaten om hun nucleaire strijdmiddelen in te zetten tegen lidstaten van het bondgenootschap of daarmee te dreigen. Een dergelijke beperking zou een versterking inhouden van het internationale streven om de rol van kernwapens terug te dringen. Dat spreekt ons aan. Wat is de opvatting van de ministers hierover? Wat is de opvatting over dit op zich nog bescheiden standpunt van de AIV? Of zien zij mogelijkheden om nog een stapje verder te gaan?

Het spreekt vanzelf dat wij het START-verdrag dat eind vorig jaar is gesloten, toejuichen. Maar voor de tactische kernwapens, die in de oude strategie een gevechtsfunctie hebben, is nog een lange weg te gaan. Het is interessant hierbij op te merken dat zowel door de republikeinen in de Senaat in de VS als in de Russische Doema aangedrongen is op verdere onderhandelingen over het terugdringen van die tactische kernwapens. Wij zouden van ons grondgebied alle kernwapens willen zien verdwijnen, en uiteraard niet alleen van ons grondgebied. Wij moeten ons veel meer inspannen om de tactische kernwapens uit Europa te verwijderen. Zijn de ministers tot die inspanning bereid? Ook de strategische arsenalen van Frankrijk en Engeland dienen betrokken te worden bij de onderhandeling over de reductie van kernwapens. Wat is het oordeel van de ministers daarover en welke stappen zijn zij bereid te nemen om kernwapens terug te dringen? Delen zij het perspectief van president Obama dat deze wapens moeten worden afgeschaft? Wij zouden graag, ook gezien de breed gedragen opvattingen in de VS en Rusland, een meer proactieve rol van de bewindslieden bespeuren als het gaat om het terugdringen van kernwapens. Zijn zij bereid om proactief op te treden? In 2012 is de voorgenomen review van de afschrikingsstrategie afgerond. Dan zouden de ministers hier invulling aan kunnen geven.

Het moet mij overigens van het hart dat wij ten aanzien van kernwapens soms ietwat hypocriet zijn. Wij veroordelen de aanwezigheid in India en Pakistan, maar wij vergoelijken de aanwezigheid in

Israël, dat nog steeds weigert zich aan het Non-proliferatieverdrag te binden. Waarom gebeurt dat eigenlijk? Kunnen de ministers zich voorstellen dat andere landen menen dat hier van een dubbele moraal sprake is?

Als we toch over wapens praten in NAVO-verband, dan wil ik op verzoek van mijn collega Haubrich nog iets zeggen over clustermunities. Kan de minister van Buitenlandse Zaken hier uiteenzetten hoe hij de toezegging gaat waarmaken om zich actief in te zetten voor het laten tekenen door andere NAVO-landen van het verdrag betreffende deze clustermunities? Kan hij bijvoorbeeld aan het eind van het jaar ons een brief sturen met een overzicht van de inspanningen die hij op dit punt heeft gepleegd en de resultaten daarvan?

Voorzitter. Een van de punten die aandacht krijgt in het strategisch concept, is het accent dat gelegd wordt op het verkrijgen van meer draagvlak bij de bevolking voor de NAVO. Nu zijn militaire organisaties zelden populair, maar in een democratie is draagvlak wel elementair. Ziet de minister van Defensie kansen en mogelijkheden om iets te doen aan het verwerven van meer draagvlak?

Een punt van kritiek is dat de NAVO een kostbare, weinig efficiënte organisatie is. Er is veel staf. Het begrip "waterhoofd" komt al snel in je op. Nu weet ik wel dat zo'n organisatie ook een opleidingsinstituut is en dat veel contact tussen de verdragslanden goed is, maar het is de vraag of we die bovenmatige bestaafing nog wel willen en kunnen betalen. Ik hoor gaarne de opvatting van de minister van Defensie.

Dat brengt mij op een aantal kwesties van financiële aard. Alle landen bezuinigen de komende jaren fors op hun defensie-inspanningen. De vraag is, nu alle uitgaven zo onder druk staan, of er niet meer draagvlak is om binnen de NAVO te komen tot common funding van operaties. Het is toch te gek voor woorden dat wie meedoet met een gezamenlijke actie, ook betaalt en dat het land dat zich onttrekt, ook geen kosten maakt. Dat zou in een echt bondgenootschap toch niet moeten kunnen! Is dit niet het moment om de common funding van gezamenlijk optreden te regelen? Deze common funding zou ook de opmaat kunnen zijn voor meer interoperabiliteit en meer flexibiliteit. Het belang hiervan kan nauwelijks genoeg worden onderstreept. Immers, hoe kun je intensief samenwerken als bijvoorbeeld de communicatiemiddelen niet op elkaar zijn afgestemd? En als common funding hieraan bijdraagt, snijdt het mes aan twee kanten. Hoe denkt de minister van Defensie hierover en welke stappen is hij bereid en in staat te nemen?

Is dit ook niet het moment om over te gaan tot een meer gezamenlijke aanschaf van materieel? Ik weet wel dat dit laatste met de NH90-helikopter niet goed is gegaan, maar dat kan toch niet het argument zijn om niet veel meer gezamenlijk te doen. Het kan wellicht wel tot 20% in de kosten schelen en dan gaat het toch om aanzienlijke bedragen. Er is ons inziens veel meer politieke druk nodig op dit punt. Welke belemmeringen ziet de

minister en hoe zou hij deze kunnen wegnemen? Welke initiatieven is deze minister van Defensie op dit punt van plan te nemen? Zou hij ons een lijst van acties kunnen voorleggen en over een tot twee jaar kunnen rapporteren over de resultaten? Ook een gezamenlijke aanschaf leidt tot meer interoperabiliteit. Dan zou in de toekomst met meer landen intensiever kunnen worden samengewerkt dan nu met de landmacht en de marine van Duitsland en België en de marine van het Verenigd Koninkrijk.

Is dit niet het moment om in NAVO-verband tot veel meer specialisatie over te gaan? Is het niet tijd voor een initiatief van de minister van Defensie tot een voorstel om tot een "coalition of the willing" te komen van landen die, ook door bezuinigingen aangespoord, tot specialisatie willen komen? Dan bedoel ik echt een ingrijpende specialisatie die pijn doet, maar die in het geheel de kwaliteit van de afzonderlijke onderdelen doet toenemen. Landen worden dan afhankelijker van elkaar, maar zijn gezamenlijk veel sterker. Het is ons inziens tijd voor zo'n nieuwe aanpak in NAVO-verband -- veel ingrijpender dan de laatste tien, twintig jaar -- om te specialiseren en tot een ingrijpende taakverdeling te komen. Ik hoor graag de opvattingen van de minister van Defensie hierover. Ik hoor ook graag een antwoord op de vraag of hij initiatieven wil en kan nemen.

In het verlengde hiervan: dit Kabinet bezuinigt 600 mln. op defensie terwijl er nog een rekening aan achterstallig onderhoud van 200 mln. openstaat en er ten minste voor 200 mln. aan nieuwe wensen zijn. Dat is opgeteld 1 mld. Dat leidt tot de vraag, wat we de komende jaren wel en niet gaan doen. De minister heeft aan de overzijde toegezegd de komende weken met een visie daarop te komen, maar wellicht kan hij hier alvast een tipje van de sluier oplichten. Wat gaan we nieuw doen, wat blijven we doen en wat gaan we niet meer doen? Op een bedrag van 7,5 mld. met veel vaste kosten moet de minister keuzes maken. Welke gaat hij maken? Welke punten zijn nieuw en welke neemt hij van zijn voorganger over? En wat zal de NAVO merken van onze bezuinigingen? Is er een relatie met het strategisch concept en, zo ja, welke?

Als we over het strategisch concept van de NAVO spreken, kunnen we niet voorbijgaan aan de vraag of er ook een Europese benadering van de NAVO is en wat de rol is van de EU. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat Nederland niet zo veel ziet in een heel actieve rol van de EU met betrekking tot veiligheidsvraagstukken naast de NAVO. Ik kan mij in ieder geval niet aan de indruk onttrekken dat de Nederlandse minister van Defensie daar niet hard aan trekt. Wellicht verleent hij passief steun en is hij er niet op tegen, maar hij neemt niet het voortouw; speelt geen actieve rol. Dat betreurt mijn partij en wij willen hem graag aansporen tot het spelen van een meer actieve rol op dat punt in de EU. Het Verdrag van Lissabon heeft op het gebied van buitenlandse betrekkingen, inclusief defensievraagstukken, tot veranderingen geleid. Er is nu een actieve Europese buitenlandse politiek in ontwikkeling, met bijbehorende

bemensing, al is de rol daarvan nog bescheiden. De EU is een organisatie die bij de civiele opbouw een belangrijke rol kan spelen en vaak al speelt, eigenlijk bij twee van de drie D's in de 3D-benadering, maar die rol kan nog beter worden benut. Ook op het terrein van de politie, bij training, opbouw en begeleiding, bij misdaadbestrijding, inclusief corruptie, en ordehandhaving kan de EU een veel nadrukkelijker rol op zich nemen.

In dat kader wil mijn fractie nog eens benadrukken dat de NAVO een veel te belangrijke rol speelt bij de vorming en training van politie in Afghanistan. Dat kan te maken hebben met het feit dat er in dat land volgens veel deskundigen geen politie bestaat in onze betekenis van het woord. Overigens zijn er inmiddels 134.000 politieagenten in Afghanistan. Dat is verhoudingsgewijs 40% meer politie dan in Nederland en het was ons niet opgevallen dat daar zo veel meer verkeersovertredingen en winkeldiefstallen zijn.

Ik wil het debat in de Tweede Kamer hier niet overdoen. Maar ook volgens mijn fractie in dit huis, lag, na jaren waarin Nederland in Afghanistan een zware missie heeft verricht, een nieuwe missie met een paramilitair karakter niet voor de hand. Internationaal verantwoordelijkheid dragen kan alleen als dat verantwoord is, met name naar diegenen die een missie moeten uitvoeren. Deze mogen nooit met een mission impossible worden belast. Een analfabeet kun je wel in zestien weken leren schieten, maar niet in zestien weken ook nog leren lezen en schrijven en succesvol lesgeven in de bescherming van mensenrechten. Dat is echt boven de boomgrens van het Afghaanse leven en dat kun je alleen in Den Haag verzinnen.

Voorzitter. Heeft mijn fractie goed begrepen dat er een contract wordt gesloten tussen de Nederlandse regering en de overheid in de provincie Kunduz over de inzet van agenten? Als dat het geval is, komt het ongetwijfeld op papier te staan. Vooruitlopend daarop zouden wij graag enige contouren geschetst willen zien. Ook krijgen wij graag de verzekering dat wij dat papieren contract te zien krijgen.

Is er in de ogen van de ministers ook een militaire rol in de EU weggelegd en, zo ja, welke? Er is een European Defence Agency, maar wat stelt die in de ogen van de ministers nu precies voor en wat willen de ministers hiermee. Het is in onze ogen onvermijdelijk dat er een permanent militair comité is in EU-verband. Zien de ministers dit ook zo? En als het er moet zijn, moet dat dan opgebouwd worden of moet er gebruikgemaakt worden van datgene wat in NAVO-verband is opgebouwd?

Er is een European Battlegroup van ongeveer 2000 man, maar volgens ons heeft die zelfs nooit geoefend. Dus wat stelt die eigenlijk voor en vooral: zou die niet iets voor moeten stellen? Er is een NRF een Response Force, maar heeft die ooit feitelijk geoefend? Geloven de ministers in een Europese benadering van veiligheidsvraagstukken of vinden zij dat eigenlijk allemaal relatief onbelangrijk en denken zij vooral trans-Atlantisch.

Voorzitter. Er ligt een aantal uitdagingen voor de ministers. Die uitdagingen liggen niet zozeer in het strategisch concept; die liggen vooral in een veel beter met de beperkte middelen omgaan via common funding, burden sharing en taakverdeling en specialisatie:

- in het spelen van een veel actievere rol in EU verband;
- in het verder terugdringen van kernwapens, niet alleen in Nederland maar ook in Europa, waarbij we onder de Amerikaanse atoomparaplu blijven en
- in het zoeken van draagvlak voor de NAVO en het strategisch concept.

Die uitdagingen liggen tenslotte ook in het neerleggen van nieuwe opvattingen over wat met substantiële bezuinigingsdoelstellingen in Nederland kan worden waargemaakt. Komen er, om een voorbeeld te noemen, nieuw "drones"? Wat blijven we doen en wat gaan we niet meer doen? De verkenningen van de vorige minister van Defensie dragen wellicht bouwstenen aan, maar gezien de omvang van het bedrag dat deze minister moet bezuinigen, zal hij met nieuwe ideeën moeten komen om een geloofwaardige en slagvaardige defensiemacht op te bouwen.

*N

De heer **Russell** (CDA): Mijnheer de voorzitter. De straten vol met demonstranten in Egypte maken grote indruk. Dictators in Arabische landen die tientallen jaren met ijzeren hand geregeerd hebben, vallen van hun sokkel. Ze zijn niet langer bestand tegen de roep om meer democratie, vrijheid en minder corruptie, om beter bestuur dat perspectieven biedt voor de bevolking. In Tunis, in Alexandrië en in Caïro wordt geschiedenis geschreven. Hoe de toekomst van het Midden-Oosten eruitziet, is nu nog moeilijk te voorspellen. Hopelijk kunnen de Egyptenaren en Tunesiërs over enige tijd naar de stembus om hun eigen toekomst te bepalen. Maar het kan ook anders aflopen. In dat geval kunnen de tanks die nu op het Tahirplein staan, gericht worden op Tel Aviv.

De veiligheidssituatie in de wereld laat zich niet eenvoudig voorspellen, zo bleek ook uit de studie die het vorige kabinet heeft verricht naar de toekomst van Defensie, de Verkenningen. Nederland zal bij zijn veiligheids- en defensiebeleid rekening moeten houden met fundamentele onzekerheid in een wereld die er niet stabiel op wordt. Wel zeker is dat we het hier beter hebben dan aan de overzijde van de Middellandse Zee. Nog nooit in haar geschiedenis heeft Europa zo veel welvaart en veiligheid gekend. Dat is niet in de laatste plaats te danken aan de NAVO. Het trans-Atlantische bondgenootschap, dat vorig jaar zijn zestigste verjaardag vierde, heeft zijn bestaansrecht meer dan eens bewezen. Het heeft de Koude Oorlog gewonnen en de Balkan gestabiliseerd. Nog steeds willen nieuwe landen toetreden tot dit baken van stabiliteit. En dan niet om de veiligheid alleen, maar ook om de waarden waar de NAVO voor staat: vrijheid, democratie, mensenrechten en de vrije markteconomie. Het zijn

waarden die ons veel welvaart hebben gebracht, maar die tegelijkertijd kwetsbaar zijn.

De ontwikkelingen in de Arabische wereld maken duidelijk dat deze waarden niet overal gelden. Onze welvaart en onze manier van leven zijn niet vanzelfsprekend. Ze vergen onderhoud. En robuuste verdediging, als het erop aankomt. De NAVO blijft daarvoor onontbeerlijk. Het zorg dragen voor de collectieve verdediging, de kerntaak van het bondgenootschap, vindt plaats in een veranderende wereld. Tegen bijvoorbeeld de terroristen van de Taliban en Al Qaida die een jihad tegen het Westen voeren. Tegen piraten die handelsschepen bij Somalië aanvallen en die voor veel onrust onder Nederlandse reders en bemanningen zorgen.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik hoor de heer Russell zeggen dat onze welvaart niet vanzelfsprekend is. Ik ben het met hem eens. Maar bedoelt hij daar ook mee dat onze welvaart niet houdbaar is en dat veel van de onrust aan de andere kant van de zee veroorzaakt wordt door de wijze waarop wij onze welvaart verkregen hebben? Is hij het met mij eens dat we niet met de NAVO onze welvaart moeten verdedigen, maar dat we op een andere manier met grondstoffen en met welvaart om zouden moeten gaan?

De heer **Russell** (CDA): Dat bedoelde ik daar niet mee.

De heer **Koffeman** (PvdD): Maar dat is dus ook uw opvatting niet. Ganzen zullen voor kerst ook zeggen dat zij het nooit beter hebben gehad. Op dit moment zijn er 25 landen in de wereld waar voedselrellen dreigen vanwege stijgende graanprijzen. Dat heeft veel te maken met ons beleid hier in Nederland. Dan kun je toch niet alleen maar naar de NAVO wijzen en zeggen: wij gaan verdedigen wat wij hebben? We zouden toch in internationaal verband moeten bekijken waar de problemen vandaan komen en of onze welvaart houdbaar is?

De heer **Russell** (CDA): Ja, uiteraard. Ik denk dat we daar geen discussie over hebben. Het is een integrale benadering. Aangezien we het vandaag over de NAVO hebben, wil ik me daarop concentreren.

Voorzitter. Ik was aan het opsommen waar wij de problemen zien. Tegen zogenoemde "rogue states" die streven naar kernwapens en met hun raketten Europa kunnen bereiken. Of tegen cyberaanvallen, die de economie kunnen ontwrichten.

Door dit soort nieuwe dreigingen was het strategisch concept van de NAVO aan herziening toe. Het vorige dateerde uit 1999, twee jaar vóór de aanslagen van 9/11. Het moge duidelijk zijn dat de wereld sindsdien veranderd is en daarmee ook de rol van de NAVO. Zo voert het bondgenootschap sinds 2003 het commando over de internationale troepenmacht ISAF in Afghanistan. Het is daarom een goede zaak dat er november vorig jaar op de Top in Lissabon een nieuw strategisch concept

vastgesteld is. Een kort en krachtig document dat staat voor een flexibele en toekomstgerichte NAVO, die zich richt op drie kerntaken: 1. collectieve verdediging, 2. crisisbeheersing en 3. coöperatieve veiligheid. De CDA-fractie deelt de tevredenheid van de regering over het bereikte resultaat. Het is verheugend dat er aan de wensen van Nederland is tegemoet gekomen, zoals: 1. het belang van partnerschappen, 2. een constructieve en evenwichtige tekst over samenwerking met Rusland, 3. inachtneming van het internationale recht en 4. het belang van civiel-militaire samenwerking in het kader van 3D, Diplomacy, Defence en Development.

Ook krijgt een betrekkelijk nieuw fenomeen als de cyberwarfare terecht aandacht. De CDA-fractie in de Tweede Kamer heeft er bij monde van het lid Knops bij de behandeling van de vorige twee defensiebegrotingen al aandacht voor gevraagd. Hij heeft daarover een motie ingediend. Kan de minister van Defensie aangeven hoe Nederland en de NAVO aan dit belangrijke onderwerp invulling geven? In hoeverre werkt Nederland samen met andere NAVO-landen? In hoeverre kiest het kabinet ook voor een interdepartementale aanpak? Voorkomen moet worden, zo vindt de CDA-fractie, dat straks alle 28 lidstaten los van elkaar aan een eigen cybersecurity gaan werken. Dat vereist bundeling van krachten, zoals bij het rakettschild. Worden naast defensieve capaciteiten ook offensieve capaciteiten overwogen? De vraag aan de minister van Buitenlandse Zaken is ook hoe cyberwarfare zich verhoudt tot artikel 5 van het NAVO-verdrag? Dat heeft zoals bekend, voorsnog, betrekking op een "gewapende aanval". Maar blijft dat zo, na een digitaal "Pearl Harbor"? Zo'n scenario is zeker niet denkbeeldig.

Hoe het zij, de NAVO is met dit nieuwe strategisch concept voorbereid op toekomstige veiligheidsuitdagingen. Hoe belangrijk de politieke eensgezindheid van "Lissabon" ook is, het is niet genoeg. Minstens zo belangrijk is het vermogen om daadwerkelijk invulling aan de ambities te geven. De voormalige secretaris-generaal Lord Robertson stelde niet zonder reden dat de toekomst van de NAVO afhangt van "capaciteiten, capaciteiten en nog eens capaciteiten". Helaas gaat het wat dat betreft bepaald niet de goede kant uit. De economische crisis heeft zowel in Europa als in Noord-Amerika grote gaten in de rijksfinanciën geslagen en zet de defensie-uitgaven sterk onder druk. Zo sterk, dat de NAVO-lidstaten in twee jaar tijd voor een bedrag van maar liefst 45 mld. bezuinigd hebben op defensie. Dat is evenveel als het totale defensiebudget van een groot Europees land als Duitsland. Het gevolg is dat de trans-Atlantische kloof nog groter wordt, zowel in dollars en euro's die aan defensie worden uitgegeven, als in termen van operationeel vermogen en interoperabiliteit. Vormden de Amerikaanse defensie-uitgaven tien jaar geleden nog minder dan de helft van die van het totaal van de NAVO, nu is dit gestegen tot bijna 75%. Hoe beoordeelt de regering deze scheefgroei? Wat kan het gevolg op lange termijn zijn als de scheefgroei zo blijft? Wat gaat de Nederlandse regering hieraan doen? Hoe

ziet de regering de toekomst van de NAVO met dit gegeven? Moet de Europese pijler van de NAVO niet versterkt worden?

Mijnheer de voorzitter. Deze trend baart de CDA-fractie zorgen. Daarbij realiseren we ons maar al te zeer dat Nederland onderdeel uitmaakt van het Europese probleem. Ik kom hier later in mijn inbreng op terug. De wereld wordt er in elk geval niet veiliger door! Europa dreigt namelijk niet alleen op de VS ver achter te lopen; opkomende reuzen als China en India hebben in de afgelopen tien jaar hun defensie -uitgaven verdrievoudigd respectievelijk verzesvoudigd. Secretaris-generaal Rasmussen zegt terecht dat er tektonische platen aan het verschuiven zijn. Politieke, economische en militaire macht verplaatst zich naar het Oosten. De bekende Amerikaanse schrijver Robert Kaplan beschrijft in zijn recent verschenen boek "Moesson" hoezeer de regio rondom de Indische Oceaan bepalend zal worden voor de wereldgeschiedenis. Volgens Kaplan zal dit strategische en demografische brandpunt de spil worden van de wereldgeschiedenis, waarbij grote Westerse belangen op het spel staan, zoals energievoorzieningszekerheid. Deelt de regering deze analyse? Zo ja, welke gevolgen zal dit hebben voor het Nederlandse buitenlandbeleid?

Daar komt bij dat veel opkomende landen niet democratisch zijn, maar in meer of mindere mate autocratisch en over nationalistische sentimenten en aspiraties beschikken, die Europa in de twintigste eeuw gelukkig achter zich gelaten heeft. Denk aan landen als Rusland en China of aan Iran, dat voor zichzelf een rol als regionale grootmacht weggelegd ziet. Of het Venezuela van Hugo Chavez, dat openlijk aanspraak maakt op een deel van ons Koninkrijk, Aruba, Bonaire en Curaçao, en dat herhaaldelijk dreigende taal uitslaat. Economische groei en toenemende interdependentie leiden niet per se tot meer stabiliteit. Integendeel. Een multipolaire wereld leidt historisch gezien tot instabiliteit, evenals de overgang van een unipolaire wereld daar naartoe. Hoe ziet de regering dit?

Voorzitter, natuurlijk moet de NAVO niet overal politieagent willen spelen. Maar, zoals secretaris-generaal Rasmussen stelde: Europe simply cannot afford to get out of the security business. Onder het motto van "never waste a good crisis" is verbreding en verdieping van Europese defensiesamenwerking dringend noodzakelijk. Omdat alle landen kampen met krimpende budgetten is er nu een momentum voor. Wat de CDA-fractie betreft zijn er geen heilige huisjes meer! Maar meer Defensie per euro. Ook taakspecialisatie is daarbij geen taboe. De CDA-fractie heeft dit onderwerp in vorige debatten al indringend aan de orde gesteld. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk zijn het Kanaal al overgestoken door hopelijk te komen tot een uniek samenwerkingverband. Dat was tien jaar geleden en zelfs vijf jaar geleden niet denkbaar. Goed voorbeeld doet goed volgen! Welke kansen ziet de minister van Defensie voor Nederland? Wat de CDA-fractie betreft zijn ze er, en ligt intensivering van de samenwerking met buurlanden als

Duitsland, België en het Verenigd Koninkrijk voor de hand. De initiatieven tussen landen lijken zich vooral bilateraal af te tekenen, en niet bottom-up. Daar is op zich niets mis mee. Hoe ziet de minister dit? Welke rol ziet de regering voor de NAVO weggelegd om verdere defensie-integratie binnen Europa te bevorderen?

Dat brengt me bij het Nederlandse defensiebeleid. Nederland beschikt over een professionele krijgsmacht die internationale waardering oogst. Al vanaf 1991 is defensie bezig met transformatie van een Koude Oorlog dienstplichtigenleger naar een moderne, expeditionair inzetbare krijgsmacht. Met succes. Als een van de weinige Europese landen waren we in staat om een complexe operatie van het kaliber Uruzgan uit te voeren. De vraag is echter of dat in de toekomst nog mogelijk blijft. Al tijdens de operatie bleek dat het budget tekortschoot. Defensie kampte met slijtageslag en een beperkt voortzettingsvermogen. Ambities en de daarvoor beschikbare middelen waren in onbalans.

Vandaar ook de Verkenningen, die het exploitatietekort blootlegden. Defensie wordt nu, als gevolg van de economische crisis, echter ook nog eens geconfronteerd met forse bezuinigingen ter grootte van een bedrag dat oploopt naar 635 mln. per jaar. Daarnaast zijn er tegenvallers op de begroting, vooral door oplopende kosten. Klopt het dat het gaat om een bedrag dat in totaal oploopt tot 1 mld. per jaar? Dat hakt er fors in. Dat blijkt ook wel uit de eerste schatting die de minister maakte van het aantal banen dat op de tocht staat: 10.000. Dan hebben we het echt over pijn die in de hele organisatie gevoeld gaat worden. Is de minister bereid de personele reducties met voorrang te zoeken in de bureaucratie en de staven? Daarbij heeft de CDA-fractie een- en andermaal haar waardering uitgesproken voor wat onze militairen in de afgelopen jaren gedaan en bereikt hebben. Dat zijn echte professionals en daardoor vallen die forse bezuinigingen ook zo moeilijk, ook ons politici.

De CDA-fractie wacht met belangstelling de beleidsbrief af in maart, waarin de visie op de toekomst van de krijgsmacht gepresenteerd wordt. Het moge duidelijk zijn dat de veiligheidssituatie in de wereld wat ons betreft een veelzijdig inzetbare krijgsmacht vereist, zoals omschreven in de Verkenningen en het regeerakkoord: een soort Zwitsers zakmes, dat in staat is verschillende taken te vervullen, van stabilisatiemissies tot interventies, van de verdediging van het bondgenootschappelijke grondgebied tot de strijd tegen het terrorisme en het tegengaan van piraterij. Ook het ambitieniveau gaat echter op de pijnbank, maakte de minister enige tijd geleden al duidelijk. Dat roept de vraag op in hoeverre de ambitie zoals verwoord in het regeerakkoord om een veelzijdig inzetbare krijgsmacht in stand te houden, nog houdbaar is. Graag een inhoudelijke reactie van de minister.

De CDA-fractie heeft een vraag over de "rode lijn" die de minister getrokken heeft: tot hier en niet verder, in relatie tot bijvoorbeeld taakspecialisatie. De kritische ondergrens is in Nederland bereikt, zo stelt de minister.

Bezuinigingen op defensie ter grootte van ruim 1,5 mld., zoals de PvdA wil, zijn volstrekt onverantwoord, zo interpreteren wij dat. In dat geval dreigt de financiële crisis om te slaan in een veiligheidscrisis. Dan is de prijs die we met z'n allen betalen nog veel groter. Is dit wat de minister van Defensie bedoelde?

Dat neemt niet weg dat forse ingrepen onvermijdelijk zijn. Dat brengt ons terug bij de NAVO. In het kader van de discussie over het strategisch concept stelde de regering terecht al hoezeer de NAVO in het bijzonder toegevoegde waarde kan hebben bij de opbouw van defensiesectoren in de programma's voor Security Sector Reform in falende staten. Hetzelfde geldt voor het trainen en opleiden van politie en gendarmerie. Dat is precies wat de NAVO nu doet in het kader van de transitiestrategie voor Afghanistan. Zulke initiatieven kunnen op meer instabiele plekken in de wereld ontplooid worden. Het draagt bij aan de zelfredzaamheid van fragiele staten of regionale organisaties zoals de Afrikaanse Unie. Dat draagt er weer aan bij dat de NAVO niet zelf voortdurend politieagent hoeft te spelen, zoals in het Midden-Oosten of Afrika. De NAVO is immers geen globocop. Kan de regering zeggen hoe zij dit ziet? Al was het maar vanwege de kosten, die in verafgelegen gebieden in moeilijke geografische en klimatologische omstandigheden, hoog zijn. In een land als Tsjaad maar liefst drie maal hoger dan op de Balkan! Is de minister bereid om bij het formuleren van het nieuwe ambitieniveau de mogelijkheid te betrekken van een verhoging van de Nederlandse inspanningen op het gebied van Security Sector Reform? En zo ja, hoe dan? En zo niet, waarom niet?

Voorzitter. Ik eindig mijn inbreng met de politietrainingsmissie in Kunduz, waartoe de regering onlangs besloten heeft. Een missie die niet alleen past in het strategisch concept van de NAVO, maar ook in de nieuwe strategie voor Afghanistan die op de Top in Lissabon is vastgesteld. Alle lidstaten zegden daar een bijdrage toe om er invulling aan te geven. Behalve Nederland, op dat moment. Als diplomatieke respons kreeg onze premier naar verluidt geen privé-onderhoud met Obama en kreeg Nederland alleen spreektijd tussen de niet-NAVO-leden Kazachstan en Mongolië. Is dit juist? Zo ja, dan is dat een status die ons land niet past. Daarvoor is de verantwoordelijkheid die Nederland -- als zestiende economie en negende exportnatie ter wereld -- te nemen heeft voor vrede en veiligheid in de wereld, te groot. Gelukkig hebben we Afghanistan en daarmee de NAVO nog niet achter ons gelaten! Kan de regering een reactie geven op het gevaar dat als Nederland niet naar vermogen internationaal meedoet, Nederland dan zoals hierboven beschreven verder geïsoleerd raakt?

*N

De heer **Vliegenthart** (SP): Voorzitter. Meer dan twee decennia na de val van de Muur en de daarop volgende ineenstorting van de geafficheerde communistische regimes in Oost-Europa, de Sovjet-

Unie en delen van Azië zoekt de NAVO nog steeds naar een plek in de nieuwe veiligheidsarchitectuur. Wat gedurende de Koude Oorlog helder leek: de NAVO was er "to keep the Americans in, the Russians out and the Germans down", veranderde spoorsslagen met het verdwijnen van oude vijanden. De wereld is de afgelopen twintig jaar ontegenzeggelijk complexer geworden en de vraag waartoe de NAVO op aarde is, lastiger te beantwoorden.

In twintig jaar is de routekaart van de internationale politiek verschoten van de triomf van het liberalisme, het einde van de geschiedenis en de New World Order van president Bush senior via de etnische conflicten in de Balkan naar The Clash of Civilisations en het "neoconservative moment" waarvan we op dit moment de naweeën beleven. Kosovo en Afghanistan vormen de bekendste voorbeelden van een NAVO die tastenderwijs op zoek is naar een nieuwe missie, met alle gevolgen van dien, vooral voor de bevolking in de landen die geconfronteerd worden met de zoektocht van de NAVO.

Hoe kijkt de regering terug op de afgelopen twintig jaar? Hoe beoordeelt zij nu de Kosovo-oorlog uit 1999? Deelt zij de inschatting van de Nederlandse filosoof Hans Achterhuis dat deze oorlog de geschiedenis in is gegaan als de oorlog van de goede bedoelingen, maar de kwade uitwerking? Wat hebben we hiervan geleerd? En wat leren wij van de conclusies die Dick Marty in opdracht van de Raad van Europa trok over het Kosovaarse regime, dat tot in haar vezels met de georganiseerde criminaliteit verbonden is, tot de handel in organen aan toe. En dat met medeweten van internationale inlichtingendiensten.

Hoe kijkt de regering aan tegen de rol van de NAVO in de oorlog in Afghanistan? Ik weet dat de vorige minister van Defensie het woord "oorlog" niet in de mond wilde nemen. Hoe ziet deze minister van Defensie dat? Is hij het eens met Angela Merkel die over een oorlogssituatie in Kunduz sprak? De NAVO voert nu al bijna tien jaar strijd tegen een vijand die verwaarloosbaar leek toen de strijd, kort na 11 september 2001, in Afghanistan begon. Namens deze Kamer maak ik deel uit van de parlementaire assemblee van de alliantie. Ik weet nog dat men sprak van maximaal 2000 talibanstrijders die zich in Afghanistan zouden bevinden. Hoeveel zijn dat er nu volgens de regering?

Ik meen mij ook nog te herinneren dat de discussie aanvankelijk ging over een oorlog die niet te verliezen was, maar die langzaam maar zeker verworpen is tot de lakmoestest van de alliantie. Tijdens de zittingen van de parlementaire assemblee heb ik meerdere malen gehoord dat het voortbestaan van de NAVO in Afghanistan op het spel staat. Dat is een straffe bewering, eerder ingegeven door hopeloosheid dan door doordachtheid. Zij is wel tekenend voor de situatie waarin het machtigste bondgenootschap ter aarde zich op dit moment bevindt. Als er een tijd is om na te denken over of en hoe dit bondgenootschap een rol in oorlog en vrede kan spelen, dan is het nu wel. Het is dan ook goed dat we dit vandaag doen. Voor

alles is een tijd, zegt Prediker. Er is een tijd van oorlog voeren en er is een tijd van vrede. Ik hoop dat we vandaag vast kunnen stellen welk uur het volgens deze regering op dit moment is.

Het was begin jaren negentig voor de NAVO, in de woorden van de Amerikaanse senator Richard Lugar, "out of area or out of business". Om haar bestaansrecht -- in het bijzonder voor de Verenigde Staten -- te rechtvaardigen, moest de NAVO van een defensief bondgenootschap getransformeerd worden in een organisatie die overal ter wereld kon ingrijpen om de mensenrechten, de internationale rechtsorde en de geopolitieke verhoudingen, de dominantie van het Westen voorop, te waarborgen. In 1999 werd deze strategie in het toenmalige strategisch concept vastgelegd. Hoe kijkt de regering aan tegen de resultaten die onder dit strategisch concept zijn bereikt? Deelt zij de inschatting van mijn fractie dat de wereld het afgelopen decennium niet veiliger is geworden en dat de internationale rechtsorde op tal van plekken is geschonden, soms door de inzet van NAVO-bondgenoten? Deelt deze regering de conclusies van de commissie-Davids over het ontbreken van een adequaat volkenrechtelijk mandaat bij de inval in Irak? En, zo vraag ik mijn collega-senatoren, zou het niet goed zijn als de senaat het werk afmaakte waarmee zij is begonnen, op zijn minst door nog eens te debatteren over de uitkomsten van het rapport van de commissie-Davids, dat toch vooral door ons optreden geschreven is? Buiten deze zaal verwijt men ons dat de hele discussie meer ging om politieke spelletjes dan om waarheidsvinding. Is het voor een Kamer van Heroverdenking niet gepast om daar een antwoord op te vinden? Wie immers niet uit het verleden wil leren, maakt grote kans, in de toekomst met dezelfde fouten te worden geconfronteerd.

Voorzitter. Mijn fractie wil vandaag niet alleen terugblikken, maar ook vooruitblikken. Het nieuwe strategisch concept is een product van anderhalf jaar lange discussies. Mijn partij heeft daar haar steentje aan bijgedragen door in de Parlementaire Assemblee van de NAVO ervoor te pleiten dat nationale parlementen bij het besluitvormingsproces betrokken zouden worden en door in deze Kamer een symposium te organiseren over de toekomst van de NAVO. Dat is goed, want de internationale rechtsorde, die wij grondwettelijk verplicht zijn te bevorderen, is een politieke discussie waard. Uit deze discussies, die vooraf gingen aan het strategisch concept dat nu voorligt, wil ik vandaag drie punten naar voren halen. Ik ben blij dat die drie punten op zijn minst ook zijn genoemd door collega Van Driel en indirect door collega Russell. Er zit dus enige lijn in de verschillende betogen. Dat is wel prettig voor de discussie die wij later hierover zullen voeren. De drie punten zijn de discussie over tactische kernwapens in Europa, de relatie van de NAVO met andere landen in deze wereld en de verhoudingen tussen de NAVO en de Europese Unie. Aan deze punten wordt ook in het nieuwe strategisch concept gerefereerd, al zijn ze nog lang niet uitgekristalliseerd.

Ik begin met het vraagstuk tactische kernwapens in Europa. In het kader van het strategisch concept is hierover in veel landen gediscussieerd, sterker nog, als wij de media mogen geloven, zijn er in tal van landen bendes opgericht die uit onverwachte hoek pleiten voor een kernwapenvrij Europa. Ik noem de Amerikaanse Bende van Vier: Kissinger, Schultz, Perry en Nunn. Ik noem de Britse Bende van Vier: Hurd, Rifkind, Owen en Robertson. Ik noem de Italiaanse Bende van Vijf, bestaande uit D'Alema, Fini, La Malfa, Parisi en Calogero. Ik noem de Duitse Bende van Vier: Schmidt, Von Weizsäcker, Bahr en Genscher. Ik noem de Poolse Bende van Drie: Kwasniewski, Mazowiecki en Walesa, de Noorse Bende van Vijf: Nordli, Brundtland, Willoch, Bondevik en Stoltenberg, de Franse Bende van Vier: Juppé, Norlain, Richard en Rocard en, dichterbij huis, de Belgische Bende van Vier: Claes, Verhofstadt, De Haene en Michel. Nederland is niet achtergebleven; wij hebben een eigen Bende van Vier, bestaande uit Lubbers, Van der Stoep, Korthals Altes en wijlen Van Mierlo. Zij allen vinden dat NAVO-kernwapens in Europa geen toekomst meer hebben. Is deze regering het met hen eens? En heeft de liberaal Rosenthal dezelfde opvattingen als de Duitse liberaal Westerwelle, beiden minister van Buitenlandse Zaken? Westerwelle vindt dat de kernwapens uit Europa retour kunnen naar de Verenigde Staten. Het nieuwe strategisch concept biedt hier ook kansen toe. Als ik dat concept goed gelezen heb, zijn de tactische kernwapens in Europa niet langer van vitaal belang voor de veiligheid van het bondgenootschap. Dat was in de strategische concepten van 1991 en 1999 anders. Klopt deze conclusie, zo vraag ik de regering? Welke kansen ziet de regering op dit vlak en wat gaat ze er concreet aan doen?

In de Tweede Kamer is vorig jaar de motie - Azough/Van Velzen aangenomen, middels welke de regering wordt opgedragen, luid en duidelijk aan te geven dat Nederland niet langer een kernwapentaak wenst uit te voeren. Hoe staat het met de uitvoering van deze motie? Wil deze minister ons vandaag vertellen wat hij concreet op dit terrein gaat doen?

Dit brengt mij op het onderwerp dat u ongetwijfeld zal interesseren: de relatie tussen de NAVO en Rusland. Zoals ik al zei, heeft de SP niet al te lang geleden een symposium over de toekomst van de NAVO gehouden. De huidige minister van Buitenlandse Zaken was daar bij mijn weten in zijn vorige hoedanigheid ook bij. Hij kent dus het pleidooi van de Russische voorzitter van de commissie voor Buitenlandse Zaken van de Doema, Konstantin Kosachev, dat het van het grootste belang is dat de NAVO-lidstaten Rusland niet langer als de belangrijkste vijand zien, maar als een potentiële bondgenoot in het creëren van een veilig Europa. Ik weet dat Rusland vooral in het voormalige Oostblok als een bedreiging wordt ervaren. Daar zijn historisch gezien ook goede redenen voor. Omgekeerd zien veel Russen de NAVO als een vijandige organisatie. Kosachev wees onder andere op de oorlog in Kosovo en de toenadering van de NAVO tot Georgië en de

Oekraïne. Ik ben blij met de woorden van de heer Van Driel, want de Partij van de Arbeid heeft wel eens een ander geluid laten horen over de toetreding van Oekraïne tot de NAVO. "Naar het Russische publiek toe kan ik helaas weinig pro-NAVO-argumenten noemen", stelde Kosachev toen. "Deze vijandbeelden staan een constructieve samenwerking in de weg en beide zijden zouden er werk van moeten maken, deze actief tegen te gaan. Alleen zo kan er een begin worden gemaakt met een gemeenschappelijk denken over hoe vrede en veiligheid in het Europa van na de Koude Oorlog vorm zouden kunnen krijgen", aldus Kosachev. Deelt de regering de inschatting van Kosachev? En, zo ja, wat gaat zij concreet doen om daar werk van te maken? Kosachev refereerde ook aan het plan van de Russische president Medvedev om nieuwe Europese veiligheidsafspraken te maken. De tijd daarvoor dringt; de mogelijkheden zijn er op dit moment, juist omdat er zowel in Rusland als in de Verenigde Staten presidenten aan de macht zijn die aangegeven hebben, werk te willen maken van ontwapening en toenadering te willen zoeken tot oude vijanden. Als zij echter geen resultaten kunnen bereiken, is de kans groot dat in de toekomst de geschiedenis een andere wending neemt en politici voortbrengt die daartoe veel minder geneigd zullen zijn. "Wer zu spät kommt, den bestraft das Leben", zei Gorbatsjov in de jaren tachtig. Ook vandaag heeft deze wijsheid haar relevantie. Ook hier geldt: voor iedere actie is een uur. En volgens mijn fractie zou dit het uur van ontwapening en toenadering moeten zijn. Deelt de regering deze opvatting? En, zo ja, wat gaat ze concreet doen?

In het verlengde hiervan: wat vindt de regering van het door Medvedev gelanceerde plan voor een nieuwe Europese veiligheidsarchitectuur? Geldt ook hier niet dat we het ijzer moeten smeden als het heet is? Waarom wordt er door de NAVO dan tot nu toe zo afhoudend gedaan? Ziet deze regering ook de urgentie van het maken van afspraken om Europa veiliger te maken? Wat betekent volgens Nederland in dit opzicht de zin uit het strategisch concept "we will actively seek cooperation on missile defence with Russia and other Euro-Atlantic partners"? Welke concrete afspraken kunnen we verwachten? Ziet Nederland daar nog een rol voor zichzelf in weggelegd?

Dit brengt mij bij mijn derde en laatste punt: de relatie tussen de NAVO en de Europese Unie. Deze is altijd al met de nodige spanningen omgeven, ondanks de mooie woorden die er vaak over worden gesproken. In dit opzicht sluit ik mij helemaal aan bij wat collega Van Driel zojuist zei. Dat laatste is ook het geval in het nieuwe strategisch concept. De Europese Unie is "a unique and essential partner for NATO" en: "NATO and the EU can and should play complementary and mutually reinforcing roles in supporting international peace and security". Dat klinkt mooi, maar vraagt toch vooral om uitleg. Hoe is de taakverdeling nu volgens de NAVO en onze regering? Wordt volgens die taakverdeling het hogere geweldsspectrum door de NAVO gedaan en zorgt de EU daarin voor "peace keeping"? Op dit

moment zijn volgens mij 22 van de 27 EU-lidstaten ook lid van de NAVO. Dat vraagt om een serieuze overdenking van die relatie. Wil de regering in haar antwoord eens de contouren schetsen van hoe zij die relatie ziet?

Sinds de ratificatie van het Verdrag van Lissabon heeft de Europese Unie ook een solidariteitsclausule. Deze clausule levert ons land in de toekomst wellicht nieuwe verplichtingen op, hoewel de vorige regering dit een verwaarloosbaar detail leek te vinden. Hoe ziet de huidige regering de verhouding tussen het Verdrag van Lissabon en het nieuwe strategisch concept? En het mag hypothetisch klinken, maar welke solidariteitsclausule heeft nu voorrang? Is er een hiërarchie tussen beide organisaties? President Sarkozy ziet in het Verdrag van Lissabon mogelijkheden om ook militair een stap vooruit te zetten. De vetorechten waarmee het Europese buitenlandbeleid was omkleed, vervielen met het Verdrag van Lissabon. Daarmee is de facto de oude pijlerstructuur ingrijpend veranderd. In het nieuwe strategisch concept van de NAVO vinden we daarover niets terug. Hoe verhoudt zich het concept nu met de defensiestrategie uit het Verdrag van Lissabon? Wat is bijvoorbeeld de noodzaak van het onderhouden van battle groups in EU-verband wanneer de NAVO al rapid response forces heeft? En hoe wordt de aanschaf van materieel en levering van personeel gecoördineerd? Zitten er doublures in beide verdragen? Hoe waardeert de regering dit?

Ik sluit af. De oude NAVO heeft zichzelf overleefd. Of de nieuwe NAVO levensvatbaar is, is nog niet bekend. Wel staat voor ons vast dat een NAVO waarvan niet duidelijk is hoe ze zich verhoudt tot andere belangrijke landen en organisaties in deze wereld een bedreiging kan vormen voor de internationale rechtsorde. Daarom is het belangrijk dat duidelijk wordt hoe de NAVO zich tot bijvoorbeeld de Verenigde Naties en het internationaal recht zal verhouden. Daarover wordt nauwelijks met een woord gerept in het nieuwe strategisch concept. Nederland, en daarmee het Nederlandse parlement, heeft de grondwettelijke taak om de internationale rechtsorde te versterken. Het zal de uitvoering van het nieuwe strategisch concept dan ook moeten toetsen aan de vraag of de nieuwe NAVO bijdraagt aan een veiligere wereld waarin niet het recht van de sterkste geldt, maar de wetten van het internationaal recht. Als de NAVO dat niet kan, moet de NAVO naar het museum, want dan blijft formele oppermacht feitelijke onmacht met alle levensgevaarlijke gevolgen van dien. Alleen als de NAVO in staat is, zich fundamenteel te transformeren van Westers bondgenootschap tot onderdeel van een wereldwijde veiligheidsarchitectuur heeft de NAVO toekomst. In dat opzicht ben ik het erg eens met de vragen die de heer Koffeman via zijn collega Russell stelde. Zo'n mondiale veiligheidsarchitectuur zou als doel moeten hebben, oorlog te voorkomen, vrede te bewaken en mensen te beschermen.

Voor iedere politiek is een uur. Ik ben benieuwd hoe laat de ministers vandaag denken dat het is en kijk uit naar de reactie van de regering.

De heer **Russell** (CDA): Voorzitter. Ik kom even terug op de verhouding tussen de NAVO en de Europese Unie. Het ligt natuurlijk iets ingewikkelder. Is de heer Vliegenthart het daarmee eens? Turkije is lid van de NAVO en Cyprus van de EU. De heer Vliegenthart vraagt deze regering, in haar antwoord contouren te schetsen. Dat bracht mij op het volgende idee en vraag aan hem. Is het niet een idee om gezamenlijk aan de regering te vragen, deze vraag bijvoorbeeld aan de Adviesraad Internationale Vraagstukken voor te leggen en om die raad te vragen om dergelijke contouren en toekomstmogelijkheden eens uit te werken met inachtneming van alle problemen wat dat betreft? Voelt hij daar ook voor? Zo niet, dan krijgen wij hier in het antwoord enkele contouren geschetst. Ik vind dit daarvoor een te belangrijk onderwerp, zeker vanwege alle huidige bezuinigingen, zoals ik in mijn inbreng zei, waardoor er allianties moeten worden gezocht.

De heer **Vliegenthart** (SP): Voorzitter. Ik ben het volledig met de heer Russell eens. Ik ben het ook erg met hem eens dat we dit moeten voorleggen aan de AIV. Deze Kamer neemt dan alleen wel de verplichting op zich om daarop terug te blijven komen en om er nog eens over te debatteren. Dat geldt volgens mij ook voor het onderwerp van de commissie-Davids. Als deze Kamer iets begint, moet zij dat uitvoeren. Ik ben er erg voor, de AIV een rapport te laten schrijven, dus zal een eventueel verzoek van de heer Russell zeker steunen, maar wij hebben er niets aan als we daarna niet de verantwoordelijkheid nemen om er nog eens goed met elkaar over te spreken.

De heer **Russell** (CDA): De heer Vliegenthart brengt daar toch geen koppeling in aan, hè? Zo ja, dan trek ik mijn voorstel gaarne in. Het moet gewoon een opdracht aan de AIV zijn. Daarna is het misschien zeer nuttig om daar nog eens met de ministers over te discussiëren. Ik kom zo meteen met een voorstel.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Ik heb waardering voor de hoogstaande beschouwing die we hebben gehoord, vooral als het dan ook nog eens gaat over een uur voor vrede en een uur voor oorlog. Daar worden we in deze Kamer trouwens flink aan herinnerd, want aan de ene wand hangt het schilderij over de vrede en aan de andere wand dat over de oorlog. Wij zitten daar precies tussenin. Aan het eind bleef de heer Vliegenthart wel een beetje vaag. Hij zei namelijk dat de NAVO alleen maar toekomst had als het zich kan transformeren -- vervolgens kwam er iets heel abstracts -- in een wereld van vrede en veiligheidsarchitectuur. De NAVO is natuurlijk het belangrijkste bondgenootschap. Het is natuurlijk al ingewikkeld genoeg om zo'n belangrijk bondgenootschap op de kaart te houden. Wat wil de heer Vliegenthart nu eigenlijk? Moet alles oplossen in iets anders? Kan de heer Vliegenthart iets concreter worden?

De heer **Vliegenthart** (SP): Ja, hoor. Wij hebben de NAVO niet om de NAVO in leven te houden. Vaak geldt voor internationale instituties wel dat ze

op een gegeven moment een zelfstandig leven gaan leiden en dat het doel ervan wordt, ze te laten overleven. Nee, de vraag die wij moeten stellen is wat de NAVO kan bijdragen om deze wereld veiliger en welvarender te maken. Die vraag kan alleen beantwoord worden wanneer we de NAVO niet in haar isolement zien, maar helder in kaart brengen wat haar relatie is tot andere grote landen in deze wereld zoals China, India en Australië en tot andere internationale instellingen, zoals de Verenigde Naties. Alleen dan kunnen we de vraag beantwoorden of de NAVO een bijdrage aan internationale vrede en veiligheid levert of niet. Zolang we dat niet doen, blijven we navelstaren en komen we op eigen gebied niet vooruit. Ik geef u graag mee dat ik denk dat de NAVO zich inderdaad zal moeten transformeren in een organisatie die verder kijkt dan naar alleen haar bondgenoten en die bredere doelstellingen heeft dan alleen de oorlog de Afghanistan. De NAVO moet veranderen in een organisatie die structureel nadenkt over hoe we de welvaart in onze wereld eerlijk en rechtvaardig kunnen verdelen en hoe de relatie met andere organisaties in andere delen van de wereld -- ik denk aan de Shanghai-groep, aan de Verenigde Naties -- vorm moet worden gegeven. Zolang de NAVO dat niet doet, blijft ze navelstaren. Dan komen wij geen stap verder.

*N

De heer **Van Kappen** (VVD): Voorzitter. Het was hoog tijd voor een nieuw strategisch concept, want het vorige concept dateert alweer uit 1999 en de wereld is inmiddels ingrijpend veranderd. Je hoeft niet eens de krant regelmatig te lezen om het duizelingwekkende tempo van de verandering te ervaren. Immers, ook onze directe leefomgeving verandert in hoog tempo. De meesten van ons hebben tegenwoordig wel een "smartphone" op zak. Ik durf ook te wedden dat tijdens mijn betoog een aantal van u even de mail checkt, misschien wel een twitterberichtje verstuurt of een rekening betaalt. Met een SIM-kaart kunnen we tegenwoordig immers met de snelheid van het licht met iedereen communiceren. Via internet, Google en Wikipedia hebben we toegang tot megavolumes aan informatie. Bovendien zijn de verste uithoeken van de wereld slechts een twintigtal vliegrepen van ons verwijderd.

De wereld is door al deze ontwikkelingen wel heel erg klein geworden. Onze directe leefomgeving wordt vrijwel zonder enige vertraging beïnvloed door wat er in de rest van de wereld gebeurt. We kunnen ons dus niet meer verschansen achter de dijken; schuilen kan niet meer. De vraag is waar al deze veranderingen toe leiden. Wat staat ons, onze kinderen en kleinkinderen te wachten?

Om antwoord te vinden op deze vraag is het meer dan ooit noodzakelijk om de blik naar buiten te richten. De verdichting van het wereldsysteem en de voortgang van de techniek hebben ons zonder twijfel veel goeds gebracht, maar heeft ook geleid tot vergaande individualisering, sociale en culturele fragmentatie, verspreiding van de kennis om

massavernietigingswapens te maken, verzwakking van de natiestaat en een verlies aan gezag en effectiviteit van onze internationale instituties. Dat deze drijvende krachten de strategische omgeving blijvend veranderen staat vast, maar wat de verandering precies inhoudt is onzeker; de complexiteit van al deze variabelen is simpelweg te groot om in een model te kunnen vangen. Bovendien zal de onzekerheid de komende jaren worden aangejaagd door een combinatie van internationale uitdagingen zoals de groeiende wereldbevolking, de toenemende schaarste aan grondstoffen, klimaatverandering, de opkomst van nieuwe grootmachten zoals India en China en de gelijktijdige afname van de macht van de Verenigde Staten en Europa. Verschuivingen van macht gaan echter per definitie gepaard met instabiliteit en een verhoogd risico voor economische, politieke en militaire conflicten. Wij zitten momenteel midden in een dergelijke periode van instabiliteit en schuivende coulissen. De huidige economische crisis is een symptoom van deze onzekere tijden evenals de volkswoede die de Arabische wereld op dit moment overspoelt.

Gedreven door zorg over de tekenen van instabiliteit van het wereldsysteem, zijn er over de hele wereld studies verricht om te achterhalen wat de toekomst ons zal brengen. Het probleem is echter dat het onmogelijk is om de toekomst te voorspellen. Het voorbereiden op datgene wat niet te voorspellen valt, is desalniettemin de ultieme strategische en intellectuele uitdaging van onze tijd. Het doel van een dergelijke exercitie is dan ook niet zo zeer om de toekomst te voorspellen, als wel om althans een deel van de ontwikkelingen te voorzien en om dus wat minder vaak "spijt" te hebben.

Onze eigen studie De Verkenningen en de NAVO-studie Multiple Futures zijn pogingen om deze uitdaging aan te gaan. Opvallend is dat de omgevingsanalyse in veel van deze studies vrijwel eenduidig is. De meeste studies, inclusief De Verkenningen en Multiple Futures, voorzien een hoogst onzekere toekomst waarin sprake is van een Composite Threat, een samengestelde dreiging, dus een onvoorspelbare mix van nauw met elkaar verstrengelde militaire en niet-militaire bedreigingen van onze vitale belangen. Toekomstige tegenstanders zullen bovendien niet alleen maar bestaan uit staten, maar evenzeer uit niet-statelijke actoren, de zogenaamde NSA's. Voor iedereen beschikbare technologie zal zowel staten als NSA's in staat stellen om onze vitale belangen te schaden op een wijze die we ons nu nog niet eens kunnen voorstellen. Het gevaar van zowel intra- als interstatelijke conflicten is allerm minst geweken. Ook in de toekomst zullen er falende staten zijn, met als gevolg bloedige conflicten en het daarmee gepaard gaande gevaar dat een hele regio wordt gedestabiliseerd. Ook in de toekomst bestaat het reële gevaar van conflicten tussen staten of machtsblokken op de geopolitieke breuklijnen, waar invloedssferen tegen elkaar aan schuren. Bovendien zijn die geopolitieke breuklijnen aan het verschuiven door de opkomst van nieuwe machtige spelers zoals India, China en Brazilië. Het nieuwe strategisch concept is gebaseerd op de

analyse van de verandering van de strategische omgeving. Voor de NAVO is dit de studie Multiple Futures. De vraag is of het concept logisch aansluit op de omgevingsanalyse. Een analyse is immers een op logica gebaseerd proces. Zodra echter politiek en geld als variabelen worden ingevoerd, is de logica soms ver te zoeken. Het valt bovendien niet mee om met 28 landen consensus te bereiken over de routekaart voor de toekomst van de alliantie. Met dat in het achterhoofd, voorzitter, valt het resultaat ons niet tegen.

De belangrijkste elementen uit de omgevingsanalyse zijn terug te vinden in het strategisch concept. De trans-Atlantische link wordt nadrukkelijk herbevestigd. De VVD-fractie vindt dat belangrijk, omdat alleen een bundeling van krachten van Europa en de Verenigde Staten voldoende kritische massa oplevert om de uitdagingen van de toekomst met enige kans op succes aan te kunnen gaan. Immers, de omgevingsanalyse toont aan dat strategische onafhankelijkheid van de Verenigde Staten voor Europa voorlopig niet is weggelegd.

In bredere zin is het belangrijk dat het concept een aanvaardbare balans heeft gevonden tussen enerzijds de noodzaak tot herbevestiging van de plicht tot collectieve zelfverdediging, belichaamd in artikel 5 van het NAVO-verdrag, en anderzijds de noodzaak om in staat en bereid te zijn om ook buiten het Euro-Atlantische verdragsgebied te kunnen ingrijpen. Artikel 5, populair vaak samengevat als "een aanval op één is een aanval op allen", is vooral van belang voor de nieuwe Oost-Europese NAVO-landen. De angst voor dominantie door Rusland is in deze landen diepgeworteld en artikel 5 is voor deze landen één van de belangrijkste redenen voor hun lidmaatschap van de NAVO.

Uit de omgevingsanalyse blijkt echter ook dat de verdichting van het wereldsysteem meebrengt dat bedreigingen van de vitale belangen van de alliantie zich in toenemende mate ver buiten het verdragsgebied kunnen voordoen. Dit onderstreept de noodzaak om in staat en bereid te zijn om ook op grote strategische afstand te kunnen ingrijpen. Interessant is ook dat het strategisch concept, behalve een herbevestiging van artikel 5, tevens het belang van artikel 4 onder de aandacht brengt. Andere sprekers hebben daarop ook gewezen. Artikel 4 biedt de mogelijkheid aan de lidstaten om alle zaken die in brede zin betrekking hebben op territoriale integriteit, politieke onafhankelijkheid en veiligheid, op te voeren voor consultatie met de andere lidstaten. Het is een kapstokartikel dat voor Nederland interessant kan zijn als er zich een dreiging ontwikkelt tegen de Caribische delen van ons Koninkrijk, die wel onderdeel zijn van het Koninkrijk maar, door hun ligging buiten het verdragsgebied, niet vallen onder de werking van artikel 5. Is de regering dat met mijn fractie eens? Ik hoor graag de visie van de regering op dit punt.

In het concept wordt ook de noodzaak onderkend om de volkeren van de alliantie te beschermen tegen cyberaanvallen. De desastreuze gevolgen van een succesvolle cyberaanval op onze

financiële systemen en onze energie- en transportsystemen zijn in onze van technologieafhankelijke samenleving niet te overzien. Met het strategisch concept wordt echter geen antwoord gegeven op de vraag of een cyberaanval een aanval is in de zin van artikel 5. Ook is de lijn tussen een criminele cyberaanval en een militaire cyberaanval erg dun. Hoe ga je daarmee om? Deze vraag geldt voor de NAVO als geheel, maar evenzeer op nationaal niveau. Wat is eigenlijk het Nederlandse standpunt? Ik hoor graag een antwoord van de regering op deze vraag.

Cyberaanvallen, maar ook de inzet van massavernietigingswapens in combinatie met rakettechnologie bieden zowel NSA's als kleine en middelgrote landen de mogelijkheid tot asymmetrisch optreden. De technologie is beschikbaar, het is goedkoop en de daders zijn moeilijk op te sporen. Naar verwachting zal de proliferatie van massavernietigingswapens in de komende tien jaar voornamelijk plaatsvinden in de meest instabiele gebieden van de wereld. Ditzelfde geldt voor de verspreiding van rakettechnologie. In het concept wordt daarom terecht de nadruk gelegd op de noodzaak om de volkeren van de alliantie beter te beschermen tegen raketaanvallen met massavernietigingswapens en de daaraan gekoppelde noodzaak om vooralsnog een geloofwaardige nucleaire afschrikking te handhaven. Overigens heeft dit laatste punt tot veel discussie geleid. De afkeer van nucleaire wapens bij de volkeren van de alliantie is, terecht, groot. Enerzijds staat in het concept dat de NAVO zich zal blijven inspannen voor een wereld zonder nucleaire wapens en anderzijds onderkent de NAVO dat, gezien de omgevingsanalyse, een geloofwaardige nucleaire afschrikking vooralsnog onderdeel blijft van het strategisch concept. De VVD-fractie realiseert zich dat dit een gevoelig punt is en blijft, maar is van mening dat hiermee de juiste balans is gevonden tussen het bezetten van de morele hoge grond en de platte harde realiteit die blijkt uit de omgevingsanalyse. Nucleaire wapens zijn immers het asymmetrische wapen bij uitstek in de handen van zowel terroristische organisaties, NSA's, als zogenaamde "schurkenstaten". Het goedkeuren van het strategisch concept houdt overigens in dat Nederland de noodzaak van nucleaire afschrikking onderschrijft en dus bereid is om zowel de politieke en militaire, als de morele last die dit meebrengt, te delen met zijn bondgenoten en de consequenties daarvan ten volle te aanvaarden. Dat ziet mijn fractie toch goed? Of heeft de regering hierop een andere visie?

Een ander opvallend punt in het concept is dat de NAVO de aard van de samengestelde dreiging onderkent en dat er dus een comprehensive approach, een soort 3D-benadering, nodig is om een dergelijke dreiging het hoofd te kunnen bieden.

De heer **Vliegenthart** (SP): Voorzitter. Ik kom graag even terug op de nucleaire taken van de NAVO. Concreet hoor ik graag van de VVD-fractie hoe zij op dit moment de tactische kernwapens in

Europa waardeert binnen het afschrikwekkende effect dat de NAVO zou moeten hebben. Zou een aantal onderzeeboten niet meer dan voldoende zijn om de kernwapentaak uit te voeren? Hebben die tactische kernwapens in Europa een added value?

De heer **Van Kappen** (VVD): Dat is een interessante vraag waarover wij natuurlijk ook hebben nagedacht. De vraag is of er voldoende compensatie is voor de slagkracht die tactische kernwapens bieden. Tactische kernwapens zijn ontwikkeld tijdens de Koude Oorlog omdat wij numeriek en qua slagkracht ver in de minderheid waren in vergelijking met de Sovjet-Unie. Om dat te compenseren, is het tactische kernwapen geïntroduceerd. De vraag is nu of binnen de huidige constellatie, met de huidige Defensie-inspanningen in Europa en binnen de NAVO, er voldoende conventionele slagkracht over is om eventueel NSA's, criminele organisaties of landen het hoofd te kunnen bieden. Die vraag is de sleutel tot het besluit of je tactische kernwapens in Europa wilt houden of niet.

De heer **Vliegenthart** (SP): Hoe waardeert de VVD-fractie de vraag die de heer Van Kappen nu stelt? Welk antwoord zou hij daarop zelf geven? Verder kunnen die tactische kernwapens ook een bedreiging vormen, juist voor terroristen en andere kwaadwillenden. Zolang ze er liggen, kunnen ze misbruikt worden. Zit er geen intrinsiek gevaar in het vasthouden van de tactische kernwapens in Europa, in de zin van de kans dat zij misbruikt worden of er een aanslag op gepleegd wordt?

De heer **Van Kappen** (VVD): Dat is waar. Tactische kernwapens die ergens in opslag liggen, moeten beveiligd worden. Geen enkele beveiliging is voor 100% dus er is altijd een theoretisch gevaar dat die wapens in handen vallen van allerlei actoren die je dat niet gunt. Over het algemeen zijn die kernwapens zodanig opgeslagen dat zij niet panklaar uit de schuur kunnen worden gereden en kunnen worden ingezet. Mijn persoonlijke mening, maar ik heb die niet gecheckt met de VVD-fractie, is dat het aantal tactische kernwapens in Europa aanzienlijk kan worden verminderd. Afhankelijk van de Defensie-inspanningen in Europa en de beschikbaarheid van voldoende conventionele slagkracht om het hoofd te bieden aan een eventuele aanval met tactische kernwapens kunnen wij bepalen of de laatste tactische kernwapens uit Europa verdwijnen.

De heer **Vliegenthart** (SP): Ik ben blij met dit antwoord. Daaruit blijkt dat wij nog niet klaar zijn met de discussie over de tactische kernwapens in Europa. Die moeten wij wellicht vandaag nog wat verder voeren met het kabinet. Ik ben het met de heer Van Kappen eens dat wij in ieder geval kunnen beginnen met het reduceren van het aantal tactische kernwapens. Dat zou al een stap zijn in de goede richting. Wie weet komen wij dan nog zo ver dat wij ze op een gegeven moment allemaal kunnen wegdoen.

De heer **Van Kappen** (VVD): Ik zeg daar wel bij, mijnheer Vliegthart, dat de deterrence, de afschrikking, van kernwapens vooralsnog onderdeel blijft uitmaken van het strategisch concept. Mijn fractie is het daarmee volledig eens. Daarbij geldt dat deterrence alleen maar werkt als er capaciteit is en de politieke wil om deze in te zetten. Anders is er geen deterrence.

De heer **Van Driel** (PvdA): Voorzitter. Ook ik ben blij met het antwoord van de VVD-fractie. Ik wil het echter wat preciezer stellen. Zegt de heer Van Kappen eigenlijk dat als wij onze Defensie-inspanningen zouden verhogen, wij geen tactische kernwapens nodig zouden hebben? Als dat het geval is, zouden wij dan onze inspanningen moeten verdubbelen? Wanneer is er voldoende conventionele slagkracht?

De heer **Van Kappen** (VVD): Ik begrijp de vraag en die is ook heel logisch, maar ik ben in mijn eentje geen ministerie van Defensie. Dat is een punt dat echt moet worden uitgezocht. Het hangt samen met de inspanningen die andere bondgenoten plegen en met de uitvoering van het strategisch concept. Als er in Europa voldoende conventionele slagkracht overblijft om deze afschuwelijke wapens te kunnen missen, dan moeten ze natuurlijk onmiddellijk de poort uit worden gestuurd. Ik ben echter realist genoeg om te weten dat als dat niet zo is, onder ogen moet worden gezien dat er een zeker arsenaal aan tactische kernwapens in Europa moet blijven. Ik geef dus geen antwoord op de vraag van de heer Van Driel. Ik kan die vraag niet beantwoorden omdat dat moet worden uitgezocht.

De heer **Van Driel** (PvdA): Ik probeer het nog één keer. U zegt dus: als wij meer conventionele wapens hebben dan kan het aantal tactische kernwapens worden teruggebracht. U moet daarbij toch een beeld hebben van wanneer dat moment bereikt wordt? U kunt dat anders toch niet zomaar zeggen? Het is anders toch een beetje vrijblijvend? U kunt wel zeggen dat zelfs een verdubbeling onvoldoende is. Waar ligt de grens? Ik benadruk overigens dat ik u beschouw als uitermate deskundig op een aantal militaire terreinen. U draagt daarvan meer kennis dan het gemiddelde Kamerlid hier.

De heer **Van Kappen** (VVD): Het probleem is dat u probeert om een heel scherpe lijn te trekken terwijl er in dit soort discussies een vaag gebied bestaat, een soort schemergebied, een grijze zone. De plaats in die zone is onder meer afhankelijk van de interpretatie van feiten. Persoonlijk, geredeneerd vanuit mijn militaire achtergrond, denk ik dat wij op dit moment in Europa voldoende slagkracht hebben om tactische kernwapens te kunnen afschaffen. Ik ben daarvan echter niet helemaal zeker. Daarvoor zou je zaken echt eens goed op een rijtje moeten zetten en dat kan ik niet in mijn eentje. Dat moet echt gebeuren door de mensen bij het ministerie van Defensie en Buitenlandse Zaken. Naar mijn inschatting op dit moment, maar dat is een strikt

persoonlijke, hebben wij voldoende slagkracht in Europa om het zonder tactische kernwapens te kunnen doen. Ik ben daarvan echter niet helemaal zeker. Dat is het meest eerlijke antwoord dat ik u kan geven.

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Ik heb veel waardering voor de bijdrage van collega Van Kappen. Ik begrijp heel goed dat hierover nagedacht en onderhandeld moet worden; je kunt niet hier op een achternamiddag bedenken hoeveel conventionele kracht er nodig is om alle tactische kernwapens af te schaffen. Begrijp ik uit de woorden van de heer Van Kappen dat hij ervan overtuigd is dat de conventionele slagkracht zodanig is dat er in ieder geval ingezet kan worden op vermindering van tactische kernwapens in Europa?

De heer **Van Kappen** (VVD): Daarvan ben ik overtuigd.

De **voorzitter**: De heer Van Kappen vervolgt zijn betoog.

* *

De heer **Van Kappen** (VVD): Voorzitter. Ik zei al dat een ander opvallend punt in het concept is dat de NAVO de aard van de samengestelde dreiging onderkent en dat er dus een comprehensive approach, een soort 3D-benadering, nodig is om een dergelijke dreiging het hoofd te kunnen bieden. De NAVO erkent dat de alliantie alleen de politieke en militaire dimensie van een samengestelde dreiging kan afdekken en niet de financiële, economische, sociale en culturele dimensies. In het concept staat dan ook dat het noodzakelijk is om strategische partners te vinden die wel beschikken over de noodzakelijke niet-militaire machtsmiddelen. De meest voor de hand liggende partners zijn de EU en de VN, maar er wordt nadrukkelijk ruimte gelaten om wereldwijd ook met andere landen en organisaties een strategisch partnerschap aan te gaan.

Het punt van nauwere samenwerking met de EU hebben wij vorig jaar al een keer opgebracht tijdens het beleidsdebat over de 3D-benadering. Minister Verhagen heeft toen toegezegd dat Nederland zich zou inspannen om de betonnen muren tussen de NAVO en de EU te slechten. Kan de regering aangeven wat er sinds die toezegging van de minister concreet door Nederland is gedaan om dit probleem te helpen oplossen? Opvallend is verder dat Rusland nadrukkelijk wordt genoemd als strategische partner bij het opzetten van een raketverdedigingssysteem, de verdediging tegen terrorisme en het tegengaan van drugssmokkel en piraterij. Dit is een erkenning van het feit dat Rusland ook in de toekomst een belangrijke factor zal blijven in de veiligheidsvergelijking van de NAVO. Het omgekeerde is overigens evenzeer waar.

In het concept wordt ook verwezen naar de noodzaak om te blijven streven naar het vergroten van de efficiency van de alliantie door een continu proces, gericht op het stroomlijnen van structuren en procedures. Naar onze mening is dat terecht,

want de militaire structuur van de NAVO is verouderd en topzwaar. Om politieke redenen was het tot nu toe nagenoeg onmogelijk om te wieden in de structuur van de organisatie. Het sluiten van een hoofdkwartier in een land heeft immers gevolgen voor de werkgelegenheid en de status van een land. Nu zal er dus eindelijk een efficiëncyslag worden gemaakt. In dit verband vernemen wij graag het standpunt van de regering over het eventueel sluiten van het NAVO-hoofdkwartier in Brunssum, want ook dit hoofdkwartier komt voor op allerlei lijstjes van hoofdkwartieren die in aanmerking komen voor sluiting.

Een belangrijk punt dat niet wordt genoemd in het concept is dat voor het betalen van de additionele kosten die de inzet van eenheden met zich meebrengt, wordt uitgegaan van het principe "the costs lie where they fall". Met andere woorden: de lidstaten betalen zelf de kosten voor de inzet van hun eenheden. In deze tijden van diffuse en indirecte dreigingen op grote strategische afstand, moedigt dit uitgangspunt freeridersgedrag aan. Helaas is het zo dat sommige landen zich van hun verplichting afmaken door met een paar stafofficiëren bij te dragen, terwijl andere lidstaten een kostbare bijdrage leveren door operationele eenheden ter beschikking te stellen. Het wordt dan ook hoog tijd dat de NAVO, in navolging van de praktijk bij de VN, overgaat tot het instellen van een "crisis response budget" waar alle lidstaten naar draagkracht aan bijdragen en waaruit de additionele kosten van inzet van eenheden voor crisisbeheersingsoperaties wordt betaald. Wat is de visie van de regering op het thans geldende uitgangspunt van the costs lie where they fall? Wat vindt de regering van het idee om een NAVO crisis response budget op te zetten voor crisisbeheersingsoperaties?

Voorzitter. Zoals al eerder opgemerkt, zijn wij al met al niet ontevreden over het nieuwe strategisch concept. Het concept sluit immers goed aan bij de analyse van de snel veranderende strategische omgeving. Een bijkomend voordeel is dat het nieuwe concept slechts elf pagina's telt en minder tijdsgebonden is dan het lijvige vorige concept.

Voorzitter. In het laatste deel van mijn betoog wil ik aandacht besteden aan de vraag of het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid aansluit bij het NAVO strategisch concept. Daar zijn wij gezien de megabezuiniging op Defensie veel minder gerust op. Defensie staat immers voor de meest ingrijpende bezuinigingsexercitie in haar moderne geschiedenis. Allereerst is het belangrijk om te onderkennen dat het doorzetten van de vrije val van het Defensiebudget niet wordt gerechtvaardigd door de omgevingsanalyse, integendeel. Uit de omgevingsanalyse blijkt dat de onzekere toekomst vraagt om een breed inzetbare krijgsmacht. De huidige krijgsmacht vormt een minimale basis daarvoor en er zijn juist nieuwe investeringen nodig om de krijgsmacht aan te passen aan het diffuse dreigingsbeeld dat de toekomst biedt. De keuze van de regering voor het profiel van de veelzijdig inzetbare krijgsmacht, zoals beschreven in het rapport De Verkenningen,

is dan ook de juiste. Dat de regering vanwege de economische crisis kiest voor de min-optie van dit profiel, is te rechtvaardigen; de VVD-fractie realiseert zich maar al te goed dat ook Defensie een bijdrage zal moeten leveren aan de noodzakelijke bezuinigingen in deze krappe tijden.

De min-optie van het gekozen profiel, "veelzijdig inzetbaar", komt echter uit op een bezuiniging van 400 mln. ten opzichte van de nuloptie, dus ten opzichte van de Defensiebegroting 2009, de kosten van het in stand houden van de huidige krijgsmacht. Verdergaande bezuinigingen op Defensie zijn bij de keuze van dit profiel niet mogelijk. Als men meer wil bezuinigen, dan moet men kiezen voor een ander, minder ambitieus profiel. Dat heeft de VVD-fractie niet bedacht, maar dat staat in De Verkenningen waar meer dan 1000 mensen aan hebben gewerkt. Desondanks is in het regeerakkoord nog een extra bezuiniging op Defensie ingeboekt van 235 mln. De totale bezuiniging komt dus officieel uit op 635 mln. in het jaar 2018. De werkelijke bezuiniging komt echter uit op meer dan 1 mld. Wij hebben een sterk vermoeden dat dit komt omdat Defensie heeft verzuimd om de nuloptie afdoende te corrigeren voor de al bestaande structurele financiële problematiek bij Defensie. Om een zuiver beeld te krijgen, had men niet moeten uitgaan van de nuloptie, maar van de gecorrigeerde nuloptie. Ik hoor graag van de minister van Defensie of dit vermoeden juist is.

De vraag is wat er nu gaat gebeuren. Wordt de keus uit het regeerakkoord voor een breed inzetbare krijgsmacht teruggedraaid en wordt er gekozen voor een ander, minder ambitieus, krijgsmachtprofiel? Wij hebben deze vragen al gesteld tijdens de algemene politieke beschouwingen, evenals de vragen over hoe de interne financiële problematiek bij Defensie zo uit de hand heeft kunnen lopen en wie daarvoor de verantwoording neemt. Wij hebben toen eigenlijk geen goede antwoorden gekregen op deze vragen. Wij gaan echter de vragen die wij hierover hebben gesteld tijdens de algemene politieke beschouwingen niet herhalen. Soms is een onduidelijk antwoord, of helemaal geen antwoord, veelzeggend genoeg. Laat dit dan gezegd zijn.

In het verlengde hiervan vindt de VVD-fractie het belangrijk dat deze gelegenheid wordt gebruikt om de topstructuur en het besturingssysteem van Defensie nog eens kritisch tegen het licht te houden. Een deel van de eerder aangehaalde problematiek bij Defensie kan immers worden herleid tot onvoldoende inzicht in en beheersing van de Defensie-uitgaven. In de afgelopen jaren zijn er drastische reorganisaties doorgevoerd. Beleid en uitvoering zijn daarbij gescheiden en schijnbaar gelijksoortige activiteiten binnen de afzonderlijke krijgsmachtdelen -- verwerving, onderhoud, et cetera -- zijn bijeengevoegd. De verwachte efficiëncywinsten zijn echter uitgebleven. Dit is ook niet verwonderlijk; onderhoud aan schepen verschilt bijvoorbeeld wezenlijk van vliegtuigonderhoud.

Belangrijker nog is de constatering dat de commandanten van de operationele commando's,

ofwel opco's, weliswaar verantwoordelijk zijn voor de operationele output, maar onvoldoende inzicht en bevoegdheid hebben om de gehele keten van processen die tot de output leiden, aan te sturen en waar nodig prioriteiten te stellen. Er zijn gewoon te veel coördinatievlakken en te weinig regiemogelijkheden voor de opco's. De centralisatie is naar onze mening te ver doorgeschoten. De activiteiten, bevoegdheden en middelen van de opco's moeten weer in balans worden gebracht met de taken en verantwoordelijkheden. De structuur met integraal ketenbeheer en integraal verantwoordelijke en bevoegde commandanten moet weer worden hersteld en de positie van de CDS moet worden versterkt. Is de minister van Defensie het met ons eens dat, gezien het feit dat de interne problematiek bij Defensie in de afgelopen jaren zo uit de hand is gelopen, de topstructuur van Defensie kritisch tegen het licht moet worden gehouden?

Voorzitter, terug naar de bezuinigingsoperatie zelf. Minister Hillen staat naar ons idee voor een onmogelijke taak. Het spreekwoordelijke "vet" is immers al lang uit de krijgsmacht verdwenen. Uit een recent rapport van McKinsey, met als titel Lessons from around the world, waarin de 33 belangrijkste krijgsmachten in de wereld worden vergeleken, blijkt dat Nederland als nummer drie uit de bus komt als het gaat om efficiency; er valt dus niet zo gek veel meer te halen. Er zal dus wederom operationele capaciteit moeten worden afgestoten. Dit brengt het reële gevaar met zich dat er onherstelbare schade wordt toegebracht aan de structuur van de krijgsmacht. Wij zullen in dit stadium minister Hillen niet vragen hoe hij zijn opdracht gaat invullen. Je moet een broedende kip niet storen. In maart zal minister Hillen naar buiten treden met gedetailleerde plannen en die zullen wij dan beoordelen. Pas dan kunnen wij gerichte vragen stellen en beoordelen in hoeverre het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid aansluit bij het strategisch concept van de NAVO.

Laten we het dus voor dit debat maar wat breder trekken. Indien het budgetmes uitsluitend wordt gehanteerd vanuit het kortetermijnperspectief, om de bezuinigingstaakstelling te halen, bestaat het risico dat een krijgsmacht resteert die nog maar voor een beperkt aantal missies geschikt is. De omgevingsanalyse geeft aan dat een dergelijke beperkt inzetbare krijgsmacht niet voldoende effectief en relevant is. Ook een korte blik op het brede scala van missies dat in de afgelopen twee decennia is uitgevoerd, bevestigt dit beeld. Om de schade te beperken, is het belangrijk dat er geen capaciteiten worden afgestoten die zodanig kennis- en/of kapitaalsintensief zijn dat, als de nood aan de man komt, het jaren duurt voordat een dergelijke capaciteit weer is opgebouwd. Verlies van capaciteit betekent ook vaak expertiseverlies dat kapitalen heeft gekost om op te bouwen. Ook in De Verkenningen wordt gewezen op dit gevaar en wordt het belang onderstreept van het toepassen van het no-regretprincipe bij het invullen van de bezuinigingen.

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. De bezuiniging op Defensie levert daar nijpende problemen op. Tegelijkertijd investeren wij 0,5 mld. in een missie in Afghanistan waar wij al 3,5 mld. in geïnvesteerd hebben in het verleden. Militaire deskundigen zeggen bovendien dat het bedrag van 0,5 mld. een ernstige onderschatting is van de werkelijke kosten van de missie. Ik stel de heer Van Kappen hierover graag twee vragen. Is hij van mening dat de regering in elk geval de Nederlanders die uitgezonden worden naar Kunduz moet garanderen dat hun baan bij terugkomst nog bestaat? Vindt hij verder dat, gelet op de drastische bezuinigingen, deelname aan missies zoals naar Kunduz heroverwogen moeten worden?

De heer **Van Kappen** (VVD): Dat zijn een aantal vragen ineen. Ik zal proberen om daarop zo kort mogelijk antwoord te geven. Ik ben een groot voorstander van de missie naar Afghanistan, om een aantal redenen. Ten eerste zit er een morele kant aan; wij hebben daar het bed opgeschud en dan moet je niet weglopen als het nog niet af is. Ten tweede behoort het conflict in Afghanistan tot een van de gevaarlijkste conflicten op dit moment in de wereld vanwege het uitstralingsgevaar naar Pakistan, een fragiele staat die over atoomwapens beschikt. Als die staat in elkaar klappt, dan storten onmiddellijk de omringende landen -- Iran, India -- zich op het lijk van Pakistan. India is ook een nucleaire mogendheid. Voordat je het weet, zit je met een groot regionaal conflict waaraan niemand zich nog kan onttrekken. Om die reden ben ik voorstander van een bijdrage naar draagkracht aan die missie.

Het derde aspect is dat wij te maken hebben met bondgenoten. We zitten daarmee in een bootje en dat verkeert in zwaar weer; misschien zinkt het of misschien halen we de kust, dus het is pompen of verzuipen. Als je halverwege overboord stapt en je zegt: ik doe even niet meer mee, dan heb je een probleem en dat krijg je een keer terug. Zoals de heer Russell al heeft gezegd, hebben we op dit moment een groot probleem, maar we zijn ook nog steeds de zestiende economie van de 192 landen in de wereld en de negende exportnatie in de wereld. Sprekend over sterke schouders en zware lasten, ben ik het er volledig mee eens dat wij een bijdrage leveren in Afghanistan.

Waar het geld vandaan moet komen? Niet uit de Defensiebegroting. Dat geld is er namelijk niet. Het gaat om additionele kosten, dus er zijn daarvoor extra middelen vrijgemaakt uit het HGIS-fonds, de Homogene Groep Internationale Samenwerking. Blijkbaar heeft men buiten Defensie dat geld ervoor over gehad. Er zijn ook mensen die vinden dat dit geld gebruikt kan worden om de bezuinigingen op Defensie terug te draaien. We hebben de defensieorganisatie echter niet voor niets. We hebben een Grondwet. De defensieorganisatie wordt ingezet voor het Nederlands belang, handhaven van de internationale rechtsorde. Die afweging is gemaakt. De Tweede Kamer heeft daar uitvoerig over gediscussieerd. Ik was daar overigens best blij

mee. Die afweging is gemaakt en de missie wordt gestuurd. Ik ben daar een groot voorstander van.

De garantie dat de mensen die terugkomen uit Afghanistan straks hun baan nog hebben, spreekt mij vanuit mijn gevoel enorm aan, maar ik zie ook dat minister Hillen een gigantisch probleem heeft. Als je van een Defensiebegroting van nog geen 8 mld., waarvan de helft vastligt in pensioenen, wachtgelden en salarissen, 1 mld. afhaalt, dan ontkom je er niet aan om diep in het personeelsbestand te snijden. Ik wil niet nu tevoren de mensen die naar Afghanistan gaan die garantie geven en de anderen die hier misschien ook heel nuttig werk doen, niet. Ik waag mij niet aan het aanbrengen van een dergelijke discriminatie in het personeelsbestand. Dat laat ik echt over aan de minister van Defensie en aan de opco's, die dat zullen moeten uitzoeken. Er zit een onrechtvaardige component in. Er zullen mensen naar Afghanistan gaan, daar hun uiterste best doen en bij terugkomst onder het sociaal beleidskader vallen, omdat ze behoren tot de 10.000 man die over de muur gezet wordt. Ik vind dat ook onrechtvaardig. Ik vind het echter te ver gaan en ik vind het ook onrealistisch om aan de minister van Defensie te vragen om te garanderen dat dit niet gebeurt. Dat zal ik dan ook niet doen.

De heer **Koffeman** (PvdD): U zegt eigenlijk dat er over twee verschillende budgetten wordt gesproken, maar die raken elkaar op het moment dat mensen naar Afghanistan gaan om daar hun leven te wagen voor ... Oké, je kunt verschillende opvattingen hebben over de vraag waarvoor zij dat doen. Bij terugkomst kunnen zij te horen krijgen dat hun baan is opgeheven. Dat is een beetje hetzelfde effect als de opmerking bij de terugkeer van Russische astronauten naar Rusland, dat er heel veel is veranderd en dat dit toch niet waar kan zijn. In die zin denk ik dat het niet alleen aan de minister is, maar ook aan de partijen die het kabinet steunen om mee te denken over de vraag waarop wordt bezuinigd. Als je je mensen niet meer kunt betalen, zelfs niet de mensen die recent nog hun leven hebben gewaagd, dan kan toch bijvoorbeeld ook de aanschaf van JSF's ter discussie worden gesteld?

De heer **Van Kappen** (VVD): U gaat nu wel met erg grote stappen door het defensiebudget heen. Uw pleidooi voor het personeel spreekt mij bijzonder aan. Als u het vervolg van mijn betoog hoort, dan zult u horen dat dit mij ook erg ter harte gaat, maar om nu heel grof te zeggen dat door minder JSF's aan te schaffen meer personeel in dienst gehouden kan worden, is mij ook wat te wild. Personeel heb je uiteindelijk nodig om wapensystemen te kunnen bedienen en de organisatie in stand te houden. Dat moet in balans zijn.

Voorzitter. Ik stelde dat wij, om de schade te beperken, moeten oppassen dat wij geen capaciteit overboord gooien terwijl de opbouw daarvan later ontzettend veel geld kost, het zogenaamde no-regretprincipe. Wanneer dat echt onontkoombaar is, dan dien je in ieder geval een

minimale kritische massa in stand te houden, die als kwalitatieve regeneratiekern kan dienen om snel weer, zo nodig, significante capaciteit te kunnen opbouwen.

Voorzitter. Even terzijde. Tijdens de algemene politieke beschouwingen heeft de minister-president ons toegezegd dat hij het no-regretprincipe onderschrijft als belangrijk criterium bij het beoordelen van de bezuinigingsplannen op de defensieorganisatie. Wij zullen hem daaraan houden.

Bij afweging van middelen moet verder worden gekozen voor handhaving van die capaciteiten die door veelzijdigheid en multifunctionaliteit worden gekenmerkt en geschikt zijn voor expeditionaire missies zoals mariniers, commando's en luchtmobiele eenheden. Voorts dienen specifieke en hoogwaardige capaciteiten te worden gekoesterd die door hun specialisme, technologie en hoge kwaliteit, zowel nationaal als bondgenootschappelijk een grote toegevoegde waarde vertegenwoordigen.

Ik rond af. Goed werkgeverschap is essentieel tijdens deze ingrijpende bezuinigingsronde. Het wordt een onzekere en turbulente tijd voor het defensiepersoneel dat sinds het begin van de jaren negentig geconfronteerd is met een niet aflatende stroom aan bezuinigingen en nu dus weer met een bezuiniging van 1 mld. Volgens uitspraken van minister Hillen zullen 10.000 arbeidsplaatsen verloren gaan en velen zullen hun functie zien veranderen, juist in een fase waarin al een forse wissel op het personeel is getrokken door vorige bezuinigingsrondes en de niet aflatende uitzendendruk.

De VVD-fractie vraagt de regering om even stil te staan bij het onweerlegbare feit dat uiteindelijk de personele component de belangrijkste beperking is van ons ambitieniveau. De effectiviteit van onze defensieorganisatie is afhankelijk van goed, loyaal en gemotiveerd personeel met een hoge morele standaard. Het zal gezien de demografische ontwikkelingen steeds moeilijker worden om goede, loyale en gemotiveerde mensen aan te trekken en te behouden. Waar handhaving van kwaliteit richtsnoer is, dienen de arbeidsvoorwaarden aantrekkelijk te blijven. Een nieuw cao-akkoord waarin erkenning van deze situatie besloten ligt, mag dan ook niet te lang op zich laten wachten.

Wij hebben overigens begrepen dat er op dit moment door één van de vele werkgroepen gekeken wordt naar een vergaande versobering van de arbeidsvoorwaarden, waaronder begrepen het sociaal beleidskader bij ontslag. Het gerucht doet de ronde dat de ontslagen pas dan zullen worden doorgevoerd als het sociaal beleidskader is versoberd. Dat lijkt ons niet bepaald een maatregel die het moreel en de motivatie van het defensiepersoneel ten goede komt. Graag antwoord van de minister van Defensie op de vraag of dit waar is en, zo ja, of hij onze zorgen deelt over de effecten op de personeelsvoorziening van defensie in de toekomst.

Laten we verder even stilstaan bij het feit dat tot de dag van vandaag de loyaliteit aan de

wettige regering diep is verankerd in de bedrijfscultuur van onze krijgsmacht. Zonder geloof en vertrouwen in regering en parlement kan een militair zijn soms gevaarlijke werk niet doen.

Toen Michiel Adriaanszoon de Ruyter door de Staten van Holland werd gevraagd om met een door bezuinigingen zwaar verwaarloosde en krakkemikkige vloot zee te kiezen om de strijd aan te binden met een overmachtige vijand, sprak hij de gedenkwaardige woorden: "De Heeren hebben mij niet te verzoeken doch te gebieden en al wierd mij bevolen om 's lands vlag op één enkel schip te voeren, ik zou daarmee ter zee gaan en daar de Heeren Staten hunne vlag betrouwen zou ik mijn leven wagen."

Dat adagium geldt niet alleen voor de marine, maar voor de gehele krijgsmacht. Laten we als regering en parlement zuinig zijn op het personeel van de krijgsmacht en ons goed realiseren dat loyaliteit wederkerig hoort te zijn.

*N

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Voorzitter. De afgelopen decennia zijn de mondiale machtsverhoudingen fundamenteel veranderd, niet in de laatste plaats door de val van de Muur in 1989. Voor dit debat dienen zich dan ook twee kernvragen aan. De eerste luidt: welke rol kan de NAVO spelen na het einde van de Koude Oorlog, en in de context van de veranderde mondiale verhoudingen? De tweede vraagt luidt: biedt het nieuwe strategisch concept van 19 november 2010 een adequaat antwoord op de veranderingen die in hoog tempo plaats hebben gevonden en nog steeds plaatsvinden? Ik wil deze vragen met de regering bespreken aan de hand van vijf onderwerpen: het nieuwe veiligheidsbegrip, de kerntaken van de NAVO conform artikel 5, de betekenis van artikel 4, de verhouding tussen de NAVO en de EU en ten slotte het vraagstuk non-proliferatie.

Om te beginnen: het nieuwe veiligheidsbegrip. Evenals de machtsverhoudingen is ook de veiligheidscontext waarin de NAVO moet opereren de afgelopen decennia ingrijpend veranderd. Aan de ene kant is dat positief, want de bedreiging van de territoriale integriteit en onafhankelijkheid van de lidstaten is na 1989 sterk afgenomen. Aan de andere kant echter zijn er veel zogenaamd "nieuwe" veiligheidsvraagstukken zoals de verspreiding van terrorisme en de mogelijkheid van digitale aanvallen, de schaarste van grondstoffen, nieuwe en oude interstatelijke conflicten en problemen met fragiele staten. De vraag is dus of er in het strategisch concept op adequate wijze rekening wordt gehouden met deze veranderde veiligheidscontext. Is het nieuwe strategisch concept bijvoorbeeld flexibel genoeg op in te spelen op nieuwe, thans nog onbekende problemen?

Een ander aspect van de nieuwe veiligheidscontext is human security. Met andere woorden: het gaat niet meer alleen om de veiligheid van staten- of bondgenoten, maar ook en vooral om de veiligheid van mensen. In het rapport

van de AIV is dit aspect van veiligheid terecht sterk benadrukt.

Door mijn collega aan de overzijde van het Binnenhof zijn hierover reeds vragen gesteld aan de minister van Defensie, maar de antwoorden hebben ons niet tevredengesteld. Derhalve nogmaals de expliciete vraag hoe de regering aankijkt tegen het aspect van human security als onderdeel van het veiligheidsbegrip en welke consequenties dit heeft voor de taakinvulling van de NAVO.

De laatste vraag ten aanzien van de invulling van het begrip "veiligheid" betreft de verhouding tussen veiligheid en ontwikkeling. Veiligheid en ontwikkeling zijn immers communicerende vaten: zonder veiligheid geen evenwichtige ontwikkeling, en omgekeerd ook: zonder ontwikkeling geen duurzame veiligheid in de betreffende landen. Hiervoor is samenwerking tussen de NAVO en andere internationale organisaties, maar ook samenwerking met ngo's onontbeerlijk. Ik weet dat de Nederlandse regering altijd al een voorstander is geweest van de zogeheten comprehensive approach, met name in fragiele staten en regio's, waarbij naast militaire veiligheid ook wordt ingezet op diplomatie en ontwikkelings samenwerking.

Deze comprehensive approach is ook terug te vinden in het onderdeel crisismanagement van het strategisch concept, nr. 21. Maar ik vraag mij af of hierdoor voldoende is gewaarborgd dat de comprehensive approach al in een vroeg stadium van interventieplanning, namelijk al bij het voornemen om militaire middelen in te zetten, als het ware wordt "meegenomen" in de planning. Afghanistan en Irak hebben ons wat dat betreft nog eens met de neus op de feiten gedrukt. Wij hebben gezien dat over de inzet van andere dan militaire middelen niet pas mag worden nagedacht nadat de militaire interventie is begonnen of, erger nog, pas als deze is afgesloten. Is de regering het eens met de stelling dat reeds voor de inzet van militaire middelen moet worden nagedacht over de comprehensive approach? En hoe kan dit in de toekomst in NAVO-verband worden zeker gesteld?

Mijn tweede onderwerp betreft de kerntaken volgens artikel 5. Zoals wij hebben gezien, leiden de nieuwe veiligheidsvraagstukken tot een verbreding van het begrip "veiligheid", waardoor de toepassing van artikel 5 niet langer evident is. Hierbij speelt ten eerste de kwestie van mondiale toepassing een rol. Wij zijn wij met de regering van mening dat de NAVO niet de rol van global cop op zich kan en mag nemen, maar anderzijds is er feitelijk wel sprake van een transitie van collectieve verdediging naar collectieve veiligheid. En er zijn grote verschillen tussen de bondgenoten over de mondiale rol van de NAVO, de out of area-operaties, zoals dat heet. Graag hoor ik de visie van de regering op de inzet van de NAVO out of area. Moet de nadruk blijven liggen op verdediging van het bondgenootschappelijk grondgebied of moet deze opschuiven naar een meer preventieve aanpak van veiligheidsrisico's ver van het eigen grondgebied? Is de regering, net als die van Duitsland, van oordeel dat bij de mogelijke inzet van NAVO-militairen buiten het

verdragsgebied, dus out of area, altijd een overtuigende relatie met de verdediging van het eigen grondgebied moet worden aangetoond? Daarnaast verzoek ik de regering in dit verband ook in te gaan op het spanningsveld tussen mogelijke NAVO-operaties buiten het verdragsgebied en de beperktheid van de middelen, force planning. Andere sprekers hebben daar ook al op gewezen.

De tweede vraag met betrekking tot de reikwijdte van artikel 5 betreft de aard van de dreiging. Ik heb al gesproken over nieuwe veiligheidsrisico's zoals terrorisme, piraterij en cyberattacks, en ik ga ervan uit dat de regering instemt met de stelling dat de bestrijding van deze moderne veiligheidsrisico's zoals terrorisme en piraterij in beginsel niet tot de kerntaken van de NAVO behoort. Desondanks is er het strategisch concept ruim aandacht besteed aan onder andere terrorisme en cyberattacks omdat de inzet van de NAVO onder bepaalde omstandigheden ook in die gevallen aan de orde kan zijn. Ik heb hier een aantal vragen over.

In het rapport van de AIV wordt er terecht op gewezen dat de bondgenootschappelijke solidariteit wel van toepassing werd verklaard op de VS na 9/11, maar dat artikel 5 niet werd ingeroepen na Madrid en Londen. De reikwijdte van artikel 5 werd opnieuw onderwerp van discussie na de digitale aanvallen op Estland in juli 2007. Wat is de visie van de regering hierop? Vindt zij het bijvoorbeeld terecht dat artikel 5 van toepassing werd verklaard op 9/11 en niet op Madrid en Londen? Graag hoor ik van de regering voorts een nadere toelichting op de inzet van de NAVO in het kader van bijvoorbeeld terrorismebestrijding in het algemeen.

Ten slotte op dit punt. Ik heb er al op gewezen dat bij dit alles de militaire force planning een belangrijke rol speelt. Het lijkt erop dat de NAVO eerder meer taken krijgt dan minder. Er moeten dus keuzes worden gemaakt. Kan de regering in dit verband ingaan op de vraag hoe zich dit verhoudt tot de bezuinigingen op het defensiebudget? Is de Nederlandse krijgsmacht ook na deze bezuinigingen in staat zijn aandeel aan de NAVO-taken op zich te nemen? Welke knelpunten ziet de regering? En hoe kunnen deze worden opgelost?

Mijn derde onderwerp betreft artikel 4, net als artikel 5 een belangrijke basis voor de werkwijze van de NAVO. In het verleden werd echter herhaaldelijk vastgesteld dat de NAVO als politiek raamwerk een minder stevig fundament heeft dan de NAVO als raamwerk voor militaire samenwerking. Is deze problematiek volgens de regering opgelost door het nieuwe strategisch concept? Anders gezegd: biedt het concept voldoende mogelijkheden voor een moderne en adequate invulling van artikel 4?

Hier komt nog bij dat de NAVO-bondgenoten uiteenlopende belangen hebben. Dit zullen zij waarschijnlijk ook altijd hebben, terwijl deze belangen de strategie van de NAVO mede bepalen. Zo wordt de NAVO-inzet in Afghanistan ons inziens thans nog voor een groot deel bepaald door het belang van de VS. Daarom ligt de focus

van de ISAF-operatie bij de terroristenjacht en de Amerikaanse exit strategy in plaats van bij het creëren van vrede en veiligheid voor de Afghaanse bevolking. Ik hoor graag hoe de regering aankijkt tegen de NAVO-strategie in Afghanistan.

Over besluitvorming en strategiebepaling binnen de NAVO het volgende. Naar de mening van mijn fractie zou de NAVO moeten worden omgevormd tot een meer democratische en meer open organisatie. Zo moet er bijvoorbeeld een duidelijke politieke leiding over de militaire structuren komen. Bovendien mogen grote landen hun traditionele machtspolitiek niet ongehinderd kunnen doordrukken. Het is voor ons van groot belang dat het besluitvormingsproces transparant is. Democratische controle hoort in handen te zijn van de nationale parlementen. Hoe denkt de regering over deze hervormingen van de NAVO-structuur? Is de regering het eens met de uitgangspunten die ik zojuist heb geformuleerd?

De moeilijkheden om tot een gezamenlijke strategie te komen, is inherent aan organisaties die beslissingen moeten nemen op basis van consensus. De NAVO is hier geen uitzondering. Hoe meer spelers, hoe moeilijker het bereiken van een gezamenlijk standpunt. Hoe kijkt de regering aan tegen het consensusmodel van de NAVO? Is dit in de huidige tijd eigenlijk nog adequaat? Ik vraag dit met name ook met het oog op de uitbreiding van de NAVO in de afgelopen jaren, want we hebben al bij de uitbreiding van de Europese Unie gezien dat uitbreiding en consensus niet altijd even goed samengaan.

Deze laatste opmerking brengt mij bij mijn vierde punt, namelijk het verband en de verhouding tussen NAVO en Europese Unie. Het is evident dat ook hier afstemming noodzakelijk is. Bij deze afstemming speelt een aantal problemen. Ten eerste is er het probleem dat er geen formele afspraken en structuren zijn om de besluitvorming in de NAVO-Raad en de Raad voor Algemene Zaken en Externe Betrekkingen van de EU goed op elkaar af te stemmen. Er is weliswaar in 2003 de zogenaamde "Berlijn-plus"-overeenkomst gesloten, die afspraken bevat over consultaties en ook een veiligheidsovereenkomst voor de uitwisseling van informatie, het zogenaamde security agreement. Maar "Berlijn-plus" is vooral gericht op de militaire aspecten van samenwerking. Voor samenwerking tussen een civiele missie van de EU en een militaire NAVO-operatie in hetzelfde gebied, bijvoorbeeld Kosovo en Afghanistan, bestaat geen vast kader. Hoe is de visie van de regering op dit tekort aan afstemmingsmechanismen tussen NAVO en EU?

Bij de verhouding tussen NAVO en EU hebben we in Europese context te maken met staten die weliswaar lid zijn van de NAVO, maar niet van de EU en omgekeerd. Dit leidt dikwijls tot afstemmingsproblemen in Europees verband. Ik denk bijvoorbeeld aan het conflict tussen Cyprus en Turkije. In het interruptiedebatje tussen collega Vliegenthart en collega Russell is dat ook al even aan de orde geweest. Is de regering met ons van oordeel dat dit soort conflicten de verhouding tussen NAVO en EU kunnen bemoeilijken? En: is de regering van mening dat het strategisch concept

voldoende handvatten biedt voor de oplossing van deze en soortgelijke problemen?

Het derde punt dat ik aan de orde wil stellen is de verhouding tussen de NAVO en het nieuwe Europese veiligheids- en defensiebeleid. Ik roep in herinnering dat het laatste strategisch concept uit 1999 eigenlijk al was achterhaald op het punt van de relatie tussen de NAVO en de EU nog voordat het werd vastgesteld. Dit had met name te maken met het nieuwe veiligheids- en defensiebeleid van de EU. Hoe ziet de regering de verhouding tussen het EVDB, het veiligheidsbeleid, in Europa en de NAVO nu en in de toekomst? Zou de versterking van het Europees defensiebeleid volgens de regering ook kunnen betekenen dat de NAVO in de toekomst wel eens obsoleet zou kunnen worden?

Last but not least kom ik op mijn laatste onderwerp, non-proliferatie. Het standpunt van mijn fractie hierover is helder. Nederland moet zich inzetten voor nucleaire ontwapening, ook binnen de NAVO. GroenLinks is voorts tegenstander van de kernwapentaak van de NAVO. Dat zal allemaal geen verrassing zijn.

Tijdens de onderhandelingen over het strategisch concept heeft de Nederlandse regering bij herhaling te kennen gegeven dat "non-proliferatie, ontwapening en wapenbeheersing een prominente rol moeten krijgen in het strategisch concept". De regering heeft gesteld dat "een op collectieve veiligheid gerichte organisatie als de NAVO zich tevens zal moeten richten op nucleaire en conventionele wapenbeheersing en ontwapening, met als uiteindelijk doel 'een wereld zonder nucleaire wapens'".

Wij onderschrijven dit standpunt van de regering van harte. In het strategisch concept komt de wens tot ontwapening ook duidelijk tot uitdrukking, maar tegelijkertijd wordt vastgehouden aan kernwapens als noodzakelijk afschrikingsmiddel. Wel wordt in het nieuwe strategisch concept het verband tussen veiligheid in Europa en de aanwezigheid van tactische nucleaire wapens losgelaten. Dat is een wezenlijke verbetering, maar dat laat onverlet dat wij nog een lange weg hebben te gaan.

In de Tweede Kamer is de motie-Van Velzen/Azough aangenomen. Wij zijn blij dat deze motie is aangenomen, want voor het eerst heeft de meerderheid van de Tweede Kamer zich uitgesproken voor verwijdering van de Amerikaanse kernwapens uit Nederland en de vier andere Europese NAVO-lidstaten. Wij horen graag van de regering of zij, naast en na de interventie van de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Verhagen in Tallinn in april vorig jaar, onomwonden aan de Amerikaanse regering overgebracht dat Nederland niet langer hecht aan de aanwezigheid van Amerikaanse kernwapens in Europa, en hun terugtrekking wenselijk acht? Zo de regering dat nog niet heeft gedaan, kan zij toezeggen dat zij dit alsnog zal doen? Welke mogelijkheden biedt de defence and deterrence review om verder te werken aan non-proliferatie? Welke rol ziet de regering hierbij voor Nederland weggelegd?

Tot slot. Ik besef dat bij non-proliferatie de verhouding met Rusland een belangrijke rol speelt. Zie ik het juist dat de regering meent dat het aantal kernwapens allereerst via bilaterale onderhandelingen tussen de Verenigde Staten en Rusland moet worden verminderd? Is het voorts juist dat de regering hierbij de eis van wederzijdse ontwapening stelt? Of is de regering met haar Duitse collega's van oordeel dat wederzijdse ontwapening geen noodzakelijke vereiste meer is?

Voorzitter. Ik wacht de antwoorden van de regering met veel belangstelling af en ik zie uit naar een vruchtbare discussie.

*N

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Mijnheer de voorzitter. Een debat over het strategisch concept van de NAVO is een debat over de toekomst van onze krijgsmacht, over een zich ontwikkelend trans-Atlantisch bondgenootschap en over wereldwijde militaire samenwerking. De vraag hoe onze wereld zich zal ontwikkelen en welke plaats ons land, Europa en de Verenigde Staten daarin zullen innemen is levensgroot aanwezig en de beantwoording daarvan is met veel onzekerheden omgeven. Terecht wordt er voortdurend gerept over de onzekerheid en onvoorspelbaarheid van de globale orde. De "regime changes" in het Midden-Oosten zijn daarvan het meest recente voorbeeld. Wie had die enkele maanden geleden verwacht en welke geopolitieke verschuivingen kunnen zich in het Midden-Oosten voordoen? Licht hier niet een bijzondere taak voor ons buitenlandse beleid, vooral omdat het een regio betreft die zo ongeveer de achtertuin vormt van Europa? Volgens Jaap de Hoop Scheffer, voormalig secretaris-generaal van de NAVO, moet Europa zich politiek ontfermen over de Middellandse Zee regio. Vindt onze regering dat ook?

Bronnen van onzekerheid en onvoorspelbaarheid zijn verschuivende verhoudingen tussen opkomende mogendheden in de wereld. De wereld van de militaire blokken is vervangen door een wereld van knooppunten, netwerken en machtscentra, waarbij het ook nog zo is dat de sterkste economische mogendheden -- ik denk aan de BRIC-landen -- niet altijd de sterkste militaire machten zijn. Brazilië en, als ik het goed zie, India zijn minder geïnteresseerd in militaire machtsopbouw dan Rusland en China. Voor China geldt dat het wel de eigen handelsbelangen overal ter wereld wil beschermen en daar ook een steeds groter belang bij heeft, maar niet in een wapenwedloop met de Verenigde Staten terecht wil komen. Niettemin investeert China ook in het eigen leger. Graag zou ik een taxatie horen van onze minister van Buitenlandse Zaken van de militaire ontwikkeling van China. Ik koppel hier de vraag aan die zo-even speelde in het debatje met collega Vliegenthart. Als de NAVO samenwerking zoekt met andere machtsblokken, mogendheden of samenwerkingsverbanden is het de vraag welke strategische concepten daar leven en of die wel aansluiten op die van de NAVO. Dat is een zeer

wezenlijke vraag voor de nieuwe veiligheidsarchitectuur.

De principieel onzekere en onvoorspelbare wereld leidt nog altijd tot de uitbraak van conflicten in landen waar goed bestuur ontbreekt en tot het bezit van militaire macht in landen die onder zware interen politieke druk staan, zoals Pakistan. Het is daarom te begrijpen dat in het nieuwe strategisch concept van de NAVO veel nadruk wordt gelegd op het vermogen om "out of area" te werken, bij te dragen aan vredesbewaring en staatkundige ondersteuning. Het nieuwe NAVO-concept legt een accent op civiel-militaire activiteiten. In het meest recente regeerakkoord keert dit accent terug en onlangs is een besluit genomen over deelname aan een politietrainingsmissie in Kunduz. De NAVO wil zich nadrukkelijk inzetten om stabiliteit te brengen in postconflictsituaties. Dit zal niet zomaar overall out of area gebeuren. Het zal in die gebieden gebeuren waar de NAVO een strategisch belang ziet in stabiliteit en vrede. Het zou goed zijn, aan te geven waar ook onze bewindslieden precies aan denken als de NAVO "out of area" gaat. Het gaat dan om de concrete invulling van het strategisch concept. Waar komt het dan op neer?

In dit debat wil ik het begrip "jus post bellum" inbrengen; het recht dat moet gelden in postconflictsituaties. Ik kan mijn vragen hierover hier heel goed kwijt omdat onze minister van Buitenlandse Zaken zelf ook een juridische achtergrond heeft en zich zal interesseren voor vragen van oorlogsrecht. Of vergis ik mij nu? Jus post bellum is een nieuw concept dat nu een aantal jaren in ontwikkeling is. Er worden juridisch-wetenschappelijke discussies gevoerd over het recht dat moet gelden in postconflictsituaties. Daarbij gaat het om een faire vredesregeling, om reparaties en herstel van de verhoudingen tussen bevolkingsgroepen, verzoening zo men wil. Het gaat om de opbouw van een rechtsstaat met alles wat daarvoor nodig is. Na jus ad bellum, jus in bello is nu het concept jus post bellum interessant. Het zou een continuüm moeten zijn. Als je nadenkt over ingrijpen, moet je eigenlijk al weten voor welke ordening je vervolgens verantwoordelijk bent. De vraag is hoe je met het oog daarop wilt opereren. Ik noem dit om dit van belang is bij het nadenken over het NAVO-concept dat sterk is gericht op civiel-militaire activiteiten en de opbouw van samenlevingen waar het recht gekend wordt en zijn loop kan krijgen.

In mijn bijdrage ga ik achtereenvolgens in op het strategisch concept van de NAVO, het jus post bellum en tot slot stel ik enkele vragen over onze krijgsmacht.

Het is van belang dat de NAVO gekomen is tot de formulering van een nieuw strategisch concept, het zesde sinds haar oprichting. Dat dit tamelijk geruisloos is gegaan, is alleen maar goed, want zo'n concept moet consensus uitdrukken. Het moet voor bondgenoten duidelijk zijn wat hen te doen staat. Onze fracties zijn dankbaar voor wat het trans-Atlantisch bondgenootschap heeft gebracht aan vrede en veiligheid in ons werelddeel. Wij hechten sterk aan dit bondgenootschap en

menen dat Nederland hierin een betrouwbare partner dient te zijn die zijn bijdrage levert.

De regering heeft steeds aangedrongen op nauwe samenwerking met de Europese Unie. In het nieuwe concept worden daar ook woorden aan gewijd. Graag zou ik een appreciatie van de regering horen op dit punt. Artikel 32 van het strategisch concept spreekt uit dat de NAVO een "sterkere en meer capabele Europese defensie" verwelkomt. Vanuit NAVO-perspectief moet die er komen. Onze fracties zijn altijd buitengewoon terughoudend geweest over de opbouw van een Europees leger. Er is al heel veel samenwerking tussen Europese nationale legers. Hoe dienen we deze passage te lezen? Hoe verhoudt Europese militaire capaciteitsopbouw zich met die van de NAVO? Wat willen wij daar eigenlijk mee?

Direct in het verlengde hiervan ligt de vraag hoe de ontwikkeling van onze eigen krijgsmacht zal zijn in het licht van dit strategisch concept. Komen we onze verplichtingen na, wat zijn de verwachtingen op dit punt en hoe denkt het kabinet bij aankomende bezuinigingen toch een krijgsmacht te behouden die past bij een volwaardige NAVO-bondgenoot? Niet voor niets wordt gesproken over "burden sharing". Iedereen heeft zijn bijdrage te leveren. Ik sluit mij aan bij de vraag van de VVD-fractie of in de toekomst andere wegen gevonden kunnen worden voor de bijdrage aan de capaciteit van de NAVO.

Dan een vraag over samenwerking met internationale instituties. Moet de relatie tussen de NAVO en de VN niet nauwkeuriger worden omschreven? Er wordt maar weinig gesproken over het juridische raamwerk voor gebruik van geweld. Wij hebben wel discussies gehad over het volkenrechtelijk mandaat. Het strategisch concept gaat daar verder niet over. Graag een reactie van de regering op dit punt. Het strategisch concept moet toch voorzien in iets meer juridische legitimatie voor optreden met geweld?

Vervolgens wil ik een reactie van de regering uitlokken over jus post bellum. Het lijkt ons van belang om dit concept bij ons buitenlandse beleid te betrekken. Veel conflicten in de wereld hebben niet meer het karakter van een conventionele oorlog. Er is soms sprake van een voortgaand smeulen van conflictstof zonder dat dit altijd leidt tot militaire oplossingen of interventies. Ook kan het zo zijn dat staten na militaire interventie op weg geholpen moeten worden in een proces van democratisering, verzoening en de opbouw van een rechtsstaat. Afghanistan is het voorbeeld dat ons voor ogen staat. Er wordt tegenwoordig wel gesproken over een jus post bellum dat regels en uitgangspunten zou moeten bevatten voor de situatie na een gewapend conflict. Daarbij gaat het bijvoorbeeld over verzoening en de bevordering van rechtsstatelijke verhoudingen, om het hanteren van mensenrechten en het bevorderen van goed bestuur. Zonder dit concept te willen idealiseren, kan het functioneren, ook als rechtvaardiging van militaire aanwezigheid van bijvoorbeeld de NAVO in Afghanistan. De discussie over jus post bellum heeft ook betrekking op een bijdrage aan een politiemissie in Kunduz. Onze

fracties zien dit inderdaad als een bijdrage aan de opbouw van rechtsstatelijkheid in Afghanistan, al weten we ook hoe moeizaam dit kan zijn. Daarom is het temeer van belang stevig vast te houden aan resultaten die met een *jus post bellum* in kaart worden gebracht. Voor ons weegt zwaar dat de vervolging van christenen in Afghanistan stopt. Bij het overwegen moet dat een punt zijn. Twee christenen zijn vastgezet vanwege geloofsovergang van de islam naar het christendom en worden met een doodvonnis bedreigt. Het is van het grootste belang dat onze regering hiertegen optreedt. Wij kunnen geen politiemissies uitzenden in het kader van de opbouw van de rechtsstaat, terwijl er zulke dingen gebeuren. Gewetensvrijheid en godsdienstvrijheid moeten in de kern liggen van onze beleving van democratische vrijheden. Graag zou ik van de minister van Buitenlandse Zaken willen horen hoe hij aankijkt tegen deze kwestie. Maar natuurlijk gaat het mij om het bredere debat over *jus post bellum* en de opbouw van een rechtsstatelijk kader.

Tot slot enkele vragen over onze krijgsmacht in aansluiting op de vragen van collega's op dit punt. Brengt het strategisch concept wijzigingen aan in keuzes die we moeten maken met betrekking tot onze krijgsmacht? Betekent dit een andere inzetbaarheid, keuzes voor versterking van bepaalde krijgsmachtonderdelen, specialisatie? Hoe staat het met de personele en materiële gereedheid van de krijgsmacht na Uruzgan?

Er wordt bezuinigd op de krijgsmacht en ook wij maken ons zorgen over de omvang en het effect ervan. Ik ga ervan uit dat dit niet betekent dat we onze bondgenootschappelijke verplichtingen in NAVO-verband niet nakomen. Wil de minister van Defensie aangeven hoe hij de bezuinigingen ziet in het licht van onze bondgenootschappelijke verplichtingen? Ik sluit mij geheel aan bij de zorgen die al eerder door de VVD-fractie op dit punt zijn geuit.

*N

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Soms lijkt het alsof de NAVO het commando in Nederland heeft overgenomen. En wanneer de NAVO er bovendien in slaagt, dat te doen met steun van GroenLinks, moet ik vaststellen dat de NAVO anno 2011 in elk geval over uitstekende verkoopkwaliteiten beschikt. Stelt u zich voor, voorzitter, dat er iemand bij u op de stoep staat van een cursusinstituut dat aanbiedt om een willekeurig iemand die niet kan lezen of schrijven in 6 weken op te leiden tot politieagent. U zegt, dat geloof ik niet, zullen we daar 18 weken van maken? En u bent zo verguld met het feit dat uw wensen gehonoreerd zijn, dat u vergeet dat u eigenlijk aan de deur niet koopt en dat u colporteurs van cursusinstituten met onmogelijke diplomagaranties niet vertrouwt. Zo laat zich het kabinetsbesluit van CDA en VVD met GroenLinks en D66 als gedoogpartners zich het beste samenvatten. Waar de PVV er niet voor voelde om als buitenboordmotor van het minderheidskabinet deze missie aan een meerderheid te helpen, schoof

GroenLinks aan na een staaltje achterkamertjespolitiek dat ook ik van die partij niet gewend ben. Een paramilitaire missie naar een land waar we wat mijn fractie betreft niets te zoeken hebben, tegen de zin van een overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking en tegen de zin van de achterbannen van de politieke partijen die de missie steunden. Meer vertrouwen hebben in de verborgen agenda van de NAVO dan in de overwegingen van je achterban, dat maakt het interessant eens wat beter te kijken naar de mogelijke beweegredenen van de NAVO.

Er zijn andere landen waar de mensenrechten meer in gevaar zijn dan in Afghanistan of waar de voedselvoorziening meer gevaar loopt. Kennelijk hadden we nog iets anders te zoeken in Afghanistan dan mensenrechten of humanitaire hulp. De NAVO is geen ngo, maar een militaire organisatie die na de koude oorlog op zoek is naar een vijand, om haar eigen bestaansrecht te kunnen bewijzen. De NAVO heeft bezigheden gezocht op de Balkan en Nederland daarbij betrokken en we mogen dat geen onverdeeld succes noemen; niet ten tijde van de missie en niet voor wat betreft de naweeën van de missie. De Kosovo-oorlog heeft bewerkstelligd dat er een schurkenstaat bij is gekomen waar niemand trots op hoeft te zijn. De NAVO zelf linkt de Kosovaarse premier aan de mafia, dat is toch geen toonbeeld van stabiliteit zou men zeggen.

De NAVO bracht Nederlandse militairen naar Irak in het kader van de NTM-I missie en ook daarvan moeten we zeggen dat de stabiliteit in Irak verder weg lijkt dan voor de inval van de Amerikanen het geval leek te zijn. We hebben dus geen beste ervaringen met de NAVO-missies die het weggefallen vijandbeeld van het Warschau Pact tegenover de NAVO moesten compenseren. De Kunduzmissie zou en moest doorgaan, zelfs als er onmogelijke beloftes voor moesten worden afgelegd, zelfs als een 18-weekse opleiding van analfabeten tot politieagent voor een bedrag van €500.000 per agent grote vragen oproept evenals het meesturen van vier F-16's met deze "civiele opleidingsmissie". Men gaat uit van 0,5 mld. van een begroting die zwaar onder druk staat en waarvan militaire deskundigen voorspellen dat de uitgaven nog veel hoger zullen worden.

"De kosten voor de politietrainingsmissie in Afghanistan zijn volstrekt niet onderbouwd en zullen vrijwel zeker hoger uitpakken dan de nu geraamde 467,8 mln." Ik citeer Eric Jan de Bakker, tot aan vorig jaar onderzoeker defensie-economie aan de Nederlandse Defensie Academie in Breda. Tot nu toe zijn alle militaire missies veel duurder uitgepakt dan begroot. Kan de minister helder aangeven of en, zo ja, hoe hij denkt te voorkomen dat ook de kosten voor de paramilitaire missie naar Kunduz de begrote uitgaven zullen overstijgen? Welke garanties kan hij op dat punt geven, met name aan zijn nieuwe steunpilaren GroenLinks en D66? Graag een helder antwoord op dat punt. We mogen niet vergeten dat inmiddels door Bakker samen met zijn collega Robert Beeres, universitair hoofddocent defence accounting control & economics van de Nederlandse Defensie Academie,

becijferd is dat de kosten van de Nederlandse inzet bij eerdere missies in Afghanistan een bedrag van 3,5 mld. belopen. Kan de minister aangeven of dat bedrag juist is, hoeveel er begroot was en of hij met de kennis van nu vindt dat dat een gerechtvaardigde inspanning was in termen van internationaal recht en in termen van nationaal budgetbeslag? Ik zeg dat ook met het oog op de 10.000 Nederlandse militairen die nu ontslagen moeten worden uit bezuinigingsoverwegingen. Kan de minister garanderen dat Nederlandse militairen die naar Kunduz gaan met gevaar voor eigen leven, bij terugkomst nog zeker zullen zijn van hun baan? Acht hij het moreel verantwoord om mensen uit te zenden met het risico dat zij bij terugkeer hun baan niet zullen terugvinden?

Het doorgaan van de missie was en is belangrijk, zo heeft voormalig secretaris-generaal van de NAVO Jaap de Hoop Scheffer ons op radio 1 uitgelegd. Hij was ook buitengewoon openhartig over het belang van het doorgaan van de missie. Als we niet meedoen, zouden we ernstig in ons hemd staan tegenover onze Amerikaanse vrienden en zou dat onze kansen op internationale functies een heel stuk kleiner maken, niet alleen voor politieke benoemingen van Nederlanders in de VS of de VN, maar ook binnen Europa. En het zou weleens zo kunnen zijn dat als wij niet meer meedoen aan de oorlog in Afghanistan, dit andere deelnemers op een idee brengt. Canada zou al een beetje aan het twijfelen zijn en we weten inmiddels dat ook de discussie in Duitsland over deelname inmiddels hoog oploopt. Ik vond het van een ontwapenende eerlijkheid van Jaap de Hoop Scheffer; de man die weet wat je moet doen om secretaris-generaal van de NAVO te worden en die andere Nederlanders ook zo'n geweldig avontuur zou gunnen. Hij is begonnen als lid van D66, vervolgens overgestapt naar het CDA, daar via Kamerlid minister van Buitenlandse Zaken geworden en dan ook nog de secretaris-generaal van de NAVO. Politiek is een spannend vak met tal van ongedachte wendingen en mogelijkheden.

Terug naar de waarschuwingen van Jaap de Hoop Scheffer in het Radio 1-Journaal. De kans was aanwezig dat onze klapstoel bij de G20 weer ingeleverd moest worden en dat we straks helemaal niet meer serieus genomen worden door de bondgenoten. Als dat een reden was voor onze deelname zijn we van een koude kermis thuisgekomen. 3 en 4 november hoeven we niet naar Cannes, want we zijn voor de tweede achtereenvolgende keer niet uitgenodigd. Wie 0,5 mld. uittrekt met als belangrijke reden, serieus kandidaat te zijn voor uitnodigingen voor G20-bijeenkomsten, komt bedrogen uit, zo blijkt.

In termen van investeringen is de missie sowieso uiterst onzeker. Natuurlijk moeten onze gedachten in geval van menselijke slachtoffers in oorlogssituaties in de eerste plaats uitgaan naar de familieleden van die slachtoffers. Maar ik zou het moeilijk vinden om de familieleden van de 1000 politieagenten die het afgelopen jaar zijn omgekomen in Afghanistan uit te leggen met welk doel hun familieleden gestorven zijn. De killere, afstandelijke blik die nodig is bij het voeren van

oorlogen -- daar hoort nu eenmaal ook het begroten van aantallen bodybags bij -- vertelt ons dat de vervangingswaarde van de 1000 agenten die jaarlijks omkomen in Afghanistan 500 mln. bedraagt. Met welk recht leiden we mensen op om met groot gevaar voor eigen leven te functioneren in een missie waarvan het nut onduidelijk is of ten minste zeer ter discussie staat? Het is zorgelijk dat waar een partij als de PVV de logica daarvan wel inziet, zich progressief noemende partijen dat niet kunnen inzien of wensen in te zien. Politieagenten in Afghanistan willen maar een ding, zo lezen wij vandaag in de Volkskrant en dat is vechten tegen de taliban. Zij willen geen verkeersboetes uitdelen of het verkeer regelen. Verandert deze nieuwe informatie de visie van de minister en van de NAVO op deze missie?

De Verenigde Staten zijn niet in Afghanistan om de mensenrechten daar te verdedigen, net zomin als de Sovjets daar om die reden waren. Afghanistan is en was vooral van politiek-strategisch belang en alle andere argumenten om daar met z'n allen heen te gaan zijn verzonnen, onoprecht en ongeloofwaardig. Zolang we nergens de ambitie horen om beschaving en democratie te brengen in landen als Tsjaad, Zimbabwe en Sudan, is er reden tot argwaan bij de goeie bedoelingen van de Afghanistan invasie.

Shams Arya, een vredesactivist uit Afghanistan, vertelt hoe zijn land al 30 jaar door oorlog vernietigd wordt en de bevolking in armoede leeft. De NAVO beweert dat ze zich inzet voor democratie en vrijheid, maar ze houdt een marionettenregime in stand van krijgsheren en oorlogsmisdadigers. De gewone Afghanen zitten tussen twee vuren. Aan de ene kant is er de VS/NAVO-bezettingsmacht en aan de andere kant de taliban. Zij zijn de vijand, maar verschillen amper van het regime dat door de VS en de NAVO wordt gesteund. Sterker nog, de taliban zijn groot geworden met hulp van de VS en Pakistan tijdens de Sovjetbezetting. Het is een onjuiste analyse dat de taliban een anti-imperialistische strijd voeren. Het gaat om reactionaire krachten die het ideale argument vormen voor de VS en hun bondgenoten om Afghanistan te bezetten.

Volgens Hilary Clinton moet het nucleaire arsenaal gehandhaafd worden zolang er nucleaire wapens bestaan. NAVO-secretaris-generaal Rasmussen heeft meermaals te verstaan gegeven dat de alliantie de nucleaire afschrikking moet behouden, ondanks het feit dat er geen geloofwaardige tegenstander voor de alliantie is en dat dit elders de verspreiding van kernwapens in de hand werkt. Dit is een duidelijke keuze voor het behoud van nucleaire ongelijkheid. Elke verandering in deze politiek met inbegrip van de nucleaire wapens in Europa moet gezamenlijk beslist worden. Dat betekent dat de betrokken landen in Europa er niet aan moeten denken, de kernwapens van hun grondgebied te verwijderen zonder instemming van de andere NAVO-lidstaten, en dus ook van de VS. Hoe staat het met de uitvoering van de aangenomen motie -Azough/Van Velzen die de regering opdraagt de bondgenoten helder duidelijk te maken dat Nederland niet langer

kernwapentaken wenst uit te voeren? Kan de minister hierop een helder antwoord geven? Waarom is er nog steeds onduidelijkheid of en, zo ja, op welke locaties er kernwapens liggen opgeslagen in ons land? In dit verband wordt verwezen naar onderlinge NAVO-afspraken om die informatie niet met de bevolking en zelfs niet met haar volksvertegenwoordigers te delen. Hoe kan het parlement de NAVO controleren als dergelijke essentiële informatie welbewust wordt achtergehouden en zelfs niet op vertrouwelijke basis verstrekt kan worden. Waarom zouden we vooral mensenrechten en beschaving gaan exporteren waar de VS en hun bondgenoten dat van belang vinden en andere landen, die strategisch wat minder gunstig liggen gewoon in hun sop gaar laten koken?

En als het gaat om draagvlak onder de Afghaanse bevolking: uit de hoorzitting aan de overzijde van het Binnenhof is gebleken dat de Afghaanse bevolking geen vertrouwen heeft in de bestaande politiemacht. Sterker nog, hun behoeften liggen veel meer op het gebied van het opbouwen van het middenkader, educatie en versterking van de netwerken voor vrouwen ten behoeve van de emancipatiestrijd. Ook ngo's zoals Healthnet TPO bevestigen dat beeld voluit. Waarom volgen wij dan toch de NAVO die ons geen helder en controleerbaar beeld geeft op haar agenda en beweegredenen? Graag een reactie.

Het zal duidelijk moeten worden hoe de NAVO zich tot bijvoorbeeld de Verenigde Naties en het internationaal recht wil en zal verhouden. Daarover valt weinig te lezen in het nieuwe strategisch concept. Hoe kunnen we de internationale rechtsorde versterken zonder dat we de uitvoering van het nieuwe strategisch concept daaraan kunnen toetsen? Draagt de nieuwe NAVO bij aan een veiliger wereld waarin niet het recht van de sterkste geldt, maar de wetten van het internationaal recht opdat ook het belang van de zwaksten gewaarborgd zal zijn? Daarover zouden wij graag opheldering krijgen van de regering.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 12.40 uur tot 13.30 uur geschorst.

*B

!Oud-leden!

Aan de orde is **de herdenking naar aanleiding van het overlijden van oud-Kamerlid de heer J.J.M. Kaulingfreks**.

De **voorzitter**: Ik verzoek de leden te gaan staan.

Op 1 februari 2011 is op 89-jarige leeftijd in het Belgische Turnhout oud-senator Johan Jozef Marie Kaulingfreks overleden. Hij was van augustus 1971 tot september 1977 lid van deze Kamer voor de Katholieke Volkspartij, waarvan de laatste drie jaar als vicevoorzitter van zijn fractie. Hij voerde het woord op het terrein van Justitie.

Joop Kaulingfreks werd op 4 mei 1921 geboren te Dordrecht. Hij volgde een

gymnasiumopleiding aan het Gemeentelijk Lyceum te Den Haag. Daarna studeerde hij rechten aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij in 1945 cum laude afstudeerde. In 1950 vestigde hij in Rotterdam zijn praktijk als advocaat en procureur. Hij werd tevens benoemd tot plaatsvervangend rechter. In de periode 1957 tot 1976 was Kaulingfreks achtereenvolgens kantonrechter-plaatsvervanger bij het gerecht van Rotterdam en rechter-plaatsvervanger aan de rechtbank te Rotterdam. Vanaf 1972 zette Kaulingfreks zijn praktijk als advocaat en procureur voort in Breda. In 1976 trad hij aan als raadsheer-plaatsvervanger aan het gerechtshof van Den Bosch.

Joop Kaulingfreks begon op 37-jarige leeftijd zijn politieke loopbaan te Rotterdam, waar hij van 1958 tot 1964 lid was van de gemeenteraad voor de KVP. Eind jaren zestig was hij lid van het landelijk partijbestuur van de KVP. In zijn maidenspeech in deze Kamer signaleerde Joop Kaulingfreks in januari 1972 dat het ontzag voor recht en wet in de samenleving op dat moment tanende was. Als reden noemde hij "dat regels uit het verleden niet meer beantwoorden aan de behoeften van de maatschappij". Dat is op zichzelf geen reden tot zorg, tenzij men de veranderingen in de samenleving zou willen tegenhouden. Beter dan het afdwingen van rechtsregels die niet meer gedragen worden, zei Kaulingfreks, is het waarborgen van de vrijheid dat eenieder zichzelf kan zijn en dus zijn eigen houding kan bepalen tegenover de zich aandienende veranderingen. Daarmee betuigde de jurist Kaulingfreks zich geen voorstander van *laissez faire*.

Als rechtsvernieuwer pleitte hij voor de invoering van samenhangend milieurecht, dat toen nog in zijn kinderschoenen stond. Hij vond een coördinerende rol van het ministerie van Justitie daarbij gewenst, mede vanwege de civielrechtelijke aansprakelijkheid, strafbepalingen en regelingen voor beroep.

Met belangstelling en enige verwondering volgde hij het ontstaan van een supranationale rechtsorde binnen de Europese Economische Gemeenschap, waarbij hij in een vroeg stadium aandacht vroeg voor een mogelijk democratisch tekort in de besluitvorming. Kaulingfreks behoorde in 1975 tot de minderheid van de KVP-fractie die tegen de wijziging van de huurwet stemde vanwege de rechtsongelijkheid die daarmee zou ontstaan tussen huurders in geliberaliseerde en niet-geliberaliseerde gebieden. Met deze principiële opstelling maakte hij het zijn partijgenoot minister Van Agt, die de wetswijziging verdedigde, niet gemakkelijk.

In 1980 werd Kaulingfreks benoemd tot bestuursvoorzitter van het Medisch Centrum De Klokkenberg te Breda. Die functie zou hij tot zijn pensionering in 1985 vervullen. Daarnaast was hij bestuurslid van de Stichting Medische Laboratoria te Breda.

Joop Kaulingfreks stond bekend als een gedegen jurist, een religieus bewogen mens en een onafhankelijk denker die in een tijd van grote maatschappelijke veranderingen zocht naar een goede balans tussen traditie en vernieuwing, recht

en moraal. Vanwege zijn maatschappelijke verdiensten werd Joop Kaulingfreks in 1987 benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

Moge ons respect voor zijn persoon en zijn bijdrage aan het werk van de Eerste Kamer en de samenleving tot steun zijn voor zijn vrouw en kinderen.

Ik verzoek om een ogenblik stilte.

* *

(De aanwezigen nemen enkele ogenblikken stilte in acht.)

* B

!Brief aan de Europese Commissie!

Aan de orde is de behandeling van:

- de brief van de voorzitter van de vaste commissie voor de JBZ-Raad, mede namens de vaste commissie voor Justitie, inzake een conceptbrief over Brussel I aan de Europese Commissie (32582, letter A).

De **voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, in te stemmen met deze conceptbrief.

* *

Daartoe wordt besloten.

* B

!Stemmingen!

Aan de orde is de **stemming** over het wetsvoorstel **Wijziging van Boek 5 van het Burgerlijk Wetboek en de Woningwet in verband met het plegen van onderhoud door verenigingen van eigenaars (31991).**

(Zie vergadering van 8 februari 2011.)

De **voorzitter**: Ik heet de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, die hier namens de regering aanwezig is, van harte welkom in de Eerste Kamer.

Ik geef gelegenheid tot het afleggen van een stemverklaring vooraf.

* *

* N

De heer **Van de Beeten** (CDA): Voorzitter. Zoals vorige week al gezegd, hebben wij om stemming gevraagd en leg ik een stemverklaring af in verband met het probleem dat er bij dit wetsvoorstel via een amendement in de Tweede Kamer een voorhangprocedure met betrekking tot het Bouwbesluit is opgenomen. Die is vreemd aan het wetsvoorstel zoals het oorspronkelijk is ingediend. Ik leg deze stemverklaring af als signaal aan de Tweede Kamer en de regering dat er in deze Kamer grote bezwaren bestaan tegen een dergelijke wijze van wetgeving. De minister van Veiligheid en Justitie heeft de vergaande toezegging gedaan om zich in te spannen om te voorkomen dat zich dat zal herhalen. Dat is wat de CDA-fractie betreft voldoende om het vertrouwen te hebben dat

dat zich niet meer zal herhalen. Dat is dus ook voldoende om steun aan dit wetsvoorstel te geven, ondanks deze anomalie.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat dit wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

* *

* B

!Opsporing en verzekering onverzekerden!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten en de Zorgverzekeringswet, houdende maatregelen tot opsporing en verzekering van personen die ondanks hun verzekeringsplicht geen zorgverzekering hebben en beperking van het aantal zorgverzekeringen tot één per verzekeringsplichtige (opsporing en verzekering onverzekerden zorgverzekering) (32150).

De beraadslaging wordt geopend.

* N

De heer **Hamel** (PvdA): Voorzitter. Over de doelstellingen van het voorliggende wetsvoorstel verschillen de minister en mijn fractie niet van mening. Over het middel dat nu voorligt, des te meer. Belangrijkste punten daarbij zijn een onnodig bureaucratische aanpak en een aanpak die niet is toegesneden op de groep onverzekerden. Immers, de Zorgverzekeringswet wordt gerepareerd door nog meer regels te creëren die eigenlijk voortborduren op de bestaande regelgeving, die niet afdoende blijkt te werken. In de VWS-verzekerdenmonitor 2010 wordt geconstateerd: "Inmiddels is het boeteregime geen prikkel gebleken voor verzekeringsplichtigen om zich te verzekeren." Toch stelt de minister in de memorie van antwoord dat het dreigen met een boete in belangrijke mate preventief zal werken.

Verder stelt de minister dat zij de boetefase tussen de aanmaning en de ambtshalve verzekering van belang acht om een uiterste poging te doen betrokkenen geheel binnen de private sfeer van de Zorgverzekeringswet te halen door hen ertoe te brengen zelf een zorgverzekering af te sluiten. Het is een herhaling van het door minister Hoogervorst ingenomen standpunt. Het ziet ernaar uit dat het ver doorgevoerde principiële punt dat de burger zelf moet kunnen kiezen, nog steeds een praktische en effectieve oplossing in de weg staat. Destijds, bij de behandeling van de Zorgverzekeringswet, is door meerdere leden van de Kamer herhaaldelijk gewezen op het probleem van de onverzekerden. Gevraagd werd of het niet wenselijk zou zijn om voor bepaalde groepen een afwijkende regeling te treffen, bijvoorbeeld voor mensen met een bijstandsuitkering. De vraag was of je iemand die niet verzekerd was, verplicht zou kunnen verzekeren, of je direct premie zou kunnen

inhouden en deze zou kunnen verrekenen met de zorgtoeslag.

Dat was onbespreekbaar. Het principe dat mensen in volle zelfstandigheid moeten kunnen kiezen, was heilig en het zou allemaal wel goed komen. Dat kwam het dus niet. De vraag rijst, of sinds introductie van de Zorgverzekeringswet niet voldoende is gebleken dat dit principe mooi, maar weinig praktisch is en nu nog steeds een efficiënte oplossing van de onderliggende problematiek in de weg staat.

Nadat de zorgverzekering effectief was geworden, hebben veel gemeenten een eigen collectieve verzekering opgericht, waardoor het op verkapte wijze mogelijk werd bijstandsgerechtigden verplicht te verzekeren en premie in te houden. Ook voor de wanbetalers is nu gelukkig een pragmatische stap gezet en is bronheffing niet meer taboe. Zou het nu niet goed zijn, het grote principe bij deze restgroepen te verlaten? Zou het niet verstandig zijn, een aangepast regime te kiezen in de wetenschap dat een zeer klein deel van de verzekerden niet in staat is de keuze voor een verzekeraar zelfstandig te maken en de daarbij behorende administratie zelfstandig uit te voeren?

Waarom wordt bijvoorbeeld op het moment van detentie niet een bericht aan de verzekeraar gestuurd dat de verzekering ambtshalve tijdelijk is stopgezet en dat deze bij beëindiging van de detentie ambtshalve weer wordt voortgezet? Waarom wordt een bijstandsgerechtigde die niet verzekerd is, niet ingeschreven bij een door een gemeente afgesloten collectieve verzekering? De vraag is ook of het boeteregime niet kan komen te vervallen. Herhaaldelijk geeft de minister aan dat er eigenlijk geen sprake meer is van een boete, want men moet over de voorafgaande drie maanden eigenlijk geen boete betalen, maar premie. Toch zullen mensen met een gering inkomen of geen inkomen dit wel als een boete ervaren. Immers, het geld voor de premie van de voorliggende maanden is al uitgegeven. Voor de mensen met weinig geld of schulden is elk bedrag dat zij later moeten betalen hoog, of het nu boete of nabetaling heet. Waarom is er niet voor gekozen dat ambtshalve verzekering de boete is? Het is toch goed voorstelbaar dat een onverzekerde direct de keuze krijgt: of u zorgt ervoor dat u binnen een maand verzekerd bent, of wij doen het voor u. Waarom moeten er zo veel stappen gezet worden voordat wordt overgegaan tot ambtshalve verzekering? Is dat soms om het principe hoog te houden van de vrije keuze?

Een andere overweging is dat de burger als het ware wordt gestraft omdat instellingen, zoals verzekeraars en schuldsaneringsinstanties, niet naar behoren hun werk doen. Bij het onderzoek van de Ombudsman komt uitdrukkelijk naar voren dat verzekeraars bij inschrijving eisen stellen die zij niet mogen stellen, zoals de voorwaarde van inschrijving in de GBA of een burgerservicenummer. De wet schrijft dit niet voor en geeft andere mogelijkheden om het ingezetenschap te bepalen. Gevolg is dat men onverzekerd blijft. Ook worden soms fouten gemaakt bij de voorlichting over de boete dan wel de nabetaling. Deze informatie kan

iemand met bijvoorbeeld schulden zo afschrikken, dat hij gelijk afziet van verzekeren. Zou het niet voor de hand liggen om daar de klemtoon van het beleid te leggen, eerst de resultaten af te wachten van het overleg tussen Stichting De Ombudsman, de zorgverzekeraars en de NZa en pas dan over te gaan tot wettelijke maatregelen?

Een kwetsbaar punt bij de uitvoering van de nieuwe regelgeving is dat een gecoördineerd optreden van meerdere instanties wordt verondersteld, willen de echte probleemgroepen worden bereikt en geholpen. Ook wordt een nieuw register opgetuigd waarin 13 miljoen burgers worden geregistreerd, opdat 150.000 onverzekerden kunnen worden opgespoord. Weer wordt er een nieuw bestand ingevoerd, weer worden er koppelingen met andere bestanden gemaakt en weer is de burger een stukje privacy kwijt. Verder worden er weer een hoop regels aan het assortiment regelgeving toegevoegd, waarbij uitdrukkelijk de vraag kan worden gesteld of dit nu de meest effectieve weg is. Wellicht is het wel de makkelijkste.

Het is de opvatting van de regering dat de regelgeving in Nederland zodanig is, dat in beginsel iedereen in staat zou moeten zijn, de nominale premie voor een zorgverzekering te betalen. Terecht wordt gesteld: "in beginsel". Het is immers maar de vraag of alle regelingen in de praktijk zodanig uitwerken dat dit het geval is. Neem de schuldhulpverlening. Deze hulpverlening verloopt niet overal even soepel als door de minister wordt verondersteld. Voordat iemand wordt toegelaten tot deze vorm van hulpverlening, worden soms eisen gesteld waaraan sommigen in het geheel niet kunnen voldoen; of men moet langdurig wachten voordat er daadwerkelijk iets aan sanering wordt gedaan. De veronderstelling van de minister dat iedereen in dit land in staat is zijn premie te voldoen, klopt dan ook niet meer. Dan helpt ook geen enkele boete.

Het verschil tussen het standpunt van mijn fractie en dat van de minister komt het meest duidelijk naar voren in de stelling van de minister dat zij het niet nodig vindt om de reden waarom mensen onverzekerd zijn in beeld te brengen. Wij denken dat het juist van groot belang is om te weten waarom mensen onverzekerd zijn, wil je een wet maken die effectief is. Uit de schaarse gegevens waarover wij beschikken, met name de VWS-verzekerdenmonitor 2010 en de uitkomsten van het onderzoek van Stichting De Ombudsman, komt een zeer divers beeld naar voren, waarbij het de vraag is of de voorgestelde aanpak effect zal sorteren. Wat opvalt, is dat de inhoud van het wetsvoorstel weinig lijkt te zijn afgestemd op de samenstelling van de te onderscheiden groepen onverzekerden. De totale groep van 150.000 onverzekerden bestaat uit 114.960 allochtonen en 37.280 autochtonen.

Ik loop de categorieën waar de groep onverzekerden uit bestaat langs. Van de groep van ruim 114.000 allochtonen is een groep van 64.000 onverzekerden afkomstig uit westerse landen, vooral EU-landen. In deze groep bevinden zich alleen al 11.000 Duitsers. Zou onbekendheid hier

niet een hoofdrol spelen? Gemakkelijk wordt gedacht dat de verzekering die men al heeft hier geldig is, dat men automatisch verzekerd is, of dat men, net als in eigen land, niet verzekerd hoeft te zijn. Het Nederlandse model is nogal afwijkend van dat van de rest van de EU-landen en alleen Zwitserse burgers kunnen er van huis uit iets van begrijpen. Vorige week werd bekend hoe groot de immigratie uit EU-landen naar ons land en de emigratie van EU-onderdanen uit ons land zijn. Alleen al 14.000 Polen en 14.000 Duitsers vestigden zich in ons land, terwijl ruim 10.000 Duitsers en 3500 Polen vertrokken. Mijn fractie vraagt zich af, of het niet veel effectiever zou zijn om een bepaalde berichtgeving te koppelen aan de inschrijving in de GBA. Het zou dan gaan om een bericht aan een instantie, die op haar beurt schriftelijke informatie kan geven over onze zorgverzekering en zorgtoeslag. Deze instantie kan tevens aangeven dat een verzekering verplicht is en informatie verstrekken over verzekeraars. De minister geeft aan dat er goede folders zijn en dat er een voorlichtingscampagne is gevoerd om mensen erop te attenderen dat zij zich moeten verzekeren. Het is de vraag op welke wijze deze door de gemeentes worden voortgezet. Een melding lijkt effectiever. Dat er een voorlichtingscampagne is gevoerd, is mooi, maar het kenmerk van buitenlanders is dat zij, over jaren verspreid, ons land instromen.

Een groep waarvoor een koppeling aan de GBA ook effectief kan zijn, wordt gevormd door de buitenlanders uit niet-westerse landen. Deze groep, afkomstig uit niet-westerse landen als China, de Nederlandse Antillen en Marokko, is 32.000 mensen sterk. Ook daar ligt veel onwetendheid en onbekendheid.

Dan is er een groep van 37.000 burgers -- dat is het restant van mijn optel- en aftreksom -- die bestaat uit autochtone Nederlanders. Deze bestaat allereerst uit 17.000 onverzekerde kinderen. Een deel van de onverzekerde groep kinderen is wellicht allochtoon, maar dat valt uit de cijfers niet te destilleren. Hiervan is de simpele oorzaak dat ouders zijn vergeten hun kind te verzekeren. Dat kan niet gestoeld zijn op financiële overwegingen, want voor kinderen hoeft geen premie te worden betaald. De minister geeft aan dat dit nu wordt opgelost door de bestandsvergelijking van het CVZ. Is dat niet een geweldige omweg? Waarom wordt bij inschrijving in de burgerlijke stand niet gewoon gevraagd waar de ouder verzekerd is? Dan kan de geboorte aan deze verzekeraar worden doorgegeven. Dan kunnen ook de soms dramatische taferelen bij ziekenhuisopname van onverzekerde kinderen worden voorkomen.

De dan resterende, relatief kleine groep autochtone onverzekerden is zonder meer het meest problematisch en divers. Allereerst zijn er de mensen die niet handelen en denken conform de veronderstellingen in de memorie van antwoord. Ik denk hierbij aan de thuis- en daklozen -- die wel een adres hebben, maar geen adres hebben --, verslaafden, psychiatrische patiënten, verstandelijk gehandicapten en vereenzaamde ouderen. Zij

hebben gemeen dat zij niet passen in het gedrag dat door de tekst in het wetsvoorstel en de toelichting daarop wordt verondersteld, en dat zij niet zullen reageren op de stimuli die daarin zijn vervat.

Verder zijn er de mensen die geen mogelijkheid zien om de premie te betalen, bijvoorbeeld de niet werkende volwassen zoon zonder uitkering die nog bij zijn moeder woont. Moeder ziet geen mogelijkheid om de premie voor haar zoon te betalen. Daarnaast zijn er nog de mensen die niet of niet adequaat worden geholpen door de schuldsanering en niet zien hoe zij de premie of boete kunnen betalen. Stichting De Ombudsman geeft aan dat velen niet op de hoogte zijn van de mogelijkheid tot het aanvragen van een zorgtoeslag. Voor al deze groepen is aan te geven dat de zorgverzekering ingewikkeld is en het aanvragen van de zorgtoeslag een hoogstandje waar ze tegen opzien.

Ik heb uitvoerig stilgestaan bij al deze voorbeelden omdat daaruit niet zozeer een beeld naar voren komt van onwelwillendheid als wel van onbekendheid en onmacht. Kortom, waarom denkt de minister dat dit een effectieve aanpak is voor de verschillende groepen die ik heb opgesomd? Waarom speelt zij niet veel meer in op de onmacht en onbekendheid bij de onverzekerden? Deelt de minister de mening dat veel van deze mensen de status van verzekerde sneller en met minder bureaucratische rompslomp zullen bereiken als zij op een adequate wijze worden voorgelicht dan wel geholpen?

De heer **Van de Beeten** (CDA): Ik heb de heer Hamel in zijn analyse van de verschillende groepen slechts bij één categorie een mogelijke oplossing horen noemen in de vorm van een vraag bij de registratie van de geboorte van een kind bij de burgerlijke stand. Bij andere kinderen zal dat een probleem zijn, maar ik denk dat voor de overige groepen die in de analyse de revue gepasseerd zijn, toch de koppeling van gegevensbestanden nodig zal zijn om de groep überhaupt in kaart te brengen. In het begin van zijn betoog heeft de heer Hamel sterke kritiek geuit op het feit dat er zo'n enorm databestand wordt gecreëerd ten behoeve van de uitvoering van dit wetsvoorstel, maar uit zijn analyse kan ik niet anders dan concluderen dat het in kaart brengen langs de weg van koppeling noodzakelijk zal zijn voor de aanpak van de verschillende groepen die hij heeft gesignaleerd.

De heer **Hamel** (PvdA): Ik begrijp de vraag niet helemaal. Laten we simpel zijn: de monitor monitort pas op het moment dat men is ingeschreven. Dat geldt dus niet voor studenten, maar als men normaliter bij de GBA wordt ingeschreven, wordt men althans even in de statistieken van de monitor herkend. Ik heb de suggestie gedaan om al die groepen er op dat moment op te wijzen dat zij verzekerd dienen te zijn. Ik heb geen uitvoerige oplossing willen schetsen, maar er kan dan gewoon een kaartje worden gestuurd of een document van de verzekeraar. Zo krijgt men per omgaande te lezen

hoe het zit en weet men dat men zich kan verzekeren.

De heer **Van de Beeten** (CDA): Dat veronderstelt dat zich geregeld mensen bij de GBA melden voor een uitschrijving of inschrijving wegens verhuizing of anderszins. Voor veel van de mensen in de categorieën die de heer Hamel heeft geïdentificeerd, zal dat niet het geval zijn.

De heer **Hamel** (PvdA): Ik begrijp u in dezen niet. We hebben 150.000 onverzekerden. Het merendeel daarvan is allochtoon. Ze komen in de monitor als ze zich hebben ingeschreven bij de GBA. Ze zijn dus langs dat loket geweest. Mijn simpele stelling is dat we dit moeten koppelen aan de inschrijving voor een verzekering. Dat hoeft de GBA niet te doen, maar je kunt er een meldingsplicht van maken. Op dat moment weet degene die zich aanmeldt dat hij zich moet verzekeren. Vraag bijvoorbeeld eens aan een paar Duitsers hoe het werkt. Ik woon weliswaar in Groningen, maar ook daar wonen veel mensen uit de rest van de wereld. Duitsers hebben ook geen benul dat ze zich hier moeten verzekeren. Ze weten niet hoe het werkt. Ik geef nu een kort voorbeeld.

De **voorzitter**: U was aan uw afronding bezig.
**

De heer **Hamel** (PvdA): Dan kom ik bij mijn laatste zin: wij wachten met belangstelling de antwoorden van de minister af.

*N

Mevrouw **Swenker** (VVD): Voorzitter. Wij hebben in Nederland gekozen voor een ziektekostenverzekeringssysteem voor iedereen. Iedereen is verplicht zich te verzekeren: jong en oud, ziek en gezond, en wel zonder uitsluitingen of premiedifferentiatie. Daarin ligt de solidariteit verankerd. Dat betekent dus ook dat iedereen moet bijdragen aan het betalen van de nominale premie. Ook daar geldt de verplichting tot solidariteit omdat iedereen vroeg of laat gebruikmaakt van de gezondheidszorg en dus kosten veroorzaakt die door de premies moeten worden gedekt.

Voor degenen die qua inkomen aan de onderkant zitten, is er de zorgtoeslag, waardoor de nominale premie betaalbaar is. Een andere, meer algemene garantie in ons land is dat niemand ooit onder het sociaal minimum zal terechtkomen. Dat betekent helaas ook dat een regeling voor wanbetalers en voor degenen die zich niet verzekeren, het logische sluitstuk vormt. Daar hebben wij het vandaag over. Helaas, want de VVD fractie is van mening dat dit veel regels en administratieve rompslomp met zich brengt, zeker ook voor werkgevers.

Inhoudelijk rijst de vraag over wie wij het hebben. Wie zijn die onverzekerden? Vervolgens rijst de vraag: maken wij niet van een mug een olifant? Volgens de VVD-fractie zijn de cijfers van de VWS-verzekerdenmonitor niet echt duidelijk. Ik ga even de diepte in. Volgens het CBS waren er

eind maart 2010 152.240 onverzekerden, ofwel 0,9% van alle verzekeringsplichtigen. Volgens diezelfde monitor is 0,3% allochtoon. Laat ik dat afronden op zo'n 50.000. Het is dus onduidelijk wie de andere 100.000 zijn. Waarschijnlijk zijn het voor het merendeel buitenlanders; dat hoorde ik de heer Hamel ook al zeggen. Is dat juist? In de monitor is sprake van bijna 79.000 mensen die een ander land van herkomst hebben. Daar vallen dus ook landen als Marokko, Turkije, de voormalige Nederlandse Antillen enzovoorts onder, waar veel allochtonen vandaan komen.

Er moet dus een overlap in de cijfers van onverzekerden zitten. Als je de mensen uit eerdergenoemde landen in mindering brengt, kom je op ongeveer 60.000 buitenlanders. Ik meen dat de heer Hamel op 64.000 uitkwam. Dat zou betekenen dat onder de 100.000 resterende onverzekerden een kleine 40.000 autochtone Nederlanders overblijven naast de 50.000 allochtone Nederlanders. Kortom, de VVD-fractie zou graag van de minister willen weten wie die 100.000 onverzekerden nu echt zijn en heeft dan ook het dringende verzoek aan de minister om de verzekerdenmonitor zo te herinrichten dat de cijfers klip-en-klaar zijn, zonder overlap of gaten tussen de betreffende groepen. Het feit dat de heer Hamel en ik tot verschillende interpretaties van de cijfers uit de monitor komen, spreekt voldoende boekdelen.

Ik kom vervolgens te spreken over een ander, inhoudelijk punt. Een deel van de onverzekerde buitenlanders is hier woonachtig. Voor hen zijn de AWBZ en in het verlengde daarvan de Zorgverzekeringswet van toepassing. Deze mensen moeten dus een zorgverzekering afsluiten in Nederland. Een interessante vraag in dit verband is: wanneer woont iemand hier? Beter gezegd, in formele termen: wanneer is iemand hier ingezetene, zodat op hem de AWBZ en in het verlengde daarvan de Zorgverzekeringswet van toepassing zijn?

In de AWBZ wordt gesteld dat je ingezetene bent als je hier woont of onder de loonbelasting valt dan wel als je je maatschappelijk middelpunt in Nederland hebt. Ik noem een voorbeeld. Een pensionado met een buitenlands pensioen woont in Parijs en komt in de zomer een paar maanden naar Nederland, niet om te overzomeren, want dat lijkt me in dit land niet zo handig, maar bijvoorbeeld om uitgebreid zijn kinderen te bezoeken. Om het ingewikkelder te maken: hij heeft ook nog een heel klein appartementje in Nederland. Waar ligt nu zijn maatschappelijk middelpunt? Bij de familie en de kinderen of in Parijs? Als hij geen ingezetene is, is hij dus geen onverzekerde in de termen van dit wetsvoorstel. Wie beslist hierover? Het CVZ of de SVB? Hoe wordt dat criterium ingevuld? Graag krijg ik hierover duidelijkheid van de minister.

Tot slot heeft de VVD-fractie nog twee korte vragen aan de minister. Het overgrote deel van de zorgverzekeraars houdt de wanbetalers in verzekering en volgt de procedure die in de wanbetalerswet is vastgelegd. Er blijken echter twee zorgverzekeraars te zijn die wanbetalers royeren. Volgens de Zorgverzekeringswet kan dat,

maar dat betekent wel dat de mensen die geroyeerd zijn, waarschijnlijk onverzekerd raken. Wordt dit royement van de wanbetalende verzekerde ergens gemeld of moet deze onverzekerde volgens dit wetsvoorstel weer opgespoord worden?

Dan de tweede vraag. Stel: iemand heeft bij de Belastingdienst zijn zorgtoeslag aangevraagd. Ongetwijfeld heeft hij zijn polis overgelegd en krijgt hij de toeslag. Na enkele maanden zegt hij zijn verzekering op. Waarschijnlijk komt de Belastingdienst daar pas een jaar later achter. De VVD-fractie gaat ervan uit dat de fiscus dan de zorgtoeslag terugvordert voor de periode dat betrokkene onverzekerd was, maar geeft de fiscus dit ook door? Als betrokkene weer in het regime is gebracht, krijgt hij dan zijn zorgtoeslag opnieuw? Met andere woorden: in de stukken staat dat de wet over een paar jaar geëvalueerd zal worden. Ware het niet goed om precies in kaart te brengen wie nu onverzekerd is en of wij geen simpeler regelgeving kunnen maken voor de groep waarover het gaat?

Graag ziet de VVD-fractie de antwoorden tegemoet.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Met een onderwerp als vandaag is het, zeker als ik de eerdere verhalen heb gehoord, best moeilijk om er nog originele opmerkingen over te maken. Voor een deel zal mijn toespraak elementen bevatten die de andere bijdragen ook al bevatten, maar toch.

Mijn bijdrage spreek ik ook uit namens de fractie van GroenLinks.

Het is voor deze Kamer het eerste debat dat zij voert met deze minister. Voor mijzelf is het de derde minister van VWS met wie ik de degens kruis, een minister die overigens toen het voorliggende wetsvoorstel aan de overkant werd besproken, voor haar fractie woordvoester was. Dat heeft als voordeel dat ze in ieder geval op dit onderwerp goed ingevoerd is en dat zal, naar ik verwacht, de kwaliteit van het debat ten goede komen. Ik wens de minister veel succes.

Haar voorganger heeft het voorliggende wetsvoorstel 32150 al aangekondigd tijdens de discussie over wetsvoorstel 31736. Beide behelzen een wijziging van de Zorgverzekeringswet (Zvw) en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ). In het ene werden structurele maatregelen voorgesteld om het aantal wanbetalers terug te dringen. Het andere, dat we vandaag bespreken, omvat maatregelen die tot doel hebben het aantal onverzekerden te minimaliseren.

Als het voorstel wet wordt, is het mogelijk om het verzekerdenbestand AWBZ, beheerd door de SVB, te koppelen aan het Referentiebestand Verzekerden Zorgverzekeringswet en op die manier onverzekerden op te sporen. Het CVZ, dat wettelijk ook de taak heeft om de maatregelen uit te voeren die het aantal wanbetalers moeten terugdringen, krijgt de bevoegdheid onverzekerden een brief te sturen waarin zij worden aangespoord zelf een zorgverzekering af te sluiten. Als zij dat niet doen,

dan krijgen zij tot twee maal toe een boete ten bedrage van drie maanden standaardpremie. Personen die na twee boetes nog steeds niet verzekerd zijn, worden door het CVZ ambtshalve verzekerd bij een zorgverzekeraar. De onverzekerde moet daarna twaalf maanden lang een bestuursrechtelijke premie betalen, die gelijk is aan de standaardpremie. Indien nodig kan deze premie via bronheffing worden geïnd. Na twaalf maanden wordt ervan uitgegaan dat de verzekerde zichzelf verzekert. Het is een heel verhaal, maar het geeft een beetje aan dat het best wel ingewikkeld is.

Onze fracties zijn overigens met de minister van mening dat er alles aan gedaan moet worden om het aantal onverzekerden zo klein mogelijk te maken. Daarnaast, zoals ook in eerder debatten is betoogd, zijn wij echter ook van mening dat er qua aanpak een onderscheid gemaakt dient te worden tussen verschillende groepen onverzekerden, en wel zij die niet kunnen betalen en zij die niet willen betalen of niet op de hoogte waren. Wat ons betreft zou daar de discussie over moeten gaan.

De senaat oordeelt over proportionaliteit en effectiviteit van een wetsvoorstel. Wij gaan er daarom van uit dat er steeds een gedegen analyse ten grondslag ligt aan voorgestelde maatregelen. Juist aan deze analyse lijkt het bij dit voorstel echter te schorten. De maatregelen gaan uit van de steeds herhaalde mantra dat er groepen mensen zijn die zich onttrekken aan hun maatschappelijke verantwoordelijkheid door zich niet te verzekeren of niet te betalen terwijl ze, aangezien het sociale minimum daarop is afgestemd, in beginsel in staat zouden moeten zijn de nominale premie van de zorgverzekeraar te betalen. Wij vinden dat dit getuigt van een niet erg vruchtbare tunnelvisie en denken dat als minister en ministerie meer vanuit hun comfortabele binnenwereld de gure buitenwereld zouden betreden, er een ander inzicht zou kunnen groeien. Ik wil daar overigens graag een steentje aan dragen.

Eerst wil ik aandacht besteden aan de groep niet-willers en niet-weters. De getallen zijn al eerder genoemd en iedereen had zijn eigen rekenmethode. Ik ga die nu ook erbij voegen. Volgens de cijfers, door de minister in de memorie van antwoord verstrekt, telde ons land op 1 mei 2009 152.240 verzekeringsplichtigen zonder zorgverzekeringsovereenkomst. Deze onverzekerden betaalden in het algemeen, als het inkomen als zelfstandige of in loondienst toereikend was, wel de procentuele inkomensafhankelijke premie. Door echter geen nominale premie te betalen vormen ze een bedreiging voor de solidariteit en het draagvlak onder ons zorgstelsel. Als ze wel zorg nodig hebben, lopen deze mensen tegen hoge kosten op. Er is ook nog kans dat zij zorg mijden en dat kan een risico voor de volksgezondheid zijn. Toch is dit maar een deel van het verhaal.

Stichting De Ombudsman -- de heer Hamel verwees er ook al naar -- die in opdracht van het ministerie van VWS doelgroepgerichte voorlichtingscampagnes uitvoert, meldt in het rapport "Van zorg verzekerd, dat begint met de

Zorgverzekeraars", van maart 2010, dat de dienstverlening van zorgverzekeraars ten opzichte van onverzekerden regelmatig te wensen overlaat. In het rapport valt te lezen dat verschillende groepen onverzekerden zo makkelijk te traceren zijn en met goede gerichte voorlichting zijn binnen te halen als verzekerde. Het gaat dan om pas geboren kinderen, die binnen drie maanden moeten worden ingeschreven op de polis van één van de ouders, om 18-jarigen die zichzelf moeten gaan verzekeren, om (ex-)gedetineerden, die na hun detentie weer zelf verantwoordelijk zijn voor de inschrijving, en om buitenlanders die in ons land komen wonen of alleen werken.

In al deze gevallen gaat het overigens eerder om onwetendheid dan om onwil. Mijn fractie is benieuwd of de minister dat met ons eens is en ook of zij een indicatie heeft hoe groot deze groepen zijn. Wat dat betreft sluit ik mij van harte aan bij het verzoek van mevrouw Swenker. Wij denken namelijk dat er met betere voorlichting door gemeenten bij de geboorte van een kind of bij het bereiken van de leeftijd van 18 jaar nog een wereld is te winnen. Ook het ministerie van Justitie kan een rol spelen als het om de gedetineerden gaat.

Dan blijven over de zorgverzekeraars, die het qua voorlichting volgens Stichting De Ombudsman bar slecht doen. Ze weigeren op foute gronden, bijvoorbeeld niet opgenomen zijn in de GBA, onverzekerden in te schrijven en zijn slecht op de hoogte van de boeteregeling. Als de minister zich nu eerst eens inspant om de voorlichting aan de poort te verbeteren, dan is dat toch een veel praktischer en goedkopere oplossing dan die welke met het wetsvoorstel wordt voorgesteld? Graag commentaar.

Nog een vraag over de huidige boeteregeling. Bij de aannames door de Tweede Kamer van dit wetsvoorstel op 18 mei 2010 is ook de motie van het lid Smilde aangenomen. Daarin werd voorgesteld de solidariteit van de Zorgverzekeringswet te waarborgen door het boeteartikel uit de Zorgverzekeringswet per direct te laten vervallen, om te voorkomen dat mensen een belemmering zouden ondervinden om alsnog een verzekering te sluiten. Kan de minister ons vertellen op welke wijze uitvoering is gegeven aan deze motie? Het boeteregime dat in het voorliggende wetsvoorstel wordt voorgesteld, wordt toch pas van kracht na aannames van het voorstel, en dat is op z'n vroegst per 1 juli 2011. Hoe vergaat het de onverzekerde die zich alsnog wil inschrijven, in de tussentijd, de tijd die ligt tussen de aannames van de motie in de Tweede Kamer en 1 juli 2011? Kan hij zich boeteloos inschrijven?

Als nu de groepen die met betere voorlichting geïdentificeerd kunnen worden, bereikt en bewust kunnen worden gemaakt, blijven de onverzekerden over die er bewust voor kiezen zich niet te verzekeren, de calculerende burgers met een slechte betalingsmoraal, en de betalingsonmachtige onverzekerden. Beide groepen bestaan en dat weet de minister ook. Het betreft echter niet alleen mensen die, in de woorden van de memorie van antwoord, voor een deel bewust andere keuzes maken in het uitgavenpatroon of

niet in staat zijn de tering naar de nering te zetten, mensen die in schuldsituaties terechtkomen omdat zij een iPhone hebben, het laatste model breedbeeldtelevisie aanschaffen of op wintersportvakantie gaan.

Onze fracties zijn verbaasd over deze stereotypering en achten deze ook onnodig kwetsend en stigmatiserend. Waar haalt de minister deze kennis vandaan, kennis die overigens haaks staat op ervaringen van onze fracties? Wij hebben kennis verworven door gewoon basaal met schuldhulpverleners te communiceren en door onderzoek dat er, weliswaar mondjesmaat, wel degelijk is. Mondjesmaat ook omdat er groepen mensen zijn die liever niet in de schijnwerpers staan, omdat ze te veel zijn bedreigd in hun bestaan. De strategie van dit kabinet lijkt te zijn: doen alsof deze kwetsbare mensen niet bestaan. Als ze er niet zijn, hoeft je er ook geen rekening mee te houden.

Ik probeer het blikveld van minister en ministerie toch wat te verruimen en dan maak ik even een uitstapje naar wat we inmiddels weten over de effectiviteit van de invoering van het wetsvoorstel inzake terugdringing wanbetalers (31736). De minister heeft ons er op 17 december 2010 een brief over geschreven. Het aantal wanbetalers dat sinds de invoering van dit wetsvoorstel op 1 september 2009 is afgemeld bedraagt 19.365, terwijl het streefcijfer 50.000 per jaar was. En dan zijn er nog minstens 264.000 wanbetalers over, die inmiddels vallen onder het bestuursrechtelijke regime, waarvan gemeld wordt dat de incasso van de boetes door het CJIB bijzonder moeizaam verloopt. In de brief en overigens ook in de memorie van antwoord staat dat het CJIB via incasso een bedrag van 107 mln. zal proberen te innen en ook dat er elke maand circa 28 mln. aan bestuursrechtelijke premies bijkomt. Uit de brief van 17 december blijkt dat van die 107 mln. boete het CJIB tot dan nog geen 10 mln. heeft kunnen incasseren. Dat gaat toch in korte tijd uit de hand lopen? Voor onze fracties is dat op z'n minst een indicatie dat er niet alleen sprake kan zijn van een massale aanschaf van iPhones en breedbeeldtelevisies en een trek naar wintersportgebieden. Er moet nog iets anders aan de hand zijn. Is de minister dat met ons eens?

Naast alle andere groepen die wel duidelijk in beeld zijn te krijgen en die met gerichte voorlichting en eventueel een aanpak als met dit wetsvoorstel wordt geïntroduceerd, zijn over te halen tot het aangaan van een overeenkomst met een zorgverzekeraar, bestaat er volgens onze fracties nog een groep waarvoor dit wetsvoorstel niet effectief zal blijken te zijn. Onverzekerde of wanbetaler zijn heeft niet altijd met bewuste keuzes te maken, het kan ook stomme pech zijn. Vanuit mijn ervaring als praktiserend huisarts kan ik daar echt sterke staaltjes van vertellen. Daarom is de kans groot dat met het boeteregime dat met het wetsvoorstel van vandaag wordt geïntroduceerd, het oninbare bedrag alleen maar zal toenemen.

De minister moet zich de vraag stellen of dit systeem van proberen geld te halen waar het niet te krijgen is, wel voor iedereen behapbaar is. In

onze ogen leggen wij de zwaarste lasten financieel en administratief bij de minstvermogenden, financieel en intellectueel. Op termijn zal het daarom niet houdbaar zijn. De evaluatie van de wanbetalersregeling in het najaar zal dat vast uitwijzen. Mensen zijn tot op grote hoogte zelf verantwoordelijk voor hun leven en de manier waarop zij het inrichten. Maar als ze daar om welke reden dan ook -- die redenen zijn er soms echt -- niet in slagen, is het in ons aller belang te zorgen dat de gevolgen ervan zo klein mogelijk zijn. Wij zien uit naar de beantwoording door de minister.

*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Ik voer het woord namens de fracties van de SGP en de ChristenUnie. De Zorgverzekeringswet is wel een mijlpaal in de geschiedenis van het Nederlandse zorgstelsel genoemd. Een van de redenen om tot een zo grondige stelselwijziging van de gezondheidszorg te komen, was dat het erg onoverzichtelijk was geworden. Mensen konden verplicht verzekerd zijn via het ziekenfonds, zij konden verzekerd zijn via een publiekrechtelijke regeling of konden zich particulier verzekeren. Het soort verzekering was afhankelijk van inkomen, burgerlijke staat en werksituatie. Naast het aantal verschillende verzekeringsvormen, waren er bijvoorbeeld problemen rond de wijze van premieheffing, het verzekerde pakket en de acceptatievoorwaarden (selectie of geen selectie). Het gevolg hiervan was dat de financiële middelen in de gezondheidszorg niet altijd effectief werden gebruikt. Met de Zorgverzekeringswet werd beoogd het stelsel overzichtelijk te maken, maar vooral ook een gelijk speelveld te creëren. Verzekerden kunnen nu gemakkelijk overstappen van de ene verzekeraar naar de andere. Er is daardoor sprake van meer keuzevrijheid. De verzekerde is zodoende zelf medeverantwoordelijk om de marktwerking te stimuleren en zo tot een beperking van de kostenstijging in de gezondheidszorg te komen. Ik denk aan het stemmen met de voeten. Het gaat om meer concurrentie en invloed voor de zorgverzekeraar. Zij hebben een belangrijke rol doordat zij onderhandelen met zorgaanbieders over de kwaliteit, de prijs en de inhoud van de te leveren zorg. Het resultaat is weer van invloed op de premie en de kwaliteit van de verzekeraars.

Het zou ook leiden tot meer maatwerk en minder bureaucratie. Maar wel zo -- dat was bij de behandeling in deze Kamer ook de inzet -- dat de overheid de sociale voorwaarden zou blijven bepalen. Allereerst omdat het in de zorg om mensen gaat, mensen die zelf keuzes kunnen maken, maar ook mensen die daartoe niet in staat zijn. Voor onze fracties zijn mensen schepselen van de Heere God. Zorg bieden en het organiseren daarvan is vanuit een Bijbelse visie meer dan alleen maar contractdenken. Bij de behandeling van de Zorgverzekeringswet is in deze Kamer ook daarvoor nadrukkelijk aandacht gevraagd. Nu de verzekeringsplichtige niet meer van rechtswege verzekerd zal zijn, maar zelf een zorgverzekering zal moeten afsluiten, zal het voor kwetsbare

mensen de vraag zijn of ze dit zullen en kunnen doen. Helaas was deze zorg niet ongegrond. Het blijkt nodig te zijn, zo blijkt uit dit wetsvoorstel, om te kunnen optreden. Woorden als "opsporing" vind ik moeilijk passen in de gezondheidszorg. Ze doen mij meer denken aan mijn collega Holdijk, die jurist is en die dit soort termen gebruikt. Ik word er altijd een beetje zenuwachtig van. Ik wil maar duidelijk maken dat het vaak gaat om heel kwetsbare mensen. Het gaat hier om het persoonlijk belang van de onverzekerden, maar ook om de solidariteit. Beide moeten wij proberen vast te houden.

De doelstelling van dit wetsvoorstel om het aantal onverzekerden terug te dringen, heeft de sympathie van de fracties van de SGP en de ChristenUnie. Wel vragen wij ons af of met dit wetsvoorstel dit doel wordt bereikt. Sprekers voor mij, met al hun kwaliteiten, hebben dat ook betoogd. De minister heeft het gemerkt. Er zijn allerlei cijfers ter onderbouwing aangedragen. Mijn collega van de SP, geen arts in ruste maar huisarts in de meest actieve zin van het woord, een huisarts die bovendien verloskunde bedrijft, sprak van baby's van drie maanden. Laat ik nou denken dat het om baby's van vier maanden ging ...

Uit een onderzoek van Stichting De Ombudsman valt over de categorie onverzekerden veel te leren. Allereerst blijkt dat de dienstverlening van zorgverzekeraars als het gaat om onverzekerden regelmatig te wensen overlaat. Wij vinden dat echt zorgelijk. Zo blijkt dat er een hardnekkig misverstand is dat voor het afsluiten van een zorgverzekering inschrijving in de gemeentelijke basisadministratie wettelijk verplicht is. Mensen zonder vaste woon- en verblijfplaats worden zo stelselmatig geweigerd aan de poort. Om maar niet te spreken van die onverzekerde baby's van mevrouw Slagter. Dat zijn baby's die niet tijdig aangemeld zijn door hun ouders, na hun geboorte.

Een ander probleem is dat niet alle zorgverzekeraars jongeren goed inlichten over de voor hen geldende wijzigingen bij het bereiken van de achttienjarige leeftijd. En om nog iets te noemen: helaas laat maar de helft van de zorgverzekeraars de overgang voor ex-gedetineerden van het ene naar het andere zorgstelsel soepel verlopen. Wij vragen de minister dan ook: zouden er nu werkelijk zoveel bewust onverzekerden zijn, als de zorgverzekeraars hun werk goed zouden doen? Wij denken van niet. En is de voorgestelde wetgeving dan wel echt noodzakelijk? Laat ik nu van dit kabinet begrepen hebben dat het ten strijde wil trekken tegen overmatige regelgeving. Maar ik kan me vergist hebben. Minder regelgeving, maar waarom tuigen we dit dan op deze wijze op? De minister zal daar ongetwijfeld een heel helder antwoord op hebben. Wat gaat dit straks kosten? Is er een kosten-batenanalyse? Is het wel zo gezond om de regelgeving nog meer uit te breiden?

Wij willen vervolgens van de minister weten of het CVZ in staat is deze extra taak uit te voeren. We hebben bange vermoedens dat dat op dit moment niet zo goed zal gaan lukken. Is het dan ook niet veel effectiever om alles gehoord hebbende -- onze fracties proberen zoals bekend

altijd een heel positieve bijdrage te leveren, ook aan het bestuur van dit land -- de uitvoering bij één zorgverzekeraar onder te brengen? Dan kun je die voorlichting veel meer professionaliseren, dan vallen er al een heleboel mensen af die goed worden voorgelicht, dan hoef je geen dure afdeling bij het CVZ op te starten, en dan heb je één zorgverzekeraar die dat kan doen. Laten die andere zorgverzekeraars daaraan een financiële bijdrage leveren, dan zal het iets schelen in de premie. De nominale premie zou dan wat kunnen worden verlaagd, wat een enorme besparing is in vergelijking met de huidige situatie. Je hebt dan ook veel minder aanvragen voor zorgtoeslagen. Ik ben geen minister, ik zal het ook nooit worden, die kwaliteiten heb ik niet, maar ik denk dat dat wellicht financieel neutraal uitpakt. Maar dat is een suggestie van onze fracties. Naar de mening van onze fracties is juist bij deze specifieke problemen van mensen die onvoldoende zelf een beslissing kunnen nemen, maatwerk nodig.

Op zich is het overheidsstreven naar eigen verantwoordelijkheid van de burger goed. Daar staan wij achter, en dat moeten we ook blijven stimuleren. Dat is ook de basis van de Zorgverzekeringswet. Er is veel aandacht voor vraagsturing en marktwerking. De invulling van de eigen verantwoordelijkheid wordt hier ook verplichtend geformuleerd. Daardoor ontkomen we niet aan veel toezicht, monitoring en controle, maar hoe treden we die mensen tegemoet die echt niet in staat zijn die verantwoordelijkheid waar te maken? Nogmaals, de vraag is of we de problematiek van het onverzekerd zijn met dit wetsvoorstel beheersbaar maken. Daar hebben wij onze vragen bij.

Wij hopen dat de minister, die hier voor het eerst is, onze fracties op een goede wijze kan overtuigen, als ze dat nog wil na deze betogen. Dat is altijd weer die spanning: wat gebeurt er vanachter de regeringstafel? Met grote belangstelling wachten wij de beantwoording door de minister af.

*N

De heer **Van de Beeten** (CDA): Voorzitter. De verleiding was groot om bij het eerste optreden van deze minister het woord "pandrecht" te laten vallen, maar ik ben tot de conclusie gekomen dat dat een virtueel dood paard is, en dat het een niet erg elegante vertoning zou worden als ik daaraan zou gaan trekken. Ik zal dat dus niet doen. Niettemin noem ik het wel, omdat het woord "pandrecht" een civielrechtelijk begrip is, dat dus staat voor een civielrechtelijke benadering van een probleem dat ik aan de orde heb gesteld bij de problematiek van de wanbetalers. Dat is het aanknopingspunt voor mijn bijdrage, want ik ga niet overdoen wat de collega's al naar voren hebben gebracht.

Terugkijkend naar de behandeling van het wetsvoorstel inzake wanbetalers, baart mij zorgen de manier waarop wij in dit land voornamelijk vanuit departementen -- met opzet formuleer ik dit in het meervoud, omdat ik het probleem niet wil

beperken tot dat van deze minister -- omspringen met de benadering van vraagstukken zoals die nu voorliggen. Men ziet een redelijk complexe maatschappelijke werkelijkheid. Wat doet de overheid? De overheid gaat met een soort systeembenadering die werkelijkheid vervolgens te lijf, en zij doet dat dan ook nog eens op een manier die typisch des overheids is: als men op een departement gewend is om te denken in termen van bestuursrechtelijke oplossingen, trajecten en systemen, dan wordt de oplossing voor een maatschappelijk probleem onmiddellijk in die termen gevat, en dan wordt gezocht naar een wettelijke regeling om langs die lijnen tot een aanpak daarvan te komen. Dat is weinig creatief, en het doet geen recht aan de maatschappelijke problemen zoals ze zich voordoen. De kans dat dat uiteindelijk tot mislukkingen leidt, of tot tegenvallende resultaten, is natuurlijk groot.

Wat men vaak ziet, ook in deze Kamer, is dat dit leidt tot finetuning van datgene wat al in de wet staat. Dan wordt er nog wat bijgedaan, er wordt nog wat afgedaan, en er wordt nog wat bijgesteld om te proberen het probleem dan toch nog op te lossen, en het gewenste resultaat te bereiken. Zelden leiden evaluaties van wetten namelijk tot een volledige intrekking ervan. Er is altijd een reden om vervolgens te komen tot enige vorm van bijstelling. Mijn eerste vraag aan de minister -- ik begrijp best dat ze daarop niet onmiddellijk volmondig ja zal zeggen -- is of ze de evaluatie van onverzekerden zo veel mogelijk met een open geest wil benaderen. Wil zij zich, als het aan de orde komt, afvragen of het wel de juiste weg is geweest, en of we niet moeten kijken naar andere wegen? De vraag is overigens in hoeverre tot die 152.000 burgers ook calculerende burgers behoren. Moet je de onmachtigen niet via een heel andere benadering proberen verzekerd te krijgen, bijvoorbeeld via schuldhulpverlening, de gemeenten en andere kanalen waar mensen op de werkvloer rechtstreeks met dergelijke gezinnen en individuen van doen hebben? Ik denk dat dat veel zinvoller zou zijn. Wil de minister daarop ingaan?

Het nu voorliggende wetsvoorstel is eenvormig en kent één systeem, dat geen recht doet aan alle verschillende groepen. Ik vind dat zorgelijk. Als wij als medewetgever daarvoor onvoldoende aandacht hebben, en men daar op de departementen ook geen aandacht voor heeft, laten we kansen liggen om de problemen wel op een zinvolle manier op te lossen. Dat zal misschien een oplossing zijn waarbij je niet alle 152.000 onverzekerden alsnog aan een verzekering kunt helpen, maar ook hier geldt natuurlijk dat het betere de vijand van het goede is. Dat zouden we ons als wetgever moeten aantrekken. Ik hoop dat de minister wil toezeggen dat ze met die invalshoek wil kijken naar de evaluaties en wil reageren op de bijdragen van de collega's.

De **voorzitter**: Wenst een van de leden in eerste termijn nog het woord? Ik zie dat de heer Hamel nog iets willen zeggen, naar ik aanneem, in aanvulling op zijn eerste termijn.

**

De heer **Hamel** (PvdA): Voorzitter. Er was mij in eerste termijn een vraag gesteld waarop ik toen niet helemaal precies heb geantwoord. Het ging mij er natuurlijk niet om dat men in de GBA staat. Mijn voorstel had er meer betrekking op dat wanneer men zich inschrijft bij de gemeente, dát het moment is waarop buitenlanders gebruik zouden kunnen maken van de mogelijkheid om zich te verzekeren. Dan komt men daarna automatisch in de GBA te staan.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 14.35 uur tot 14.50 uur geschorst.

*B

!Buitenlandse Zaken en Defensie (begrotingen)!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2011 (32500-V);**

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2011 (32500-X);**

- **de brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie d.d. 6 september 2010 inzake de inzet van de regering in de discussies over het NAVO Strategisch Concept;**

- **de artikel 100-brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie, van Veiligheid en Justitie en van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 7 januari 2011 inzake een geïntegreerde politietrainingsmissie in Afghanistan (27925, nr. 415);**

- **de brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie, van Veiligheid en Justitie en van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 27 januari 2011 inzake aanvullende uitwerkingen van de artikel 100-brief van 7 januari 2011.**

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister **Rosenthal**: Mijnheer de voorzitter. Om te beginnen zeg ik de woordvoerders dank voor hun eloquente en doorwrochte inbreng in eerste termijn. Deze door mij genoemde adjectieven zijn welgemeend.

Wij spreken vandaag over de nieuwe strategie van de NAVO. Ik ben blij dat u uitgerekend dit belangrijke onderwerp hebt gekozen voor nadere beschouwing in dit debat, want de toekomst van het bondgenootschap dat de afgelopen 60 jaar voor de veiligheid en stabiliteit in Nederland en Europa garant heeft gestaan, liggen mij en, naar ik aanneem, ook u allen hier zeer na aan het hart. In mijn inbreng in eerste termijn zou

ik allereerst willen ingaan op de veranderende veiligheidsomgeving, die ten grondslag ligt aan het nieuw strategisch concept. Daarna zal ik het hebben over het strategisch concept als zodanig en ik rond dan af met een aantal uitdagingen die er via het strategisch concept in NAVO-verband spelen.

Sommige woordvoerders hebben gesproken over de gang van zaken in Egypte en de Arabische wereld in het algemeen. Met u hier ben ik natuurlijk onder de indruk van de overtuiging en het doorzettingsvermogen, de doorzettingskracht waarmee de Egyptische bevolking heeft aangedrongen op verandering in Egypte. Hopelijk zal dit ook de mogelijkheid bieden om een stap vooruit te zetten naar democratie, niet alleen in de zin van vrije en eerlijke verkiezingen maar ook in de zin van rechtsstatelijkheid en garantie van burgerlijke vrijheden in dat land. De heer Kuiper heeft in dit verband gevraagd naar de betrokkenheid van Europa. Nederland en de Europese Unie zullen waar dat enigszins mogelijk is moeten bijdragen aan de ondersteuning van het proces dat Egypte de komende tijd en op langere termijn zal doormaken. Geen misverstand daarover. Dat geldt trouwens evenzeer voor de transitieprocessen elders in de regio, dus ook voor Tunesië. Mede in reactie op de opmerkingen in Buitenhof van de voormalig secretaris-generaal van de NAVO, Jaap de Hoop Scheffer, merk ik tegelijkertijd op dat de Europese Unie, evenals de Verenigde Staten, gepaste terughoudendheid moet betrachten met betrekking tot de ontwikkelingen in het gebied. Het laatste waar naar mijn oordeel Egypte en ook andere landen in die regio op zitten te wachten, is dat Europa of de Verenigde Staten hen wederom of alsnog letterlijk de wet en misschien ook wel de grondwet komen voorschrijven. Gisteren heb ik in Frankrijk met mijn Franse collega, mevrouw Alliot-Marie, hierover gesproken. Zij wees mijns inziens terecht op de grote traditie die er in de rechtsontwikkeling in Egypte bestaat, hoewel die lange tijd is onderdrukt door een repressief regime. Ook zij zei dat wij vooral moeten oppassen met ons overdreven in de richting van Egypte te begeven en dat wij vooral datgene moeten doen waar de Egyptenaren zelf behoefte aan zeggen te hebben. Gelet op de voortvarendheid waarmee de militaire raad na een kort moment van ernstige twijfel nu aan de gang is met het verbreden van de regering-Shafiq met inbreng vanuit oppositiegroeperingen, de voortvarendheid waarmee men het constitutioneel comité aan de gang zet en de voortvarendheid waarmee men de weg plaveit naar eerst een referendum over constitutionele wijzigingen en vervolgens de verkiezingen, denk ik dat wij daar in eerste instantie vertrouwen in kunnen hebben.

Ik ga naar de mondiale veiligheidsomgeving. Die is in de afgelopen twintig jaar ingrijpend veranderd. Dat lijkt een gemeenplaats, maar het is ook zo. De machtsverhoudingen zijn sterk veranderd. Azië is sterk in opkomst. Het Westen boet relatief aan macht in. Martin Jacques schreef een boek met de veelzeggende titel *When China rules the world*. De heer Russell verwees aan de hand van een prachtig

boek van Robert Kagan naar ontwikkelingen in het gebied van de Indische Oceaan; ook daar zien wij veranderingen. Los van veranderingen in de interstatelijke verhoudingen zien wij, zoals de heer Van Kappen aangaf, ook de opkomst van niet-statelijke actoren. Soms is dat ten positieve -- ngo's en veel multinationale ondernemingen -- + maar soms ook ten negatieve, bijvoorbeeld in het geval van terroristische bewegingen, piraten, drugskartels en illegale wapenhandelaren. Die groepen houden zich niet aan de regels die staten in het internationale verkeer overeen zijn gekomen, maar hebben wel de potentie om regio's en misschien ook de wereld te destabiliseren.

Er zijn ook andersoortige veiligheidsrisico's in het geding. De geografische focus ligt nu anders dan weleer. De dreigingen komen uit de regio die zich van het gebied rond de Perzische Golf -- onder andere Iran -- via het Arabisch schiereiland uitstrekt naar Azië, onder andere Afghanistan en Pakistan ofwel Pakaf of Afpak, al naar gelang hoe men het wil uitdrukken. Het is van belang dat van bepaalde bekende risico's nu een veel groter gevaar uitgaat dan voorheen; ook daarop werd in de eerste termijn gewezen. Ik denk daarbij aan de verspreiding van massavernietigingswapens zoals nucleair materiaal en nucleaire technologie, maar ook aan de verspreiding van kleine maar gemene wapens. Dat zijn zaken die ons rechtstreeks kunnen raken. De veiligheidsagenda is daarmee breder geworden. Die ligt voor een belangrijk gedeelte onder het beslag van het nieuwe strategisch concept van de NAVO.

In een onzekere wereld hebben wij te maken met een relatieve machtspositie van het Westen die er op een aantal punten op achteruit lijkt te gaan. Wij zullen ons moeten wapenen tegen en wij moeten anticiperen op veiligheidsrisico's van een steeds uiteenlopendere en ook steeds vlottender aard. Dat is inderdaad de achtergrond geweest voor de totstandkoming van het nieuwe strategisch concept van de NAVO. Daarbij heeft in de opmaat naar de vaststelling van dat nieuwe strategisch concept ook een intens streven gespeeld om tot hernieuwde eensgezindheid en cohesie te komen. Kijkend naar hoe dit zich in de opmaat naar Lissabon november vorig jaar heeft voltrokken, kunnen wij daar een licht gevoel van tevredenheid over hebben.

In dit verband heeft de heer Vliegenthart de misschien een beetje cynische maar toch ook niet van realisme gespeende vraag gesteld of de NAVO mogelijkerwijze op zoek is gegaan naar een nieuw doel, een nieuwe missie. Hij verwees in dat verband bijvoorbeeld naar Kosovo en Afghanistan. We hebben te maken met een veranderende internationale omgeving, zeker sinds 1989. Landen en ook internationale en regionale organisaties veranderen daarin mee. De NAVO blijft een hoeksteen; dat blijft gewoon staan. Collectieve verdediging, middelen en strategie worden toegesneden op veranderende dreigingen. Ten aanzien van Kosovo moet worden gezegd dat in 1999 de toenmalige actie van de NAVO een reactie was op een directe bedreiging van de Albanese bevolking in Kosovo. Daarbij ging het -- we moeten

er niet anders over praten dan zoals het was -- om een humanitaire interventie. Dat fenomeen is tot op de dag van vandaag en ook voor de toekomst natuurlijk inderdaad onderwerp van discussie in de ontwikkeling van het internationale recht en heeft natuurlijk een samenhang met R2P, de Responsibility to Protect. Dat geeft meteen aan dat zaken met de totstandkoming van het strategisch concept niet klaar zijn maar voortdurend in beweging zijn. Ook de komende jaren zullen wij ongetwijfeld en misschien zelfs op verrassende momenten geconfronteerd worden met zaken waarop het nieuwe strategisch concept niet onmiddellijk een antwoord geeft, maar het geeft wel de constellatie der dingen aan waarmee wij zouden kunnen werken. Vandaar dat ik de posture review die nu gaande is, nogmaals in de belangstelling aanbeveel. Dat is voor mij een belangrijk punt. Juist dat soort zaken moet daarin op elkaar betrokken worden.

De heer **Vliegenthart** (SP): De minister verwijst naar de Kosovo-oorlog en de ontwikkeling van de humanitaire interventie, ook als deel van het beleid. Mijn vraag was echter specifiek: wat hebben wij er nou van geleerd? Wat hebben wij geleerd over de beperkingen van humanitaire interventies in het licht van wat Dick Marty onlangs in de Raad van Europa heeft geconcludeerd? Hij concludeerde namelijk dat wij weliswaar heel goede bedoelingen kunnen hebben, maar dat die kunnen leiden tot "kwade" uitwerkingen. Wat hebben wij op dat punt geleerd? Zou u daarop willen ingaan?

Minister **Rosenthal**: Wat het rapport van Marty betreft, moet ik terughoudend zijn met een reactie. De conclusies van Marty zijn immers nog niet ten volle gewisseld in de verschillende arena's waarin zij aan de orde moeten worden gesteld. Het is nog altijd een rapport van Marty en daar is veel over te doen, natuurlijk ook in de richting van degene die daarin in een soort staat van beschuldiging is gesteld. Dat moet allemaal nog een vervolg krijgen. Voor de thematiek van de humanitaire interventie, zoals in Kosovo, geldt natuurlijk dat wij daarvan hebben geleerd dat wij uiteindelijk, wanneer het er echt om gaat, humanitaire interventie als een serieus bod moeten zien, ook in het kader van de collectieve veiligheid in de internationale veiligheidssituatie. Dat hebben wij daarvan geleerd. Dat dit gepaard is gegaan met zeer ingewikkelde vragen over de follow-up -- het onafhankelijk worden van Kosovo enzovoorts -- is een tweede. Ik beperk mij bij de leermomenten vanuit de humanitaire interventie in Kosovo tot het feit dat wij internationaal de humanitaire interventie en de Responsibility to Protect als een buitengewoon criterium zullen moeten gaan hanteren. Hoe wij dat verder precies vorm en inhoud moeten geven, is een tweede.

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Ik zou het als volgt willen stellen en heb daarover ook een vraag gesteld in verband met de comprehensive approach. Voor zowel een humanitaire interventie als een traditionele militaire interventie geldt: je

moet voorafgaand, dus bij de planning van de inzet van militaire middelen meenemen wat je daarna doet. Dat is precies wat de comprehensive approach betekent.

Minister **Rosenthal**: Als de vraagstelling van de heer Vliegenthart en ook van mevrouw Böhler die kant opgaat, kan ik daar alleen volmondig ja op zeggen. Als ik het totaal van het nieuwe strategisch concept van de NAVO erbij pak, zien we dat de voorfase -- over politieke consultaties, earlywarningsystemen en informatie-uitwisseling in verband met artikel 4 maak ik zo meteen nog een korte opmerking -- meer dan ooit relevant zal blijken te zijn. Daarmee zijn we meteen bij de comprehensive approach. Als we die in Nederland hanteren aan de hand van de 3D-benadering krijgen we nog met een veel uitgebreidere context te maken. Daarin kan ik dan ook het jus post bellum van de heer Kuiper betrekken. Dat is de manier waarop wij in de toekomst de internationale en collectieve veiligheid zullen moeten bekijken.

De heer **Van Kappen** (VVD): Ik heb een opmerking die te maken heeft met de reden om destijds naar Kosovo te gaan. Daar lag geen beslissing van de Veiligheidsraad aan ten grondslag, omdat de Veiligheidsraad niet tot een uitspraak kon komen. De Veiligheidsraad was verlamd. Toen heeft de NAVO besloten dat hetgeen men deed misschien niet helemaal legaal was, maar dat het wel legitiem en juist was.

Ik wil nu niet weer toe naar de hele discussie over de betekenis van "legitiem", "juist" en het "volkenrechtelijk mandaat". Ik wilde alleen even opmerken dat dit natuurlijk gespeeld heeft en nog steeds speelt. Het hele principe van R2P is daar wel geboren. Dat is nog steeds niet algemeen aanvaard, maar het wordt met name in de westerse wereld hoe langer hoe meer gezien als een mogelijkheid tot interventie. Filosofisch ligt daar de volgende vraag aan ten grondslag, en daarbij ga ik in op wat de heer Vliegenthart zei. Als je bedoelingen goed zijn, is dat dan het juiste? Of is het alleen juist als het goed uitpakt, ook al zijn je bedoelingen niet goed? Dat is ook een beetje het geval bij dit soort humanitaire interventies: je weet eigenlijk nooit precies waar je uitkomt, omdat het zeer complex is.

Ten aanzien van de comprehensive approach wordt binnen de NAVO onderkend dat men niet alle middelen in huis heeft om ook de periode na het conflict netjes af te ronden. De NAVO heeft namelijk niet de noodzakelijke niet-militaire machtsmiddelen. Mijn punt is een beetje het volgende. Iedereen onderkent dat de comprehensive approach van belang is. Ten aanzien van Nederland hebben we het echter alsmaar over de 3D-benadering, waarbij natuurlijk geen sprake is van een comprehensive approach. Stel, je onderkent dat wij te maken hebben met een heel ingewikkelde dreigingsomgeving, namelijk met een samengestelde dreiging waarbij zowel financieel-economische als allerlei andere componenten een rol spelen. Waarom gaan wij in Nederland dan niet over op een echt geïntegreerd veiligheidsbeleid, en

komen we niet tot een echte nationale veiligheidsraad, waarin de belangrijkste veiligheidsministers zitting hebben onder leiding van de minister-president en waarin wij tot een echte comprehensive approach en een afstemming van ons veiligheidsbeleid komen? Alles in de internationale wereld en om ons heen wijst erop dat wij die kant op moeten.

De **voorzitter**: Ik concludeer dat dit een vraag aan de minister is. Misschien kan de minister die vraag meenemen.

De heer Vliegenthart heeft nog een vraag op dit punt?

* *

De heer **Vliegenthart** (SP): In navolging van wat de heer Van Kappen zegt, stel ik vast dat er inderdaad een mismatch is tussen de goede bedoelingen en de uitkomst. Daar gaat het volgens mij om. Zijn wij niet "sadder but wiser" geworden door de Kosovo-oorlog voor wat betreft de maakbaarheid van onze internationale samenleving? Is dat niet een tendens waarvan wij het afgelopen decennium van Kosovo via Irak naar Afghanistan hebben moeten leren? Wij kunnen de samenleving niet van buitenaf maken, en zeker niet met allerlei vormen van humanitaire interventies. Onze mogelijkheden zijn ondanks onze militaire overmacht maar beperkt.

Minister **Rosenthal**: "Sadder and wiser" is altijd goed; het is vooral goed om "wiser" te worden. De voordelen die de heer Vliegenthart noemt kan ik hem nazeggen. Tegelijkertijd geldt natuurlijk in het voorbeeld van Afghanistan dat alles er nu op gericht is om er in de transitieperiode, 2011 tot 2014, het ernaar toe te leiden dat de Afghanen op eigen benen zullen staan.

Dan kom ik bij de vraag van de heer Van Kappen over een nationale veiligheidsraad. Ik hoor hem over de geïntegreerde benadering zeggen dat de 3D-benadering maar een partikeltje is. Ik herhaal dat ik dat inmiddels al heb verdiept naar de voorfase waarover mevrouw Böhler sprak en naar de jus post bellum-fase, waarover de heer Kuiper sprak, met good governance, met rule of law, met mensenrechten. Ik ben dan geneigd om te zeggen: voor je het weet is het beste de vijand van het goede. Ik denk dat het ook een beetje geldt in het binnenlandse verkeer, maar daarmee moet ik erg oppassen. Ik heb de portefeuille buitenlands beleid. Ongetwijfeld zal de discussie over de integratie van het veiligheidsbeleid binnenslands en buitenslands zeker aan de orde zijn. Ik kom de heer Van Kappen in elk geval tegemoet door erop te wijzen -- daar zitten wij ook erg mee -- dat als het gaat om de nieuwe dreiging van cybercrime en cyberattack, wij momenteel nog sterk te maken met verschillende landen die zelf het wiel aan het uitvinden zijn, terwijl wij moeten beseffen dat het een internationaal vraagstuk van jewelste betreft, dat al in het strategisch concept is ondergebracht. Op dat punt moeten wij nog echt toewerken naar een concrete mix van doelen en middelen. Daarover zal

de posture review meer uitsluitel, of in elk geval een begin van uitsluitel moeten geven.

De vraag van de heer Van Kappen over de schakeling van binnenlandse en internationale veiligheid is uiteraard van het grootste belang. Dreigingen vandaag de dag "travel fast over a long distance". Voor je het weet slaan dreigingen van veraf bij jou naar binnen en omgekeerd. Hoe je dat organisatorisch en structureel moet vormgeven binnen je eigen overheidsbestel, is een vraag apart. Die zal zeker ook nog wel onder de aandacht komen.

Is de NAVO nog altijd een organisatie op zoek naar een missie? Waarom is de NAVO de aangewezen organisatie om ook in de 21ste eeuw de veiligheidscomponent stevig op te pakken? Daarover hoop ik heel duidelijk te zijn tegenover de Kamer. De NAVO is en blijft het trans-Atlantisch forum voor veiligheidsvraagstukken. Het is niet de global cop van de heer Russell. Het blijft een regionale veiligheidsorganisatie, maar wel in een totaal veranderende en snel veranderende, internationale en mondiale context. Het is en blijft het forum dat de Verenigde Staten en Canada met Europa verenigt. Dat hebben wij van meet af aan gedaan onder de noemer "democratie, vrijheid en de rule of law".

Natuurlijk is er veel te doen over de positie van de Verenigde Staten, maar die blijven op dit terrein de dominante macht. Europa heeft er belang bij om die band in stand te houden. Juist ook in een wereld waarin de machtsverhoudingen verschuiven, is het goed om dat anker van de trans-Atlantische samenwerking binnen de NAVO vast te houden. Dat doet het strategisch concept ook. De boodschap van de nieuwe NAVO-strategie is helder: wij hechten onverminderd aan die trans-Atlantische band.

Ook de manier waarop dat strategisch concept tot stand is gekomen, is toch bijzonder geweest. Het is transparanter geweest dan voorheen nog wel eens het geval was. Ik wil in deze Kamer nog eens melding maken van het voortreffelijke voorwerk dat de groep van experts rond Jeroen van der Veer heeft gedaan. Ik wijs ook op het meer dan voortreffelijke advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken, de AIV, over ditzelfde onderwerp. Daardoor is ook -- ik meen dat de heer Van Kappen dat zei -- de tekst relatief kort en leesbaar gebleven. Dat is dus ook nooit weg.

Welke concrete winst boeken wij nu met die nieuwe strategie?

Ik noem een aantal concrete punten. Allereerst wijs ik op de hernieuwde eensgezindheid over het belang van artikel 5. De NAVO is en blijft een regionale organisatie met als hoeksteen collectieve verdediging. Van belang is ook het intensievere gebruik van artikel 4, de politiek-strategische dialoog tussen bondgenoten, maar ook tussen bondgenoten en derden, partnerschappen dus. Bij de NAVO-top in Lissabon kwamen nog twee punten heel duidelijk naar voren. Ten eerste noem ik het besluit tot raketverdediging ter bescherming van de bevolking en het grondgebied. De Russen hebben wat dat betreft niet onmiddellijk nee

verkocht. Integendeel, zij hebben zich bereid getoond, ook in Lissabon, om op zijn minst mee te denken en mogelijk mee te werken. Voorts wijs ik op de versterking van het streven naar strategische partnerschappen door de wereld heen, misschien niet in die volmaakte mate waarin bijvoorbeeld de voormalige veiligheidsadviseur van Jimmy Carter, Brezinski, het wil, namelijk partnerschappen all over the world, zodanig dat je er nauwelijks meer greep op hebt, maar toch veel meer dan voorheen het geval was.

Mevrouw Böhler vraagt of het strategisch concept voldoende mogelijkheden biedt voor een nadere en adequate invulling van artikel 4. Ik neem aan dat ik al een spoor van een antwoord heb gegeven met het leggen van nadruk op alles wat in wezen in artikel 4 en de context ervan ligt besloten. Ik heb het dan over vroegtijdige consultaties, earlywarningsystemen en coöperatie op allerlei fronten. Ik wijs ook -- dat is van wezenlijk belang als je kijkt naar nieuwe dreigingen -- op de essentiële betekenis om tegen coöperatieve en collectieve veiligheid coöperatieve en collectieve uitwisseling van intelligence neer te zetten. De nieuwe dreigingen hebben in hoge mate te maken met informatie over dat soort zaken die vroegtijdig op de bestemde plek terecht moet komen. Als dat niet het geval is, dan zitten wij in de problemen.

De heer **Van Driel** (PvdA): Voorzitter. Ik kom nog even terug op het raketschild. De positie van de oude NAVO-landen was altijd een beetje anders dan die van de nieuwe landen. Daarvan is Polen het bekendste voorbeeld. Die hebben heel sterk het gevoel dat deze kwestie buiten iedereen om ging en dat er snel akkoord werd gegaan met de Amerikanen. Hoe is de positie van Nederland daarin?

Minister **Rosenthal**: Wat betreft het raketschild steunt de Nederlandse regering de aanpak van harte. Wij hebben het strategisch concept, inclusief het raketschild, volledig omarmd. Dat doen wij op allerlei manieren. De basis voor het raketschild is vooral gelegen in de toenemende neiging van een aantal landen in de wereld om zich met langeafstandsraketten offensief in onze richting te bewegen. Dat geldt voor landen als Syrië, Noord-Korea, wel heel ver weg, maar toch, en ook Iran. De bijdrage van Nederland aan het raketschild is gelegen in twee zaken. In de eerste plaats wijs ik op onze traditie met betrekking tot de Patriots. Daar weet collega Hillen veel meer van. Daarnaast -- daarover is ook in Lissabon van gedachten gewisseld -- wijs ik op het aanreiken van knowhow, onder andere van technologisch innoverende elementen, die in Nederland ruimschoots voorhanden is.

Ik kom bij artikel 5 en de reikwijdte ervan. Er is vooral gevraagd of het terecht was dat artikel 5 op 11 september 2001 van toepassing is verklaard en waarom niet naar aanleiding van de aanslagen in Madrid en Londen in 2004 en 2005. De terroristische aanslag in New York werd beschouwd als een directe aanval op een van de NAVO-bondgenoten. Zeker in de situatie die toen bestond,

paste het dat de andere bondgenoten bevestigden solidair te zijn met de Amerikanen en die aanval zagen als een aanval op hen allen. Het Verenigd Koninkrijk, noch Spanje, heeft na de aanslagen in de Londense metro, respectievelijk Madrid, gevraagd om toepassing van artikel 5. Dat zal onder meer te maken hebben gehad met het voortschrijdend inzicht dat het invoeren van artikel 5 als zodanig op dat moment geen bijdrage zou hebben geleverd aan de veiligheid aldaar. Dat betekent niet dat de solidariteit van de bondgenoten met die landen er minder om is geweest. Wat betreft de nieuwe dreiging van terrorisme hebben wij te maken met een buitengewoon complexe materie. Binnen het nieuwe strategisch concept probeert de NAVO een bijdrage te leveren aan de bestrijding ervan, maar de NAVO is wat dat betreft geen monopolist, allerm minst, maar dat lag eigenlijk al in de vraag van mevrouw Böhler besloten. Wij hebben uiteraard ook te maken met de EU, met bilaterale samenwerking dus. Ik deel wat dat betreft ook nog graag een publiek geheim. Voor een van de meest wezenlijke instrumenten die je moet hanteren om terrorisme te bestrijden, namelijk het uitwisselen van intelligence, geldt tot op de dag van vandaag dat het al moeite kost om dat bilateraal voor elkaar te krijgen, laat staan multilateraal, laat staan in mondiaal verband.

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Voorzitter. Nog even over het verschil tussen 9/11 en Madrid en Londen. Een deel van de vraag is beantwoord door de minister, maar naar mijn oordeel gaat het niet aan dat de vraag of artikel 5 van toepassing is er enkel en alleen van afhangt of de aangevallen staat zegt dat dit artikel van toepassing is. Uit het antwoord van de minister proef ik een beetje dat het die kant uitgaat. De minister gaf aan dat de VS heeft aangegeven dat artikel 5 van toepassing was, dus hebben de NAVO-bondgenoten zich solidair verklaard. Londen en Madrid hebben dat niet gedaan, maar dat is het punt niet. Het gaat niet aan dat de aangevallen staat daarover als enige beslist.

Minister **Rosenthal**: Ik kan het daar tot op grote hoogte mee eens zijn. Tegelijkertijd geldt dat het moeizaam zou zijn als een land dat acuut wordt bedreigd in zijn veiligheid geen behoefte heeft om zijn bondgenoten via artikel 5 te benaderen, terwijl de andere landen dat van hun kant dan wel doen. Het heeft in die periode, zowel in 2004 en 2005, Madrid en Londen, niet ontbroken aan solidariteit van de bondgenoten. Als er een punt is dat op zo'n moment heel erg speelt, dan is het de solidariteit die landen onderling moeten betuigen, te weten het vroegtijdig uitwisselen van informatie onder elkaar. Dat zijn de realistische kanten aan het bestrijden van terrorisme.

De heer **Russell** (CDA): Voorzitter. De minister verengt de discussie een beetje tot die aanslagen en de discussie over Madrid die mevrouw Böhler heeft opgeworpen. Ik heb de minister gevraagd hoe artikel 5 zich verhoudt tot bijvoorbeeld

cyberwarfare. Misschien kan hij dat meenemen, want dat is wellicht een nog complexer onderwerp. Ook daarover moeten wij nadenken, want dat zal vaker en vaker gebeuren.

Minister **Rosenthal**: Ik heb de heer Russell horen spreken over "de digitale Pearl Harbor". Of was het de heer Van Kappen? Het kwam in elk geval uit bevoegde bron. Laat ik duidelijk zijn: wanneer een cyberaanval is gericht op het ontwrichten van de complete infrastructuur van een of meer van de bondgenoten, waarin logischerwijze ook de militaire infrastructuur is besloten -- het gaat om cybercrime, een digitaal Pearl Harbor -- kan dat zeker vallen onder artikel 5. Bekijk dit echter van geval tot geval en wees terughoudend, is hierbij de boodschap aan de NAVO en de desbetreffende lidstaten. Bij het opstellen van het strategisch concept is ervoor gewaakt geen automatisch verband te leggen tussen artikel 5 en cyberattacks. Ik bedoel het niet als verdwyntruc, maar het ligt nu bij de posture review om in de mix tussen conventionele en andere instrumenten een bepaalde lijn te ontwikkelen. In verband met een cyberattack, waarover onder anderen de heer Russell sprak, is het bijvoorbeeld heel moeilijk om het onderscheid te maken tussen cybercrime aan de ene kant en cyberwar aan de andere kant. Nog moeilijker blijkt het vaak te zijn om met zekerheid vast te stellen vanwaar de aanval metterdaad komt. Er is dus nog een heleboel werk aan de winkel. Vooralsnog speelt dit werk zich vooral af in de nationale winkels, zoals ik eerder heb gezegd. Het is echter wel tijd om dit op elkaar te betrekken.

De heer **Russell** (CDA): Daarover ging precies mijn vraag. Zo'n posture group en wat er allemaal nog meer is, klinkt prachtig, maar daarmee wordt dit weer naar de toekomst geschoven. Misschien heeft de minister net als ik in de bijdragen van de verschillende collega's de sense of urgency geproefd als het om dit soort onderwerpen gaat. Als je het hebt over cyberwarfare of cybercrimes -- die lopen natuurlijk soms in elkaar over -- heb je het over dingen die op de loer liggen. Die kunnen morgen of overmorgen gebeuren. Vanochtend hebben wij daarvan al een voorbeeld gehoord. Dat geldt eveneens voor het in de praktijk brengen van onderwerpen als 3D. Hoe ga je met de Security Sector Reform direct en in de praktijk om? Daarbij gaat het ook om de kwestie van de relatie tussen NAVO en EU. De vraag daarbij is niet alleen wat de problemen zijn, maar ook waar je de oplossingen moet zoeken. Over veel van dit soort onderwerpen hebben wij hier al vaak gediscussieerd, bijvoorbeeld het onderwerp NAVO-EU; daarom pak ik dat maar even op. Cyberwarfare is overigens ook niet van gisteren. Ik proef in deze Kamer een sense of urgency bij een aantal onderwerpen. Wij vragen wanneer wij daarvoor de concrete invulling krijgen. De minister van Defensie moet eerst zijn bezuinigingen realiseren en zal daarna met voorstellen komen et cetera; dat snap ik ook wel. Toch zou ik ervoor willen pleiten dat wij vandaag komen tot een aantal "mijlpalen", zodat onze opvolgers het over een aantal jaren niet nog steeds

over de relatie tussen NAVO en EU en de gesprekken tussen Rasmussen en mevrouw Ashton moeten hebben; die moeten nu tot iets leiden.

De heer **Vliegenthart** (SP): Ik ben het met de heer Russell eens dat wij op dit terrein stappen moeten zetten. Ik stel een concrete vraag aan de minister. Valt naar het oordeel van de Nederlandse regering de aanval op Estland van 2007 binnen het huidige strategisch concept onder artikel 5? Ik mag hopen van niet, want dan zijn wij gedwongen om terug te slaan. Ik zou de regering dus willen vragen om enige terughoudendheid te betrachten bij het invoeren van artikel 5. Daarmee zijn een hoop consequenties verbonden. Voor je het weet is de NAVO in een oorlog beland.

De heer **Van Kappen** (VVD): Artikel 5 is geschreven in een tijd dat er nog geen non-state actors waren, geen Al Qaida, geen grote, wereldwijd georganiseerde criminele organisaties. Artikel 5 is geschreven met het oog op een aanval van een staat op een van de NATO-landen. De bedoeling was dat zo'n aanval moest worden gezien als een aanval op ons allemaal. Uit het feit dat wij bij Estland artikel 5 niet hebben ingeroepen, blijkt al dat de NATO op dat moment niet van oordeel was dat de cyberaanval op Estland onder artikel 5 viel. Met artikel 5 moet je in de huidige context uiterst voorzichtig zijn. Bij een cyberaanval doen zich allerlei vragen voor: is die crimineel of niet-crimineel, waar komt de aanval vandaan, wie heeft het gedaan, etc.? Na een aanslag zoals in Madrid of in Londen kun je wel artikel 5 invoeren, maar dat is betrekkelijk zinloos; dat hebben wij wel geleerd. Als het is gedaan door een gezichtsloze, terroristische organisatie, die geen hoofdstad, geen infrastructuur, geen economie en geen parlement heeft, wie moet je dan hebben en waar kun je zo'n organisatie treffen? Je kunt wel heel flink artikel 5 invoeren, maar daarmee maak je jezelf volslagen belachelijk. Tussen artikel 5 en artikel 4 ligt een gebied dat moet worden ingevuld, en met de vraag hoe dat moet gebeuren, zijn wij met zijn allen verschrikkelijk aan het worstelen. Wat is een cyberaanval, artikel 5 of niet? Heeft het zin om bij een aanval door een terroristische organisatie artikel 5 in te roepen? Hoe die grijze zone moet worden ingevuld, is een vraag waar wij binnen de NATO voorlopig nog niet uit zijn.

Ik kom terug op een punt dat ik eerder aan de orde heb gesteld; ik ben een beetje drammerig. Hoe gaan wij dit als Nederland oplossen? Je kunt wel roepen dat de minister van Defensie het probleem van cyberaanval moet oplossen, maar daarmee ben ik het niet eens. Bij een aanval op onze financiële systemen met een cyberaanval, kun je de minister van Defensie er wel voor laten opdraaien, maar als het om dit soort vraagstukken gaat, denk ik dat wij echt toe moeten naar een geïntegreerd veiligheidsbeleid. Een aanval op onze financiële systemen, op onze economische of ecologische veiligheid is een zaak voor meer dan Defensie alleen. Het ziet ernaar uit dat wij in de toekomst steeds meer te maken krijgen met zo'n samengestelde dreiging. Ik pleit ervoor dat wij in

Nederland gaan nadenken over de vraag hoe wij tot een echt geïntegreerd veiligheidsbeleid kunnen komen.

Minister **Rosenthal**: Toen ik het had over de op zichzelf mogelijke lijn van cyberwar naar artikel 5, heb ik daaraan meteen toegevoegd: van geval tot geval bekijken en zeer terughoudend zijn. Dat zeg ik de heer Van Kappen met nadruk na. Ik wil het zelfs nog wel krachtiger formuleren. Als het gaat om de nieuwe dreigingen die zijn gemunt in het nieuwe strategisch concept, geldt zonder meer dat wij daarvoor veel meer dan voorheen artikel 4 zullen moeten proberen uit te nutten. Ik zeg weloverwogen "uitnutten": wij moeten tot het uiterste gaan met artikel 4. Als het gaat om cybercrime, cyberwar of cyberattacks, wordt de heer Van Kappen op zijn wenken bediend in die zin dat daarvan nu in Nederland werk wordt gemaakt. Uiteraard gebeurt dit op het ministerie van mijn zeer gewaardeerde collega Hillen, maar het gebeurt ook in samenwerking met het ministerie van Veiligheid en Justitie, alsmede ongetwijfeld in samenwerking met een departement dat vooral met de intelligence op dat punt van doen heeft, BZK. Als het gaat het om de nationale cyber security strategy, verwijs ik naar het feit dat de regering de AIV heeft gevraagd om dit jaar met een advies te komen, met name over de integrale benadering: civiel, juridisch, politiek en militair. Het startpunt daarbij is steeds de ongelooflijk toenemende afhankelijkheid van staten, burgers en ngo's van de informatie- en communicatietechnologie. In verband met Estland hebben wij gevoelens met betrekking tot de vraag waar de aanval vandaan kwam, maar meer dan dat is er niet.

Ik wil met het oog op het voortschrijden van de tijd graag doorgaan naar een ander belangrijk onderwerp dat verschillende woordvoerders in eerste termijn aan de orde hebben gesteld: de deterrence en de nucleaire afschrikking. Ik zou mij bijna generen om het te zeggen, maar de nucleaire afschrikking is een van de onderwerpen die in de Nuclear Posture Review zeer zeker op tafel gaan komen. Daarbij staan de veiligheidsgaranties van het bondgenootschap voorop. De NAVO zal als veiligheidsorganisatie moeten beschikken over een geloofwaardige verdediging en afschrikking, want dat is toch het harde anker van het strategisch concept. Dat is het uitgangspunt waarmee wij de context van artikel 4 en 5 hebben bepaald.

De Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) zegt dat het strategisch concept nog een stap verder zou kunnen gaan door de afschrikkingstheorie te beperken, zo zeg ik in reactie op de heer Van Driel. Dat moge zo zijn maar toch blijft het voor de NAVO een ankerpunt.

Ontwapening is hier ook breed aan de orde gesteld. Daarbij verwezen de leden Vliegenthart, Böhler en Koffeman naar de motie -Van Velzen/Azough (32123-V, nr. 86). Die motie geeft zonder meer richting en duiding aan het beleid van de regering, voor mij ook. Net als mijn voorganger heb ik voldoende vertrouwen in de veiligheidsgaranties van het bondgenootschap en

de Verenigde Staten om uiteindelijk zonder tactische kernwapens in Europa te kunnen leven. Ik bouw het op vanuit de drieslag: non-proliferatie, wapenbeheersing en ontwapening. Die is voortdurend de kern van het Nederlandse beleid geweest. De Nederlandse regering deelt de visie van president Obama op een kernwapenvrije wereld, maar wij moeten realistisch zijn en niet over één nacht ijs gaan. Bij kernwapenontwapening gaat zorgvuldigheid boven snelheid. Dat heb ik ook expliciet tegen mijn Duitse collega Westervelle gezegd en met de Tweede Kamer uitgewisseld. Het gaat om stap na stap, fase na fase. Die lijn moeten wij hebben om toe te werken naar een kernwapenvrije wereld.

De ontwapeningsonderhandelingen tussen de Verenigde Staten en Rusland zijn en blijven primair een bilaterale aangelegenheid in de gefaseerde benadering waar ik het over heb. Ik wil daar klip-en-klaar over zijn. Het is veel te vroeg om de strategische arsenalen van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk te betrekken bij die onderhandelingen. Ik voeg daaraan toe dat wij veel hopen te hebben aan de ratificatie van het START-verdrag. Ik heb destijds, toen de Amerikaanse senaat aarzelde, met andere collegae van Buitenlandse Zaken nog een brief gestuurd om er vooral druk op te zetten. Dat is allemaal waar, maar het zal stap voor stap moeten gaan. Blijft staan dat wij een en ander steeds moeten afwegen tegen wat er aan Russische zijde met het Russische arsenaal, dat aanzienlijk groter is dan het Nederlandse, te gebeuren staat.

De **voorzitter**: Ik zou de leden willen vragen om korte interrupties te plegen, anders lopen wij ver over de tijd heen.

**

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Ik zal het heel kort houden, voorzitter.

Betekent dat dat een kernwapenvrij Europa überhaupt pas in beeld komt als er wederzijdse ontwapening tussen Rusland en de Verenigde Staten heeft plaatsgevonden?

Minister **Rosenthal**: Ik moet herhalen wat ik al gezegd heb: stap voor stap, fase na fase. Daarbij kunnen wij niet eenzijdig aan de gang gaan. Wij moeten dat in tweezijdigheid aanpakken.

De heer **Van Driel** (PvdA): Beluister ik de minister goed dat hij eigenlijk niet zo veel voelt voor een proactieve of een heel actieve rol hierin? Daar hoor ik hem namelijk niet over. Ik hoor hem eerder zeggen: zij die geloven, haasten niet.

Minister **Rosenthal**: Ik heb gezegd dat er tweezijdigheid moet zijn. Bij tweezijdigheid is het altijd mogelijk om op bepaalde momenten proactief aan de slag te gaan. Waarom ook niet? Dat is echter iets anders dan dat je je eigen arsenaal gaat verminderen zonder zekerheid te hebben over de stappen die er van de andere kant zullen worden gezet.

De heer **Van Driel** (PvdA): De minister kan hier toch toezeggen: ik ga proactief aan de gang? Als er dan geen reactie komt, kan er een moment komen waarop je zegt: wij hebben minder bereikt dan wij gehoopt hadden. Maar hij zou daar toch een plan voor kunnen maken en de Kamer daarover kunnen rapporteren? Hij zou toch initiatieven kunnen nemen?

Minister **Rosenthal**: Vooralsnog ligt dit primair op het bordje van de Verenigde Staten en Rusland. Dankzij Lissabon hebben wij een grote stap verder gezet in de relatie tussen de NAVO en Rusland. Dat gaat om de zogeheten "reset". Maar daar zijn wij nog lang niet klaar mee. Wij zijn zelfs nog niet aan het begin van echte voortgang in dat traject. Dan is het een stap te ver om, terwijl wij nog in onzekerheid verkeren over wat er aan de andere kant te gebeuren staat, te zeggen: laten wij nu vooral grote stappen gaan zetten.

De heer **Vliegthart** (SP): Deelt de minister de inschatting van collega Van Kappen dat tactische kernwapens in Europa op dit moment geen militair doel meer vervullen en dat ze in principe weggehaald zouden kunnen worden? Zijn wij het daar vandaag met elkaar over eens?

Minister **Rosenthal**: Ik ben zelf niet zo ver als de heer Van Kappen op dat punt. Het gaat hier in hoogste mate om een afweging van wat er aan NAVO-zijde c.q. Amerikaanse kant gebeurt en wat er aan Russische kant gebeurt. Ik besef dat ik mijzelf herhaal, maar het is niet anders.

De heer **Vliegthart** (SP): Dat hoorde ik ook goed. Ik heb de heer Van Kappen tot mijn bondgenoot gemaakt. Ik zal de heer Russell ook nog tot mijn bondgenoot maken. Kan de minister wat concreter zijn als hij het heeft over stappen en de review? Wij zijn het er toch over eens dat wij vandaag wat concreter moeten worden over waar wij het met de NAVO over hebben? Welke concrete stappen ziet de minister zichzelf nemen om tot het verminderen en het uiteindelijk afschaffen van tactische kernbewapening in Europa te komen?

De heer **Van Kappen** (VVD): Ik acht de heer Vliegthart hoog en vindt het altijd fantastisch om met hem op te trekken, maar hij zet mij nu toch in een positie die ik niet heb ingenomen. Ik heb het volgende gezegd. Tactische kernwapens zijn iets anders dan strategische kernwapens. Over de strategische kernwapenparaplu zijn wij het, denk ik, allemaal eens: die hebben wij vooralsnog nodig. Als je tactische kernwapens wegdoet, is het punt het verlies aan slagkracht. Hoe vul je dat gat? Als je voldoende conventionele bewapening hebt om dat gat te kunnen vullen, kun je ze wegdoen. Mijn persoonlijke mening is dat wij op dit moment nog voldoende conventionele middelen hebben om het zonder tactische kernwapens te kunnen doen. Het impliciete gevaar is dat, als wij nog verder wegzakken met onze defensiebegroting in Europa, het uit budgettaire overwegingen wel eens noodzakelijk zou kunnen zijn om tactische

kernwapens op Europees grondgebied te houden. Het ligt dus iets genuanceerder dan de heer Vliegenthart het net zei.

De heer **Russell** (CDA): Ik wil mij ook in deze discussie niet tot bondgenoot van de heer Vliegenthart maken. In andere discussies doe ik dat heel graag maar in deze even niet.

Minister **Rosenthal**: Wij hebben hier te maken met de militaire kant. Die zijn wij nu wel gepasseerd. Ik hoor hier budgettaire overwegingen opkomen. Er is echter nog een derde component, die misschien wel net zo belangrijk is. Wij hebben namelijk ook te maken hebben met de politieke besluitvorming in het bredere verband van de NAVO en Rusland.

Ik ga naar een ander blok: de Europese Unie en de NAVO. Ik loop er niet voor weg maar op dat terrein hebben wij tot nog toe minder bereikt dan wij mochten hopen. De obstakels zijn zo overbekend, dat ik mij bijna zou schamen om ze nog eens te noemen, maar daar hebben wij natuurlijk te maken met de botsing tussen Turkije aan de NAVO-kant en Cyprus aan de EU-kant. Dat houdt ons overigens ook bij andere dossiers bezig.

Het is in elk geval dankzij de Nederlandse inzet -- dat mag ik toch gewoon zeggen? -- dat het gelukt is om het belang van de samenwerking tussen de EU en de NAVO een prominente plek in het strategisch concept te geven, onder meer artikel 32. Het is hier al genoemd. In Lissabon hebben de heer Rasmussen, secretaris-generaal van de NAVO en mevrouw Ashton, Hoge Vertegenwoordiger van de EU, de opdracht gekregen om initiatieven te ontplooiën voor verdergaande samenwerking. Daar zullen sommigen de schouders over ophalen, maar ik doe dat niet. Ik wijs er ook op dat president Obama in Lissabon uitermate duidelijk was over de dringende noodzaak daarvan.

Ik kan allerlei punten noemen die een rol spelen bij de concrete stappen die nu worden gezet, maar ik denk dat ik de Kamer daarmee niet geheel zal overtuigen. Laat ik wel zeggen dat Nederland zich ook in Benelux-verband -- dan hebben wij in elk geval België en Luxemburg er ook bij -- hard gemaakt heeft voor concrete stappen die de komende tijd moeten worden gezet. In Europees verband hebben wij samen met Italië en Duitsland gepleit voor een samenwerkingsovereenkomst tussen de Turken en het European Defence Agency. Dat is niet van belang ontbloomd, omdat dit een van de stimuli is geweest om de Turken uiteindelijk mee te krijgen bij de plaatsing van het raketschild van de NAVO; anders was dat niet gebeurd. Het is nu zonder meer zaak om het momentum van Lissabon te behouden en door te zetten. Nederland steunt de secretaris-generaal van de NAVO en de Hoge Vertegenwoordiger van de EU ten volle op dit vlak.

De heren Van Driel, Vliegenthart en Kuiper en mevrouw Böhler vroegen hoe het zit met de rol van het EU-veiligheidsbeleid en de relatie tussen de EU en de NAVO op dat punt. In het Verdrag van Lissabon is het kader van het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid vastgesteld. De Europese Unie kan dus autonoom optreden en

besluiten nemen. Dat betreft echter in hoofdzaak de crisisbeheersing en niet de collectieve verdediging. Die vinden wij bij de NAVO terug. Er is wel een verplichting tot wederzijdse bijstand in het Verdrag van Lissabon opgenomen. De prioriteiten die de Nederlandse regering nu stelt, liggen, binnen het gemeenschappelijke veiligheids- en defensiebeleid, bij versterking van de civiel-militaire samenwerking. Wat vooral niet moet gebeuren -- dat is de negatieve kant -- is dubbeling, "duplication". Dat is zonder meer een van de gevaren die ons bedreigen.

De heer Russell anticepeerde al op het soort reflecties dat ik op het punt van de samenwerking tussen de NAVO en de EU zou geven. Het is inderdaad zo dat wij de laatste jaren minder vooruitgang hebben geboekt dan wij mochten hopen en wensen. Wij zitten met het keiharde obstakel dat al is genoemd, maar dat neemt niet weg dat wij verdere stappen moeten zetten. Ik wil de suggestie van de heer Russell om deze kwestie voor te leggen aan de Adviesraad Internationale Vraagstukken, overnemen. Ik zal aan mijn collegae in het kabinet voorstellen om de AIV op dit punt een stevig advies te laten uitbrengen, zodat Nederland ermee verder kan.

De heer **Russell** (CDA): Dat was ook ongeveer mijn idee. Ik hoor met groot plezier de inzet van de regering tot nu toe om dit op de agenda te zetten en te houden en dit ook in het strategisch plan opgenomen te krijgen. Ik hoop dan wel dat de vraag aan de AIV niet alleen de inventarisatie van de problematiek, maar ook de oplossing levert. Dan zou je het momentum kunnen bewaren. Dat hoor ik de minister zeggen. Wat mij betreft zou het doel zijn om dan door te pakken en een opvolging te vinden voor de Nederlandse initiatieven die er al waren. Ik dank de minister voor zijn toezegging.

De **voorzitter**: Ik wijs erop dat er ook een initiatief van de Kamer kan komen. Mocht het advies van de regering niet aan de wensen van de Kamer voldoen, dan kan de Kamer alsnog intreden.

**

De heer **Russell** (CDA): De heer Vliegenthart is mijn bondgenoot -- zo zeg ik het maar even -- in hetgeen hij heeft gezegd. Als zo'n advies er ligt, met mogelijke oplossingen, dan lijkt het voor de hand te liggen dat de Kamer daarover met de minister debatteert en de puntjes op de i zet. Daarover zijn de heer Vliegenthart en ik het helemaal eens.

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Ik vind het op zichzelf prima om de AIV dingen te vragen, maar ik zou toch eerst van de regering willen weten welke kant zij op wil: de trans-Atlantische kant, om het maar heel bot te stellen, of de EU-kant? Ik voel niets voor een open adviesaanvraag aan de AIV over de verhouding tussen de NAVO en de EU. Ik voel er wel voor dat de regering bij de adviesaanvraag al een richting aangeeft.

Minister **Rosenthal**: Zoals vaker gaat het natuurlijk niet om of/of, maar om en/en. Ik voeg er iets aan toe wat richting aan de zaak geeft. In de eerste plaats: bij de trans-Atlantische samenwerking in NAVO-verband hebben wij te maken met een regionale veiligheidsalliantie, die als het er echt op aankomt, snel kan opereren. Bij het Europees veiligheids- en defensiebeleid hebben wij te maken met de vaak moeizame besluitvorming in de Europese Unie. Daarin ligt het antwoord op de vraag van mevrouw Böhler al een beetje besloten. In de tweede plaats geldt dat wij bij Europese inspanningen toch nog primair spreken vanuit het opbouwen van wat de Europese Unie vermag op het gebied van civiel-militaire samenwerking. Dan gaat het om zaken die wat meer op het terrein van mijn collega liggen, zoals de samenwerking tussen de krijgsmachten van de verschillende Europese lidstaten met betrekking tot acquisitie, personele coördinatie en afstemming in de materiële sfeer, eventueel opgehoogd naar het Europese niveau, naar het niveau van de Unie. Voor de vraag waar het eerste anker ligt voor de veiligheidsgarantie die wij op Europees, Amerikaans en Canadees grondgebied met elkaar willen delen, denk ik dat wij primair en onverkort naar de NAVO moeten kijken. Helderder kan ik het niet zeggen. Of dit tot tevredenheid stemt, is een tweede.

Ik heb nog een aantal opmerkingen over concrete vragen die door de verschillende woordvoerders zijn gesteld. Ik zal er kort doorheen gaan. De heer Van Kappen vroeg naar de Caraïbische delen van het Koninkrijk, anders gezegd: de andere landen van het Koninkrijk en de daar liggende lokale gemeenschappen. Welaan, de Caraïbische delen van het Koninkrijk, of ik het mooi vind of niet, vallen niet onder de werking van artikel 5. Dat moge duidelijk zijn. Als er een dreiging is, bestaat natuurlijk wel de mogelijkheid om deze bespreekbaar te maken -- en meer dan dat! -- in het bondgenootschap. Zelfs voor artikel 4 geldt echter dat wij een zekere terughoudendheid moeten betrachten in de onderlinge consultaties, temeer omdat een aantal bondgenoten -- dat is door de heer Van Kappen terecht opgemerkt -- dit artikel al gauw ziet als een soort opmaat naar artikel 5. Dat moeten we in dat verband helemaal niet hebben. Als zich dreigingen voordoen in het Caraïbisch gebied en Nederland bijstand of hulp van anderen nodig zou hebben, ligt het natuurlijk wel voor de hand om te kijken naar NAVO-bondgenoten die wat dichterbij liggen, zoals de Amerikanen en niet te vergeten de Canadezen.

De heer Van Driel heeft gevraagd of ik mij actief inzet om andere NAVO-landen het Verdrag inzake clustermunities te laten tekenen. We hebben het enkele weken geleden over de ratificatie van dat verdrag gehad. Ik heb mij hierover toen al positief uitgelaten. Ik heb toen gezegd dat ik mij zelfs zal inspannen voor universele ratificatie van het verdrag. De NAVO-partners die het verdrag nog niet hebben geratificeerd of getekend, zullen we daar dus zeker bij betrekken.

De heer **Van Driel** (PvdA): Zullen we afspreken dat we over een jaar een schriftelijke verantwoording hiervan krijgen?

Minister **Rosenthal**: Dat vind ik op zich goed, maar dan gunt de heer Van Driel mij meer tijd dan ik al had genomen. Ik meen dat we tijdens het debat hebben gesproken over de conferentie die er in het najaar zal zijn en de pogingen die we aldaar zullen ondernemen.

Ik meen dat het de heer Van Driel was die mij heeft gevraagd wat ik vind van de militaire inspanningen van China. Welaan, ik ben bezorgd over de militaire inspanningen, activiteiten en wat dies meer zij van China, ook op de wereldmarkt. Ik zie de heer Van Driel al duchtig nee schudden. Ik heb zijn vraag blijkbaar niet begrepen.

De heer **Van Driel** (PvdA): Ik meen niet dat ik de vraag zo heb gesteld. Ik heb gevraagd of de minister vormen van samenwerking ziet met grote opkomende landen als China en India. Moeten daaraan niet veel meer werken, zoals nu ook bij de piraterij? Had daar niet meer ruimte voor moeten zijn in het strategisch concept?

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): De vraag over de militaire inspanningen in China had ik gesteld. Ik zou het wel op prijs stellen als de minister verder ging met de ingezette beantwoording.

Minister **Rosenthal**: Ik vrees dat ik al klaar was met het antwoord. De regering is bezorgd over een en ander.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Ik dacht dat er een komma kwam en dat er nog een heel stuk achteraan kwam.

De **voorzitter**: Ik zou de minister niet willen uitlokken tot een debat over China. Ik kijk vooral naar de klok en verzoek de minister om af te ronden.

**

Minister **Rosenthal**: Ik kan hierover een lang verhaal vertellen, maar de zorg strekt zich uit tot wat Martin Jacques heeft genoemd "When China rules the world". We zijn dus zeer alert op hetgeen daar gebeurt.

De heer Van Driel wil weten hoe het zit met de samenwerking op veiligheidsgebied met een groot aantal landen in mondiaal verband. Ik herhaal dat de NAVO een regionale alliantie is en blijft, maar wel in het internationale verband, zoals ik ook al heb gezegd. Wat dat betreft gaan we volop in de richting van strategische partnerschappen met vele andere belangrijke mogelijkheden in de wereld. Daarbij hoeft men niet slechts te denken aan bijvoorbeeld Brazilië, maar ook aan de Asean en wat dies meer zij.

Hiermee hoop ik de meeste vragen te hebben beantwoord.

*N

Minister **Hillen**: Voorzitter. Tijdens het vorige kabinet is er een werk tot stand gekomen onder de titel De Verkenningen. Vanmorgen is daar al naar verwezen door de heer Van Kappen. Toen dit rapport indertijd tot stand moest komen, is mij ook gevraagd om daaraan mijn medewerking te verlenen. Dat wilde ik toen niet omdat ik bang was dat er weliswaar een goede analyse zou worden gemaakt, maar dat het rapport uiteindelijk zou eindigen met een negatieve lijn voor Defensie. Dat is ook gebeurd. Desalniettemin is De Verkenningen een briljante analyse van de werkelijkheid in de wereld op dit ogenblik.

Ik kan iedereen aanraden De Verkenningen grondig tot zich te nemen. Als er ergens een diepgaande, complete en goed doordachte analyse wordt gegeven waaraan een groot aantal departementen heeft meegewerkt en waaraan meer dan duizend mensen van elke voorstelbare ideologische gezindheid een bijdrage hebben geleverd, dan is het wel in De Verkenningen. De Verkenningen heeft wel enige aandacht gekregen, maar zoals het zo vaak gaat bij politieke besluitvorming, zijn ze voornamelijk gebruikt als argument om iets anders te gaan doen. De Verkenningen gaf inzicht in de omgeving en in de problemen die de komende jaren internationaal te verwachten zijn.

Als je dat leest, zul je misschien niet onmiddellijk je uitgaven aan Defensie verdubbelen, maar je gaat je wel waakzamer voelen en beter nadenken over de manier waarop je toekomstige ontwikkelingen het hoofd kunt bieden. De dreigingen komen namelijk van vele kanten en zijn veelsoortig. Vroeger was het zo gemakkelijk. Je ging op de hei bij Ede liggen, pakte je verrekijker en keek of de Rus kwam. Tegenwoordig zijn dreigingen echter buitengewoon gecompliceerd en de oorzaken zijn veelvuldig. Het kan gaan om terrorisme, etnisch geweld of terrorisme van enkelingen. Er kan sprake zijn van asymmetrische en symmetrische conflicten. Een dreiging of conflict kan worden veroorzaakt door machtswellust, maar ook door water, energie of wat dan ook. De oorzaken zijn dus menigvuldig.

Tegelijkertijd worden door proliferatie wapensystemen verspreid. Het aantal staten dat over kernwapentechnologie beschikt is al te groot, en dan heb ik het nu nog over staten en weet ik niet of particulieren of organisaties er op termijn ook over kunnen gaan beschikken. Er gaat echter ook dreiging uit van andere wapensystemen. Niet alleen de telefoon is steeds smarter geworden, maar een heleboel wapensystemen ook. Er zijn heel wat bommen en ontstekingsmechanismen die je kunt meenemen in vliegtuigen. Toen u de eerste keer hoorde dat u geen deodorant en zeep meer mocht meenemen in het vliegtuig omdat je daarvan bommen zou kunnen maken, dacht u ook: wat heb ik nou aan mijn fiets hangen? Heel onschuldige vloeistoffen die je in de winkel kunt kopen, kunnen samen al gevaarlijk worden. De technologie is dus voortgeschreden, evenals de kennis daarvan, die zich mede via internet verspreidt. Vanmorgen is hiernaar ook zijdelings verwezen.

We leven op dit moment dus in een veel gevaarlijkere situatie dan vroeger. In de Koude Oorlog kon je nog zeggen dat de machten elkaar in evenwicht hielden en escalatie blokkeerden. Je stond tegenover elkaar zoals in een scrum bij rugby. Je drukte je suf, maar er gebeurde niets. Tegenwoordig kunnen de bewegingen van alle kanten komen en kan het ineens raak zijn, zoals bleek toen we werden verrast door de aanval op de torens in New York. Morgen kan er weer zoiets gebeuren. We zijn daar niet op voorbereid. Sterker nog, we zijn gemakzuchtig met elkaar aan het praten over de wijze waarop we nu en in de toekomst met Defensie omgaan, liefst met minder geld en minder mensen en liefst niet militair, want dat is zo eng.

Het is echter juist goed dat we nog steeds militairen hebben. We hebben in Nederland uitstekende militairen. Ik heb gisteren aan zo'n 40 militairen medailles mogen uitreiken vanwege hun inzet in een uitzendgebied. Er waren mensen bij die voor de achtste keer waren uitgezonden. Het zijn mensen die met een grote mate van professionaliteit, inzet, onderlinge kameraadschap en toewijding in dienst van ons, op ons bevel, over de wereld reizen om in levensgevaarlijke gebieden voorwaarden te scheppen voor grotere rechtsstatelijkheid. Nederland is geen imperialistisch land. Wij zijn niet bezig onze wil elders op te leggen, hoogstens onze cultuur, wat niet altijd terecht is. Wij zijn geen imperialistisch land dat bezig is om met geweld onze zekerheden of veiligheidsideeën aan anderen op te leggen. Wij proberen van dienst te zijn.

Dat doen wij met grote overgave. Onze militairen zijn misschien wel de beste ontwikkelingshulpdeskundigen die wij op het ogenblik hebben. Ze voelen zich daar namelijk niet alleen thuis en hebben niet alleen geleerd om zich daar te bewegen alsof ze er geboren zijn, maar ze kennen ook de situatie ter plaatse ongelooflijk goed en hebben zich voorbereid op de realiteit aldaar, die vaak veel rauwer is dan in Nederland, zelfs in Gouda. Er werd vanmorgen gesproken -- ik weet dat het de heer Van Driel was -- over draagvlak. Ik verbaas mij elke dag opnieuw over het feit dat er in Nederland niet een enorm draagvlak is voor onze militairen, omdat de inzet die zij tonen in onze heel onzekere wereld enorm is en onze grootst mogelijke bewondering verdient.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik hoor de minister zeggen dat onze militairen misschien wel de beste ontwikkelingshulpdeskundigen van dit moment zijn. Ik hoop dat hij daarmee niets ten nadele zegt van ontwikkelingswerkers die niet-militaire organisaties vertegenwoordigen of niet militaire taken vertegenwoordigen. Wat de missie in Afghanistan betreft zeggen erg veel ngo's dat er veel nuttiger dingen te doen zijn voor Afghanistan dan bijvoorbeeld de opleiding van politietrainers. Als de minister zegt dat zij heel veel verstand van ontwikkelingshulp hebben, kan ik dat begrijpen, maar ik hoop niet dat hij dit in concurrentie bedoelt met burgerlijke ontwikkelingswerkers.

Minister **Hillen**: U brengt de concurrentie in het geding, niet ik. Ik heb gezegd dat de militairen uitstekende, misschien wel onze beste ontwikkelingshulpdeskundigen zijn, om allerlei redenen, en dat anderen vanuit een andere invalshoek, met andere trainingen of met ander vakmanschap daar ook aanwezig zijn. Zij konden daar echter niet aanwezig zijn als onze mensen, die militairen, er niet voor hadden gezorgd dat zij daar konden werken.

De heer **Koffeman** (PvdD): Bijvoorbeeld de vertegenwoordiger van Cordaid zegt dat zij zonder militairen uitstekend hun werk kunnen doen en dat zij met de gepleegde budgettaire inspanningen een veelvoud van het werk kunnen doen ten opzichte van wat bijvoorbeeld bij een militaire missie gebeurt.

Minister **Hillen**: Ja, maar in samenhang daarmee. Ik zal proberen u een hand te reiken. Wij kunnen allebei onze zegeningen tellen. Zo'n 20 of 30 jaar geleden werd er in het algemeen een grote tegenstelling gezien tussen militair en hulp. Tegenwoordig werkt men in elkaars verlengde. Zo'n 30 of 40 jaar geleden was het voor militairen lastig om met internationale hulpwerkers om te gaan, omdat die zich weinig aantrokken van hetgeen in militaire plannen was afgesproken en dwars door het gebied banjerden, om het platweg te formuleren. Tegenwoordig luistert men naar elkaar en stemt men op elkaar af. Daardoor is de effectiviteit veel groter. Als wij praten over 3D of de Dutch approach, wat ik liever in plat Engels de Dutch touch zou willen noemen, is dat juist omdat de ontwikkelingswerkers die u bedoelt en de ontwikkelingswerkers die de weg gebaad hebben, in elkaars verlengde werken, met respect voor elkaar en met respect voor elkaars werk, en juist voor die gemeenschap een veel grotere betekenis hebben dan toen zij nog echt concurrerend werkten.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik kan dit heel goed volgen, maar u zult het toch ook met mij eens zijn dat het beveiligen van opleiders ook geweld kan oproepen? Er zijn organisaties in Afghanistan werkzaam die zonder beveiliging kunnen, juist vanwege het feit dat er geen militaire aanwezigheid is. Zodra er militairen in de buurt zijn, lokt dat ook een reactie uit van allerlei groepen in Afghanistan. Of ziet u dat anders?

Minister **Hillen**: Laat ik zeggen dat ik de opmerking probeer te begrijpen, maar op de rand van een naïef vind. Als u alle verslagen in de Nederlandse kranten leest, hoe vrouwen daar behandeld worden, hoe de werkelijkheid op straat is en welke veiligheid en vrijheid er is, kunt u toch niet zeggen dat daar de rule of law in de eerste plaats moet worden toegevoegd om te zorgen dat een minimum aan beschaving in zo'n land de kans kan krijgen om zich te ontwikkelen?

Van de Nederlandse militairen en ook anderen doe ik een stapje omhoog naar de manier waarop men samenwerkt. Vanmorgen en ook

zojuist met minister Rosenthal is gesproken over de NAVO en samenwerking. Het gaat dan vaak over politieke afspraken, maar die militairen werken praktisch met elkaar in het veld, binnen de NAVO of binnen de EU. De samenwerking binnen de NAVO op praktisch niveau geschiedt op voortreffelijke wijze. Natuurlijk zal men elkaar wel eens kunstjes flikken en natuurlijk zal er hier en daar wel eens iets gebeuren. Incidenten zijn nooit uitgesloten. In Afghanistan wordt ongelooflijk goed en knap samengewerkt tussen tientallen nationaliteiten. Dat is moeilijk genoeg. Natuurlijk zal iedereen proberen Engels te spreken. Dat gaat ook redelijk, hoewel sommigen het niet echt goed zullen beheersen. Maar dan nog, tientallen naties werken er samen. De gehele NAVO is er vertegenwoordigd.

Als ik een voorbeeld noem hoe goed de samenwerking is, neem ik weer een humanitair aspect. In Afghanistan ligt elke gewonde militair binnen een uur, de golden hour wordt dat genoemd, op de operatietafel, waar dan ook. Als ergens een slachtoffer valt, is de hulp die met een helikopter of hoe dan ook wordt verleend, zodanig goed georganiseerd dat een militair binnen een uur op de operatietafel ligt. Dat is knap. Dat is ongelooflijk goed georganiseerd in een land waar de wegen niet vanzelfsprekend gebaad zijn, waar geen telefoontoestellen om de hoek zijn en waar de ambulance niet zomaar uitrukt. Het gebeurt binnen een uur.

Als dat voor gewonde militairen kan, kunt u nagaan hoe goed de samenwerking is bij opdrachten die volbracht moeten worden. Men is goed op elkaar ingespeeld en de geleverde prestatie is ook mede daarom zo indrukwekkend. Het grappige is ook dat onze eigen krijgsmacht eigenlijk in jaren niet zo goed is geweest als op het ogenblik, door de vele oefeningen en door de vele uitzendingen die er zijn geweest. Er wordt een enorme wissel op getrokken, maar tegelijkertijd wordt ongelooflijk veel vakmanschap teruggegeven.

Ik blijf mij dan verbazen over het feit dat er kennelijk zo weinig draagvlak voor is. Is dat er eigenlijk? Het is ook een beetje hoe je het bekijkt. Bij de landmachtdagen, de vlootdagen en de luchtmachtdagen loopt het storm. Er gaan ongelooflijk veel mensen kijken. Ik denk dat iedere Nederlander best trots is op de militairen die dit heel moeilijke werk daar verrichten. Het instituut dat daar vervolgens bij hoort, de defensieorganisatie, kan zich echter meestal verheugen in een vrij kritische benadering en in een budgettaire druk, die al jaren duurt en die het ongelooflijk moeilijk maakt om de zaken op een rij te houden en goed en adequaat klaar te hebben. Toen ik minister van Defensie werd, trof ik een organisatie aan die uitgewoond was, waarin reserveonderdelen niet meer voorradig waren, waarin de gereedstelling van tal van onderdelen niet meer gegarandeerd kon worden en waarin reparaties aan wapensystemen of vervoerssystemen niet gegarandeerd konden worden of achter moesten blijven. Kortom: een uitgewoonde tent. En als dank voor de inzet en het uitgewoond zijn kwam er weer een nieuwe bezuiniging overheen.

De heer **Vliegenthart** (SP): De minister spreekt warme woorden over de Nederlandse militairen, en terecht, maar dat is ook niet het probleem. Het probleem is niet het draagvlak voor onze militairen, het probleem is het draagvlak voor onze militaire missies. Daarin zit een verschil. Het zou goed zijn als de minister dat erkent. Onze militairen krijgen parlementairbreed en in onze samenleving altijd alle support. De militaire missies zijn politiek omstreden en in de samenleving omstreden. Dat is een wezenlijk verschil.

Minister **Hillen**: Het probleem met het draagvlak voor missies is dit: op het moment dat het probleem acuut is, is de overgrote meerderheid ervoor om onmiddellijk in te grijpen. Vanmorgen werd gesproken over de vraag of wij altijd doordacht hebben hoe wij er ook weer uit moeten. Dat hebben wij niet altijd doordacht, maar dat heeft in een samenleving op het moment dat geroepen wordt om ingrijpen, ook niemand. Als het vuur hels brandt, moet er ingegrepen worden. Op het moment dat de nazorg moet komen, is de interesse ervoor veel minder. Toen de torens in New York waren gebombardeerd, Al Qaida zich schuilhield in de bergen in Afghanistan en de Taliban daar een schrikbewind voerden, was er in Nederland een uitnemende meerderheid van misschien wel 90% om daar onmiddellijk in te grijpen. Nu wij komen tot het routinewerk, het opbouwen met alle tegenvallers en alle gedoe dat erbij hoort, kalft die meerderheid geleidelijk af. Het probleem is niet alleen -- die oproep moet ik ook aan de politiek doen -- het ingrijpen en met groot applaus de eerste knal uitdelen, maar het probleem is ook daarna het geduld hebben en met elkaar het doorzettingsvermogen tonen om zo'n klus af te maken, juist als het moeilijk gaat worden en juist als het niet meer de spectaculaire successen van de eerste dag oplevert.

De heer **Van Driel** (PvdA): Ik vroeg hoe de minister dacht het draagvlak onder de NAVO te verbreden. Daar gaat hij niet op in. Hij praat over de militairen, met veel warmte en terecht. Hij zegt dat die populair zijn, maar dat was niet de vraag.

De minister zegt dat hij een failliete boel aantrof. Waarom heeft hij dat dan geaccepteerd? Eigenlijk hoor ik hem zeggen dat hij het niet had moeten accepteren en dat hij geen minister had moeten worden. Dan had hij het niet moeten doen.

Minister **Hillen**: Dat laatste zeg ik niet. Ik heb gezegd dat ik een uitgewoonde tent aantrof. Dat verwijt ik mijn voorganger niet. Ik zie welke wissel erop getrokken wordt. Ik heb het gedaan omdat mijn hart bloedt voor Defensie en ik mijn uitsers te best zal doen om ervoor te zorgen dat het weer op zijn pootjes terechtkomt.

Wat de NAVO betreft heeft mijn collega van Buitenlandse Zaken de bovenkant gedaan, het internationale politieke draagvlak. Ik doe de onderkant en geef aan hoe er praktisch met elkaar wordt gewerkt. De NAVO is in krijgsmachtkringen uiterst populair, zo kan ik u verzekeren.

De heer **Van Driel** (PvdA): Ik had het niet over krijgsmachtkringen, ik had het over de bevolking. In een democratie is dat elementair. Daar gaat de minister niet op in. Hij spreekt van "een uitgewoonde tent". Hij komt een aantal maanden na de start van het kabinet met een klaagzang. Ik denk dan: had het dan niet geaccepteerd, had dan gezegd: laat deze baan maar aan mij voorbijgaan.

Minister **Hillen**: Ik zal deze politieke opmerking in dezelfde trant retourneren: wij vluchten niet voor de werkelijkheid, de PvdA doet dat wel.

De heer **Van Driel** (PvdA): Dat kunt u niet waarmaken. Het is gewoon gerebbel. Ik constateer dat u klaagt over een failliete boedel. Ik zeg: had het dan niet geaccepteerd. En dan komt er een reactie over vluchten voor de werkelijkheid ...

Minister **Hillen**: Ik klaag niet. Als een goede dokter probeer ik een goede diagnose te stellen en vervolgens een bijbehorende remedie te vinden. Ik constateer slechts dat de patiënt behoorlijk ziek is.

De samenwerking in het theater, zoals het wordt genoemd, gaat goed. De samenwerking in het theoretisch gebied is natuurlijk een stuk moeilijker. Ook voor militairen geldt dat zij weer thuiskomen van een missie, waar zij veel hebben moeten improviseren, waar zij veel naar bevind van zaken hebben moeten handelen. Als zij terug zijn, komen zij ook terug in de Nederlandse bureaucratie met het invulformulier, met het zeven maanden wachten totdat het invulformulier terugkomt, met de negen medeparafen, enz. Internationaal gaat het net zo. Op dat punt moeten wij slagen maken. Op dat punt moeten wij vooruitgang boeken. De samenwerking tussen de NAVO en de EU is een issue. Ik heb een aantal internationale vergaderingen meegemaakt en ik ben niet optimistischer geworden over de voortgang van het proces. Ik ben wel optimistischer geworden als ik zie dat langzamerhand de voorwaarden om vooruitgang te boeken echt wel aan het komen zijn. Ik heb gisteravond gedineerd met mijn Belgische ambtgenoot. Hij is demissionair, maar dat zijn bewindslieden in België een eeuwigheid. Ik heb een bestellijst doorgenomen van punten die wij samen kunnen doen. Dat is een indrukwekkende lijst. De ambtenaren die erbij waren, hebben de opdracht gekregen om die lijst uit te werken en er een agenda van te maken. Wij zullen bekijken of wij bilateraal veel verder kunnen komen dan op het ogenblik. Ik heb gesproken met mijn Duitse ambtgenoot en heb daarmee hetzelfde gedaan. Ik heb gesproken met ambtgenoten uit de Scandinavische landen en uit Engeland. Idem dito. Er zijn dus mogelijkheden om veel meer samen te werken. Ik heb daar budgettair op korte termijn echt niet zoveel aan. Ik moet binnen één, twee maanden komen met zodanig ingevulde omhuigingsbedragen dat het ministerie van Financiën ermee akkoord gaat. Dat betekent dat je in de eerste plaats toch in je eigen organisatie moet snijden. Je moet je eigen zaken op orde brengen en pas daarna kun je toekomen aan de mogelijke opbrengsten van internationale samenwerking. Ik

wil daar best over van gedachten wisselen, maar het zal een zaak van lange adem zijn. Wij zijn op dit punt vastberaden. Wij hopen ook dat het lukt, ook om de volgende reden.

Als wij de NAVO als bondgenootschap intact willen houden, moet Europa echt veel beter presteren, want de verhouding tussen de Verenigde Staten en Europa begint behoorlijk zoek te raken. Het leeuwendeel, de substantie, de echte kracht komt de hele tijd van Amerikaanse kant en niet van Europese kant. De vergelijking van de ratio, de effectiviteit van de organisatie in relatie tot het geld dat erin gestopt wordt, geeft aan dat Europa nog een stuk efficiënter kan worden. Het kabinet heeft de instelling dat wij op dit punt stukken, stukken verder komen. Dan gaat het niet alleen over oorlogvoering, maar ook over andere zaken, bijvoorbeeld het veiligstellen van belangen.

De piratenmissie voor de kust van Somalië is een voorbeeld van iets wat een aantal onmogelijkheden in zich bergt. De heer Kuiper sprak over een "jus ante bellum" en een "jus post bellum". Ik wil het hebben over een "jus sine bellum", dus over de situatie dat er helemaal geen oorlog is. Onze schepen varen daar. Er zijn nogal wat oorlogsbodems die in dat heel grote water, de hele Arabische Zee en het Somalisch Bassin, rondvaren. Wij accepteren met droge ogen dat er op het ogenblik 30 schepen gegijzeld zijn, dat er enorm veel mensen onder onaangename omstandigheden gegijzeld worden. Het gaat om de wereld, want ook bijvoorbeeld de Chinezen en Koreanen doen mee met de bewaking, maar wij kunnen er toch weinig tegen doen. Waar kunnen wij dan zo weinig tegen doen? Tegen een aantal jongelui op speedbootjes die erin slagen om boten te kapen en die erin slagen om die mensen te overmeesteren en die proberen de lading te ruilen tegen grote geldbedragen. Het is internationale criminaliteit en heeft niks met het militaire gebied te maken.

Het probleem is dat wij ons, zoals het hoort, houden aan de internationale rechtsorde. Wij zijn er actief, zowel via de NAVO als via de EU. Bij elke activiteit die wij daar verrichten, hebben wij een open lijn met het OM in Nederland. Zo hoort dat ook. Ik heb op geen enkele speedboot van de piraten ooit een officier van justitie zien meevaren die keek of datgene wat er gebeurde, in overeenstemming was met het recht. Het is zo asymmetrisch als de pest. Er kan van die kant met tal van middelen geprobeerd worden maximaal te presteren, terwijl wij ons moeten verdedigen binnen onze rechtsorde. Dat is goed, maar het resultaat is niet bevredigend. De internationale wereld is niet in staat om dat voldoende tegen te gaan. De schade is enorm en de druk wordt steeds groter. Onlangs adviseerde de AIV om desnoods particuliere beveiligers aan boord te brengen die gewapenderwijs de boten zouden moeten verdedigen. Met andere woorden, er werd een verzoek aan de overheid gedaan om de zwaarmacht te privatiseren.

De heer **Russell** (CDA): De minister geeft vanuit de militaire achtergrond weer hoe weinig je kunt doen. Dat realiseer ik mij, maar tegelijkertijd is het een enorm probleem. Ik heb het vanochtend al aan de orde gesteld. Er zal wat moeten gebeuren. De reders in Rotterdam, de reders in Hamburg, de reders overal, de bemanningen worden hiermee elke dag geconfronteerd. Wij kunnen het niet aan hen verkopen dat wij er gewoon blijven varen en dat wij proberen een oplossing te vinden. Ergens zullen wij als overheid met maatregelen moeten komen om dit in te dammen. De minister heeft gelijk. Het is simpel om er met een bootje naartoe te varen en erop te springen, maar aan de andere kant hebben wij toch ook voor hetere vuren gestaan. Wij zullen iets moeten bedenken. Is de minister dat met mij eens?

Minister **Hillen**: Ik ben het volstrekt met u eens. Ik zie de druk, ook van de reders, om wat te doen steeds verder toenemen, maar het is druk om ingrepen te doen die wij, als wij de tijd en de gelegenheid hadden, nooit zouden toestaan, bijvoorbeeld het privatiseren van geweld, het aan boord zetten van gecertificeerde mensen die geweld kunnen gebruiken waar slachtoffers bij kunnen vallen. Let wel, het gaat om schepen met een Nederlandse vlag, dus om Nederlandse bodem. Dat is een stap die je niet zomaar kunt zetten. Stel dat je mariniers aan boord zou zetten. Die zouden dan niet binnen een redelijke tijd ontzet kunnen worden. Als wij zes of twaalf mariniers aan boord zetten die wij niet kunnen helpen als zij echt in nood komen, dan zijn wij verantwoordelijk voor het feit dat die mensen tegen een macht aanlopen waar zij op dat moment kennelijk niet tegenop kunnen. Die mensen kunnen dan niet weggkomen. Dat is niet eenvoudig. Wat doe ik als dadelijk de bezuinigingen doorgaan? Weer wat schepen uit de vaart nemen omdat wij er geen geld voor hebben.

De heer **Russell** (CDA): Wij hebben iets dergelijks tegen elkaar gezegd in de tijd van de vliegtuigkapingen. Dat was ook een schier onmogelijk op te lossen probleem. Het gaat om tienduizenden vliegtuigen die kriskras door het luchtruim gaan. Wij dachten dat wij het probleem nooit onder de knie zouden krijgen, maar wij hebben het onder de knie gekregen door systematisch op te treden, van het begin tot het eind. Ik denk dat er wel degelijk oplossingen mogelijk zijn. Ik ben het met de minister eens dat die oplossing niet militair kan zijn. Het kan misschien niet door militairen op de boten te zetten. Dat doen wij ook niet op elk vliegtuig. Maar het compartiment van degene die vliegt kun je afsluiten. Je kunt een hele hoop maatregelen nemen. Wij moeten dit in ieder geval op de agenda houden. Wij moeten niet zeggen: o, wat is het moeilijk met die bootjes. Wij moeten proactief proberen iets te doen. Wij komen uit een tijd dat het niet gebeurde. Wij zitten nu in een tijd dat het vreselijk veel gebeurt en wij moeten terug naar de tijd dat het niet gebeurde.

Minister **Hillen**: We hebben de luchtpiraterij nog niet gewonnen. Er is op het ogenblik weinig aan de hand, maar dat komt niet omdat we elke toerist ondersteboven houden en uitschudden om te zien of hij geen spa of deodorant bij zich heeft. De controles zijn er op dit ogenblik op de luchthavens meer op gericht om aan het publiek te laten zien hoe ongelooflijk alert men is, dan dat op deze manier de terreur een halt wordt toegeroepen. Sterker nog: de laatste aanslagen zijn meen ik op treinen gepleegd. Als we de treinen zo zouden controleren als de vliegtuigen, zou er geen trein meer vertrekken. Er zijn sindsdien geen aanslagen op treinen gepleegd. Ik denk dat je dit punt niet kunt relativeren.

Ook hierover klaag ik niet. Ik zeg niet: ojee, ojee. Ik zeg dat we kijken of datgene wat binnen onze huidige rechtsstatelijkheid mogelijk is, kunnen oprekken, bijvoorbeeld in termen van sabotage: zonder dat sprake is van het vloeien van bloed van tevoren kijken of je de actiestuip kunt frustreren. Op het ogenblik kan dat niet: je kunt pas ingrijpen als men kennelijk bezig is de wet te overtreden. Maar zolang men daar niet kennelijk mee bezig is, heb je weinig titel om in te grijpen. Het is echt heel moeilijk. Wij proberen daarover met het OM te overleggen, en ook internationaal neemt de druk toe. Daarnaast gaat het om de vraag welk geweld je toepast, waarbij je moet oppassen niet aan twee kanten te escaleren, en dat er misschien vreselijke dingen moeten gebeuren voordat je de zaak enigszins onder controle hebt. Je moet proberen dat op een verstandige manier op te lossen. Maar ik vertel dit niet alleen om aan te geven waar we op het ogenblik staan, maar ook ter illustratie hoe veelvuldig, veelsoortig en op tal van plaatsen voorkomend militair geweld, of militaire toepassing daarvan nodig kan zijn, om ontwikkelingen te stoppen die niet goed zijn of, als onze belangen worden bedreigd, deze te verdedigen. Laten we niet vergeten dat de Senior Service -- de oudste dienst die we hebben -- indertijd juist is opgericht om de Nederlandse handelsbelangen te beschermen, en niet om de mensenrechten elders op de wereld te verdedigen. Strikt genomen zijn we bij de piraterij dus weer terug bij af.

De **voorzitter**: Hoelang denkt u nog nodig te hebben? Ik heb namelijk het gevoel dat u nog veel tijd wilt gebruiken, tijd die er eigenlijk niet is.

**

Minister **Hillen**: Ik zal nog een aantal opmerkingen maken naar aanleiding van concrete vragen van diverse sprekers.

Een aantal sprekers, onder wie de heer Van Driel, heeft aandacht besteed aan common funding en aan de vraag of binnen de NAVO niet meer gemeenschappelijk betaald kan worden, in plaats van dat de rekening eigenlijk altijd terechtkomt bij degenen die ook daadwerkelijk hun handen laten wapperen. Het komt er feitelijk op neer dat dat oneerlijk is. Daar ben ik het mee eens. Het probleem is dat dat verhaal ook een andere kant heeft. In de eerste plaats mag het niet zo zijn dat een aantal landen de verplichtingen afkoopt door

ergens geld in te gooien. Juist het meedoen is minstens zo belangrijk. In de tweede plaats zit de betrokkenheid van landen veel meer in mensen dan in middelen. Op het ogenblik is de uitkomst niet erg plezierig, omdat er inderdaad landen zijn die aan freeriding doen. Dit is een punt dat op elke NAVO-vergadering terugkomt. Er is nog geen eindoplossing voor gevonden, maar een betere verdeling van de lasten over de NAVO, en dus niet alleen over de landen die vooroplopen, aan de orde is.

Ik kom toe aan cyber, een onderwerp dat op het ogenblik heel hot is: iedereen praat erover. Maar strikt genomen is het nog niet erg gedefinieerd. Binnen de NAVO, en ook binnen Nederland zijn we bezig dat te ontwikkelen. De Kamer krijgt binnen een paar weken van dit kabinet een nota, geschreven door de betrokken ministeries, waarin een eerste inventarisatie is gemaakt van datgene wat volgens ons bij cyber op de agenda moet staan. Ik doel op cyber in termen van cybercrime, gericht op het binnenland en op cyber, gericht op het buitenland en op de Defensieveligheids. Bij cyber denken wij niet alleen in termen van defensief, maar ook in termen van offensief. Niet alleen omdat wij zo graag offensief met cyber aan de gang willen gaan, maar om twee andere redenen. In de eerste plaats omdat je het wel moet kunnen. Op het moment dat je wordt aangevallen, moet je je tegenstander met eigen middelen kunnen verslaan. In de tweede plaats omdat je, wil je dit soort zaken doorhebben en ze serieus begrijpen, alle facetten daarvan moet beheersen, dat wil zeggen de offensieve even goed als de defensieve. We zijn daarmee bezig. Ook voor de Nederlandse krijgsmacht geldt dat een van de investeringen die wij gaan doen in het kader van alle ombuigingen, terwijl er slechts beperkte middelen voor investeringen beschikbaar zijn, inhoudt dat wij proberen cyber een structuur te geven en te ontwikkelen, zonder dat ik nu kan zeggen waar dat uiteindelijk eindigt.

Wat is de architectonische achtergrond van de manier waarop de ombuigingen plaatsvinden? Ik kan nog niet vooruitlopen op de beleidsbrief die geschreven wordt, maar het zal erop neerkomen dat je toch gaat proberen, je voor te bereiden op de oorlog van morgen, en niet die van gisteren nog eens over te doen. Bij de investeringen en bij de keuzes die je gaat maken, probeer je je te verplaatsen in datgene wat morgen aan de orde zal zijn. Je probeert je daar te versterken, of je probeert te bedenken wat aan de orde kan komen. Daarbij moeten we er wel rekening mee houden -- en dan gaat het niet alleen om cyber, maar ook om andere zaken -- dat de ontwikkelingen razendsnel gaan, ook qua bewapening. Sommige sprekers hebben gewezen op China en India. Ze kopen niet alleen aantallen vliegtuigen of aantallen tanks, het gaat ook om de technologie waarmee wordt gewerkt, die ook razendsnel verandert. Bij debatten over de JSF gaat het er niet alleen om of de F-16's nog in de lucht kan. Natuurlijk kan de F-16 nog in de lucht. Ik ken een heleboel mensen die van antieke auto's houden, en die rijden ook nog steeds. Misschien mag dat in Amsterdam niet, maar

in de rest van Nederland wel. De F-16's kunnen in de lucht blijven. Maar in het militaire theater heb je met tegenstanders te maken die technologisch doorontwikkelen, en daar zul je ook zelf technologisch door moeten ontwikkelen om de strijd aan te kunnen, of te kunnen voorkomen dat men tegen je gaat vechten.

Verschillende sprekers hebben gevraagd of militairen die zijn uitgezonden een baangarantie kunnen krijgen bij terugkomst. Dat kan helaas niet. Niet alleen omdat het aantal dat bezuinigd moet worden gewoon te groot is, maar ook omdat het cherry picking zou zijn op een manier die zou veronderstelt dat alleen diegenen die zijn uitgezonden de helden zijn, en de anderen eigenlijk veel minder. Onze militairen zijn overal ter wereld te vinden. Op Defensiegebied gaat de zon nooit onder: er is altijd ergens daglicht. Wij zijn werkelijk dag en nacht paraat, ook letterlijk, om de activiteiten van de militairen te volgen. Overal waar men bezig is en overal waar men inzet toont -- dat hoeft niet altijd in een gevaarlijke situatie te zijn -- is het wel to the point en gedecideerd. Elke baan die er bij ons aangaat, gaat mij ter harte, maar ik kan voor niemand een baangarantie afgeven. Ik zal proberen het aantal gedwongen ontslagen tot een minimum te beperken, maar makkelijk zal dat niet zijn. Defensie heeft een begroting van ongeveer 8 mld., waarvan ongeveer 1,5 mld. bestaat uit pensioenen en wachtgeld. Wat overblijft, 6,5 mld., gaat op aan salarissen en materieel. Daar moet ongeveer 1 mld. af, oftewel zo'n 18%. Dan kan worden nagegaan hoe diep Defensie in haar eigen vlees moet snijden.

De heer **Koffeman** zei dat Afghanistan zo'n 3,5 mld. zou hebben gekost. Je kunt daar tal van berekeningen op loslaten, maar die berekening telt alle salarissen en al het materieel mee die we toch hadden gehad als we thuis waren gebleven. Die benadering vind ik een beetje onevenwichtig. Die uitkomst is dus ook wat te zwaar. Het geeft wel weer eens aan dat inspanningen die we moeten doen om elders op de wereld kansen te creëren voor mensen om in een rechtsstatelijke omgeving te leven, heel duur zijn. Maar zo duur als de heer **Koffeman** zegt, is het gelukkig niet, althans voor Nederland.

De heer **Koffeman** (PvdD): Het was duidelijk dat de lopende uitgaven voor Nederland die er toch zouden zijn geweest, daarvan deel uitmaken. In hoeverre zijn de begrote kosten overschreden? Dat kan een indicatie zijn in hoeverre het half miljard dat de huidige paramilitaire missie naar Afghanistan gaat kosten, zal worden gehaald.

Minister **Hillen**: Ik begrijp uw vraag. Er is in het verleden ongetwijfeld heel veel slijtage geweest, meer dan begroot was. Dat zal bij deze militaire missie of civiele missie, welke delen u daarvan ook wilt duiden, heel anders zijn, omdat het aantal voertuigen en wapensystemen dat moet worden ingezet niet te vergelijken is. Er zijn geen helikopters die erheen gaan, noch transporthelikopters noch gevechtshelikopters. Er zijn geen Bushmasters die erheen gaan. Ik heb een

deel gezien van het redeployment van de vorige missie. Het was ongelofelijk te zien wat er allemaal aan materieel terug moest komen. Dat is nu niet aan de orde. De afschrijvingen en de slijtage zijn niet te vergelijken met eerdere missies daar. Dus de berekening die wij hebben gemaakt, zal een stuk nauwkeuriger zijn.

De heer **Koffeman** (PvdD): Hoe kijkt u aan tegen de bewering van een aantal militaire experts dat dit half miljard ruim overschreden gaat worden?

Minister **Hillen**: De begroting hebben wij bestens gemaakt, niet alleen door militairen op het ministerie met kennis en kunde maar ook gevalideerd door Financiën. Bovendien is die tegen andere begrotingen weggezet, ook internationaal binnen de NAVO. Wij denken dat dit een "bestens" is, ook gezien de ervaringen die wij hebben. Wij denken dat wij heel dicht in de buurt van dat bedrag zullen uitkomen, zo niet precies daarop.

Mijnheer de voorzitter. De tijd schrijdt inderdaad voort. Ik denk dat ik grosso modo wel een beeld heb gegeven van waar het bij de krijgsmacht om gaat. Ik hoor in tweede termijn wel of ik nog wat vergeten ben.

De **voorzitter**: Ik zou de geachte afgevaardigden, ook de heer Russell, willen verzoeken om alle interventies nu voor de tweede termijn te bewaren, aangezien we inmiddels al twintig minuten uitlopen.
* *

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

* B

!Opsporing en verzekering onverzekerden!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten en de Zorgverzekeringswet, houdende maatregelen tot opsporing en verzekering van personen die ondanks hun verzekeringsplicht geen zorgverzekering hebben en beperking van het aantal zorgverzekeringen tot één per verzekeringsplichtige (opsporing en verzekering onverzekerden zorgverzekering) (32150).**

De beraadslaging wordt hervat.

* N

Minister **Schippers**: Voorzitter. Het is mij een waar genoegen om hier te mogen staan. Ik ben hier uiteraard wel eens eerder geweest, maar heb toen deze zaal alleen van bovenaf mogen zien.

Het wetsvoorstel dat wij vandaag behandelen staat niet op zichzelf maar is onderdeel van een totaal wetgeviingscomplex voor financiering van zorg in Nederland. De Zorgverzekeringswet en

de AWBZ zorgen voor beschikbaarheid van betaalbare, noodzakelijke zorg nu, en dat willen wij in de toekomst ook zo houden. Daarbij moeten zorgaanbieders, verzekeraars en burgers eigen taken en verantwoordelijkheden oppakken. En de overheid moet dat stimuleren. Een heel belangrijk aspect is de solidariteit. Die mag niet aangetast worden door mensen die niet meedoen en voor wie anderen de kosten moeten betalen, zoals wanbetalers of onverzekerden. Daarom is niet zo lang geleden de wanbetalerswet ingevoerd. De solidariteit mag ook niet aangetast worden door mensen die niet mee mogen doen vanwege uitsluiting in de Koppelingswet. Daarom is een bijdrageregeling ingevoerd voor zorgaanbieders die medisch noodzakelijke zorg hebben verleend aan illegalen. Nu liggen de maatregelen voor onverzekerden voor. Hiermee wordt een sluitend systeem gecreëerd. Door opsporing is onttrekking aan solidariteit niet meer mogelijk.

Circa 150.000 mensen voldoen niet aan de verzekeringsplicht van de Zorgverzekeringswet. Dit is ongewenst. Ten eerste voor de onverzekerden zelf. Bij ernstige ziekte of een ongeval moet iemand die onverzekerd is zelf medische hoge kosten betalen. Ten tweede is het schadelijk voor het verzekeringssysteem. Doordat je niet betaalt, doe je een beroep op de solidariteit van iemand anders. 150.000 onverzekerden betekent ongeveer 140 mln. aan gederfde premie per jaar. Ten derde kunnen onverzekerden, ook als zij zorg nodig hebben, zorg gaan mijden omdat ze die zorg niet kunnen betalen en niet verzekerd zijn. Daarom dit wetsvoorstel.

Wat regelen we daarin? We vergelijken het AWBZ-verzekerdenbestand van de SVB met het referentiebestand verzekerden Zorgverzekeringswet. Die vergelijking leidt tot het bestand van de onverzekerden. Het CVZ stuurt onverzekerden eerst een aanmaning waarop het wijst op de eigen verantwoordelijkheid om zich alsnog te verzekeren. Daar hebben ze drie maanden de tijd voor. Als ze na drie maanden nog onverzekerd zijn, wordt er een boete geheven van drie keer de standaardpremie. Dat is bij huidige toepassing ongeveer €340. Deze boete is een extra stimulans voor het nemen van de eigen verantwoordelijkheid om te verzekeren en is gelijk aan drie maanden premie. Na weer drie maanden als men nog onverzekerd is, krijgt men opnieuw een boete. Na drie keer -- "three strikes, you're out" zullen we maar zeggen -- wordt men ambtshalve verzekerd, want kennelijk is men niet in staat de eigen verantwoordelijkheid het nemen. In het eerste jaar wordt indien mogelijk de premie-inning via bronheffing gedaan en is opzeggen niet mogelijk. Hiermee willen we binnen anderhalf jaar het stuwmeer onverzekerden wegwerken. Dat gaat dus niet in een keer gebeuren, dat gebeurt per groep. Daarna is de aanwas van nieuwe onverzekerden beperkt. Wij schatten ongeveer 9000 per jaar. Dat is ongeveer 1,5% van de jaarlijkse aanwas.

De afgelopen tijd is voorlichting gegeven om onverzekerden voor de inwerkingtreding van de wet verzekerd te krijgen. Daarnaast is er de motie-

Smilde uit de Tweede Kamer die vraagt om de mogelijkheid om boetevrij te verzekeren voordat iemand is opgespoord. Dat is ook verwerkt in het wetsvoorstel. Als dit wetsvoorstel aangenomen zou worden, vervalt het boetartikel met terugwerkende kracht tot 18 mei 2010, dus het moment waarop de motie werd aangenomen.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Even ter verheldering: de minister zegt dat het boetartikel vervalt met terugwerkende kracht. Betekent dit ook dat mensen die dan al een boete betaald hebben, alsnog dat boetebedrag terugbetaald krijgen?

Minister **Schippers**: Mensen betalen op het moment geen boete. Dat wordt opgeschort.

Door middel van het aanpakken van de onverzekerdenproblematiek is het totaal van wetgeving voor bescherming van financiering van de zorg in Nederland afgerond. Dit wetsvoorstel sluit qua filosofie en vormgeving zo veel mogelijk aan bij de wanbetalerswet en geeft duidelijkheid aan burgers. Het sluit ook goed aan bij het verzekeringssysteem waarvoor wij in Nederland hebben gekozen. En daarmee is de solidariteit ook op langere termijn gewaarborgd.

Gevraagd is wat wij nu eigenlijk speciaal doen om deze wet uit te kunnen voeren. Ook wij zijn er natuurlijk gevoelig voor om de regeldruk niet te laten toenemen. Ten eerste wijs ik erop dat het SVB-bestand niet apart voor deze wet is opgericht, maar dat het in het kader van de AOW is opgericht. Dus wij maken gebruik van een bestaand bestand. Dit bestand vergelijken we met het bestand van de verzekeraars. Dat bestand bestaat ook al vanwege de vereveningsuitkering. Het enige wat we dus extra doen is het ene bestand vergelijken met het andere bestand. Als we dat gedaan hebben, start onze actie: de eerste keer een aanmaning, daarna nog een keer, dan nog een keer en ten slotte ambtshalve verzekeren. Er is dus eigenlijk sprake van een grote mate van maatwerk. Algemene voorlichting schiet vaak aan mensen voorbij. In dit geval worden mensen persoonlijk aangeschreven dat ze niet verzekerd zijn en zich moeten verzekeren. Welnu, betere voorlichting en meer maatwerk kan je wat dat betreft eigenlijk niet geven.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik heb gelezen dat het AWBZ-verzekerdenbestand voor 85% gevuld was en dat er gestreefd werd naar 100%, maar dat dit nog wel een tijdje zou kunnen duren. Zou het zo kunnen zijn dat juist die ontbrekende procenten bestaan uit mensen die toch al niet helemaal getraceerd zijn, bijvoorbeeld onverzekerden? Of is dat een gekke gedachte?

Minister **Schippers**: Ik weet niet wie er ontbreken. Ik weet wel dat het inmiddels alweer een stuk hoger ligt dan 85%. Het bestand is namelijk opnieuw opgebouwd, maar niet ten behoeve van "onze" wet. Wij liften eigenlijk mee met de inspanning die wordt gedaan voor de AOW. Het bestand wordt opgebouwd en vult zich langzaam maar zeker. De laatste keer dat ik daarover las, lag

het al ruim boven de 85%. Ik weet niet wie er nog ontbreken, omdat dit in het kader van een andere wet gebeurt.

De heer **Hamel** (PvdA): Dit is heel vriendelijk, maar laten we wel wezen: dat bestand zal niet elke dag worden afgedraaid om te bekijken wie tussen de wal en het schip valt. Het ging er juist om dat de betrokkenen -- ik heb verschillende groepen genoemd -- heel gericht en op een veel vriendelijkere manier worden benaderd, bijvoorbeeld op het moment waarop zij de positie krijgen. Bij kinderen is dat dus het moment waarop zij worden ingeschreven bij de burgerlijke stand. Ook bij buitenlanders gaat het hierbij om het moment waarop zij worden ingeschreven. Dat is het meest logische moment om mensen ervan te overtuigen dat zij zich moeten verzekeren.

Minister **Schippers**: Het bestand wordt om de paar maanden gecheckt, ook in het kader van andere wetgeving. Eigenlijk is dit dus weinig extra moeite en weinig extra regelgeving.

De heer Hamel zei dat veel mensen vanwege hun financiële situatie onverzekerd zijn en vroeg waarom dan eerst twee keer een boete wordt gegeven. Waarom dan niet meteen een ambtshalve verzekering? De boetefase is een uiterste poging om onverzekerden alsnog hun eigen verantwoordelijkheid te laten nemen, maar die boete is even hoog als indien men verzekerd zou zijn. Het bedrag is dus hetzelfde; men is niet meer kwijt.

De heer **Hamel** (PvdA): Het gaat hierbij om zeer specifieke groepen waarvan wij allemaal weten dat betalen problematisch is. Het is goed dat de boete in de eerste periode nu niet meer hoeft te worden betaald en dat je in de tweede periode wel de boete gaat betalen voor de drie maal die u zojuist noemde. Ik vroeg echter om een regeling. We weten hoe thuislozen hun verzekeringspremie betalen en hoe zij hun briefjes achterhalen: zij hebben gewoon geen adres. Zie daar nou een regeling voor te treffen! Hetzelfde kan gezegd worden voor verstandelijk gehandicapten, want ook bij hen gelden al deze problemen. Als je dit al weet, waarom dan zo'n heel boeteregime en waarom toch vasthouden aan het principe dat men zelfstandig moet kiezen? Wij weten immers eigenlijk al dat zij dit voor een deel niet zullen doen.

Minister **Schippers**: De oplossing bestaat niet alleen uit het sturen van een briefje. Er is juist sprake van heel veel maatwerk en een heel sociaal netwerk om deze groep heen. Stichting De Ombudsman benadert deze mensen niet als groep maar als individuen en gaat daadwerkelijk met hen mee om de papierwinkel te regelen. Ook de mantelzorgers en de gemeenten zijn hier daadwerkelijk actief bij betrokken, ook in het kader van de schuldhelpverlening. Er is een heel netwerk om deze mensen heen. Dit is een onderdeel van de wet; een ander deel is dat er, ook via de overheid gestimuleerd, een heel netwerk om mensen zit om hen alsnog verzekerd te krijgen.

De heer **Hamel** (PvdA): Het gaat hier juist om de botsing. Dat hele netwerk is niet voor niets rond deze mensen opgetrokken. Zij zijn dus niet in een positie om zo'n vrije keuze in die vorm te maken. Ik weet ook dat een aantal instanties niets liever zou doen dan deze mensen gelijk in te schrijven en om dit met de zorgtoeslag te regelen. Dat is heel simpel en dan zou wel eens een heel stuk hulpverlening achterwege kunnen blijven.

Minister **Schippers**: Bij de inzet van de Zorgverzekeringswet hebben wij niet gekozen voor een verzekering van rechtswege maar voor een andere weg. Als wij dat hadden willen doen, hadden wij een ander verzekeringsstelsel moeten inzetten. Hetzelfde geldt voor de vraag of wij deze mensen, die zwak zijn of die dit zelf niet kunnen regelen, bij één verzekeraar kunnen onderbrengen of voor deze mensen één verzekeraar kunnen oprichten. Dat hebben wij in het verleden natuurlijk ook gehad met de WTZ. Die begon met ouderen, maar overal zitten randjes aan. Degenen die niet tot de sterkste verzekerden behoren -- wel qua zorggebruik maar niet qua premiebetaling -- komen dan langzaam maar zeker steeds meer in die ene verzekering. Wij hebben gezien hoe dat is afgelopen bij de WTZ: eigenlijk heel slecht. Vandaar dat wij hebben willen leren van het verleden. Er is gekozen voor een particuliere verzekering met publieke randvoorwaarden. Daarbij is ervoor gekozen om de verzekerden gewoon te verdelen over alle verzekeraars en om daar dus niet één verzekeraar voor te kiezen.

Het voorstel van de heer Hamel om de burgerlijke stand een briefje te laten versturen op het moment dat daar de aanmelding plaatsvindt van baby's of van mensen die in Nederland komen wonen, vind ik in principe heel sympathiek. Daar zit natuurlijk nog wel een angeltje aan: bij het aanmelden van een baby kan de persoon bij de burgerlijke stand vragen of hij het kind zal aanmelden bij de zorgverzekeraar, maar hij kan dan bij het doorgeven aan de verzekeraar niet het contract voor het kind afsluiten. De verzekeraar zal dan dus toch een briefje of een polis naar de betrokkene moeten sturen. Ik heb echter goed geluisterd en ik begrijp dat in deze Kamer veel sympathie voor dit voorstel bestaat. Die sympathie kan ik mij voorstellen. Het heeft ook een beetje de charme van de eenvoud, al zit er toch nog een handeling achter. Ik weet niet of wij dit moeten invoeren in deze wet, want ik weet niet in hoeverre dat laatste trajectje werkzaam is. Ik weet ook niet of dat handig is, want dit wetsvoorstel ligt inmiddels in de Eerste Kamer. Als ik het wetsvoorstel wijzig, zal het wetsvoorstel terug moeten naar de Tweede Kamer en dan zullen wij daar weer het hele traject moeten volgen. Ik kom straks terug op de reden waarom ik dat zeer onwenselijk zou vinden. Wij zouden natuurlijk wel een pilot kunnen opzetten. Wij nemen het systeem dan aan zoals het is en wij zouden dan een pilot kunnen uitvoeren in een of twee gemeenten. Wij zouden dan kunnen bekijken of het werkt en wij zouden dat naast elkaar kunnen leggen. Dat heeft wel tijd nodig, omdat deze wet in

plukjes wordt ingevoerd, maar wij kunnen dat dan over een redelijke termijn naast elkaar leggen om te bezien hoe dit werkt. Wij hebben immers allemaal hetzelfde doel, namelijk dat mensen op een eenvoudige manier verzekerd zijn en zorg kunnen gebruiken maar ook bijdragen aan de kosten daarvan.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik aarzel een beetje, want wij zijn niet de probleemoplossers. Uit de discussie tot nu toe is echter heel duidelijk geworden dat zorgverzekeraars ook niet altijd hun verantwoordelijkheid nemen. Het lijkt mij praktisch om dit voor een deel bij de burgerlijke stand neer te leggen. Ik weet overigens toevallig dat ook in het aandachtspuntenlijstje van kraamverzorgenden staat dat zij aan het eind van de kraamperiode zeggen: denk erom dat je kind ook verzekerd is. Dat heeft allemaal met voorlichting te maken. Ik zou mij ook kunnen voorstellen dat u de zorgverzekeraars, wanneer u weer eens met hen spreekt, nog eens op hun verantwoordelijkheid wijst. Zorgverzekeraars moeten bevallingen vergoeden en weten in principe dus dat er een kind is geboren. Dat gaat niet altijd goed, maar ik zou mij kunnen voorstellen dat dit ook een aangrijpingspunt is en dat zorgverzekeraars hier ook zelf attent op zijn. Ik zou het in ieder geval toejuichen als zorgverzekeraars ook nog eens op hun verantwoordelijkheid worden gewezen in het kader van geboren kinderen: zorgverzekeraars hebben die informatie volgens mij gewoon.

De **voorzitter**: Mijnheer Van den Beeten, over dit punt.
* *

De heer **Van de Beeten** (CDA): Meer over het punt van de heer Hamel, als dat mag.

De **voorzitter**: Dan zou ik de minister eerst willen laten antwoorden. Dan krijgt u het woord.
* *

Minister **Schippers**: De kraamverzorgende maakt inderdaad onderdeel uit van het sociale netwerk, waarin wij er met z'n allen op letten dat iemand geholpen wordt als dat nodig is voor een verzekering. Ten aanzien van de zorgverzekeraars is de situatie in het huidige systeem ...

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter, mag ik op dit punt iets aanvullen?

De **voorzitter**: Ik zou de minister even willen ...
* *

De heer **Van den Berg** (SGP): Ik vind de suggestie van mevrouw Slagter prima, maar ik zou willen kijken naar de totaliteit van de voorlichting door de zorgverzekeraars, want die is slecht. Dat blijkt ook uit het onderzoek dat het ministerie heeft laten verrichten.

De **voorzitter**: Ik vraag de heer Van den Berg om via de voorzitter te spreken en de minister te laten uitspreken.

* *

Minister **Schippers**: De zorgverzekeraars hebben een convenant gesloten. Op basis daarvan hebben zij afspraken gemaakt. Als dit wetsvoorstel is aangenomen, staan de afspraken in de wet. Dan is het ook makkelijker om via de NZa te handhaven. Wij regelen dat nu juist beter middels dit wetsvoorstel dan het tot nu toe geregeld was.

De heer **Van de Beeten** (CDA): De minister zei zojuist dat zij de suggestie van de heer Hamel een sympathieke gedachte vond en dat zij een probleem zag in de zin dat dit dan weer wetswijzigingen vereist; daarop zou ze nog terugkomen door over de bezwaren te spreken die daaraan verbonden zijn. Ik vraag mij af of dat nu echt om een wetswijziging vraagt. Laat de minister ook op dit punt proberen om creatief te zijn. Waarom sluit zij daarover geen convenant met de VNG? Daar zal natuurlijk weer een prijskaartje aan hangen. Als het echter werkt zoals de heer Hamel zegt, zou het per saldo goedkoper moeten zijn dan via de handhaving langs het bestuursrechtelijke traject. Ik geef de minister in overweging om niet automatisch in de reflex van een wetswijziging te schieten, maar om te bekijken of er alternatieven zijn.

Minister **Schippers**: Ik heb juist geprobeerd de reflexen te voorkomen, door ook voorstellen die hier breder gedragen zijn, mee te nemen in de manier waarop wij dat praktisch kunnen uitvoeren; vandaar mijn voorstel ten aanzien van een pilot. Mijn juristen zeggen dat het wel een wetswijziging vergt. Vandaar dat ik deze wat creatievere voorstellen wil doen ten aanzien van de pilot. Als dit wetsvoorstel -- ik kom er zo op terug waarom ik zeer aan de invoering daarvan hecht -- niet zou worden aangenomen, zou dat het volgende betekenen. Nu hebben wij een boeteregime van €7000; het bedrag loopt maximaal op tot €7000 na vijf jaar. Bij mensen met een laag inkomen is dat geld gewoon niet te innen. In de praktijk vervalt het dus. Wij zien nu -- het heeft ook al in een aantal kranten heeft gestaan; die pakken die signalen ook op -- dat dit razendsnel gaat. Sommige mensen gaan de opportunistische afweging maken of zij zichzelf nog gaan verzekeren of niet. Dat moeten wij zien te voorkomen. De huidige situatie lokt dat uit. Dat moeten wij echt voorkomen door dit wetsvoorstel aan te nemen. Ik zie dat wel als een beginpunt. Wij zijn hiermee niet uitgedacht. Dit wetsvoorstel ligt er zoals het er ligt; laten wij het aannemen en laten wij gaandeweg ook ideeën die hier leven, daarin meenemen.

Mevrouw **Swenker** (VVD): Kan de minister iets meer preciseren waarom een wetswijziging nodig is? Ik ben het met de heer Van de Beeten eens dat alles wat te maken heeft met aansporing, met meedelen dat je dingen moet doen, gewoon geregeld kan worden. Een andere vraag is, en dat

is het andere uiterste, of iemand, namens een ander, iemand kan aanmelden bij een zorgverzekeraar. Daarbij kan ik me wel iets voorstellen. Er zit echter een groot gebied tussen dit en het met een pilot aan de gang gaan. Je kunt ook bevorderen, stimuleren enzovoorts. Kortom: waar ligt de grens waarbij wel een wetswijziging nodig is en wat kan gewoon in een convenant of op andere gronden geregeld worden?

Minister **Schippers**: De huidige wet voldoet niet. Die is zo lek als een mandje. Stel dat je uiteindelijk geen sanctiemiddel hebt op niet-verzekeren. In de praktijk van de bijstandsuitkeringen is dat het geval, omdat je na vijf jaar die €7000 vaak niet kunt innen. Dat gaat als een lopend vuurtje; dat heeft inmiddels ook al in kranten gestaan. Je zet dan een premie op dat gedrag. Als wetgever moet je dus zorgen dat je dat zo snel mogelijk stopt. Wij doen dat met een wetsvoorstel, dat een heel ander boeteregime kent. Wat iemand aan premie betaalt, leggen wij hierbij op aan boete. Ik vind het alleszins redelijk en verdedigbaar.

Mevrouw **Swenker** (VVD): Dan neem ik een andere invalshoek. Je zou dan een andere clustering moeten maken waarbij je je afvraagt: over welke doelgroepen heb je het? De door de minister genoemde doelgroep is duidelijk. Ik kan mij bijvoorbeeld ten aanzien van de aangifte van een pasgeboren kind bij de burgerlijke stand voorstellen dat je daarbij met andere methodes kunt werken.

Minister **Schippers**: Daarom zeg ik: laten wij deze wet zo snel mogelijk invoeren, maar laten wij ook goede ideeën die hier leven, die vrij simpel en dus praktisch zijn, zo snel mogelijk na aanname van dit wetsvoorstel via een pilot uitvoeren.

Mevrouw **Swenker** (VVD): Dan kom ik terug bij het begin. Hebben wij een precies overzicht van de groeperingen die het betreft en van de bijbehorende situaties? Dan kun je namelijk per groep bekijken wat de beste oplossing is. Dan houd je misschien wel een aantal dingen over die per wet gewijzigd moeten worden, maar dan weten we tenminste precies waarover we het hebben.

Minister **Schippers**: Ik zal oplezen wat in mijn tekst staat: u vraagt om de foto van een onzichtbare man. Zonder bestandsvergelijking -- die kunnen wij nu niet uitvoeren want die wordt in het wetsvoorstel geregeld -- kunnen wij niet precies weten wie onverzekerd zijn. Daarom zouden de Kamerleden allemaal gelijk kunnen hebben met hun eigen berekeningen. Als wij een bestandsvergelijking hebben doorgevoerd, weten wij over welke groep het gaat. Er is wel een indicatie van het CBS. Die indicatie is een schatting; deze is hier al meer of minder aan de orde gesteld. In die schatting viel mij op dat er geen zzp'ers als groep in waren opgenomen, terwijl ik via kranten en anderszins signalen kreeg dat die ook hieronder zouden kunnen vallen. Uiteindelijk zullen wij dus toch eerst die bestandsvergelijking moeten maken,

en daarna kunnen wij veel scherper zien over welke groepen het eigenlijk gaat.

De heer Hamel vroeg waarom kinderen niet automatisch bij de verzekeraar van hun ouders worden ingeschreven. De verzekeraar weet niet dat het kind geboren is. De gemeente weet dat wel. Die weet weer niet waar de ouders verzekerd zijn, maar in zo'n pilot kun je dat zelf aangeven. Als iemand vraagt waar je verzekerd ben, geef je dat aan. Het lijkt mij dus heel goed om dat op te pakken.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): U zei dat de verzekeraar dat niet weet; die weet het echter wel. Die moet namelijk de kosten van de bevalling betalen. Een verloskundige dan wel een ziekenhuis heeft een bepaald tarief. Als het kind in het ziekenhuis wordt geboren, moet daar ook voor worden betaald. De zorgverzekeraar moet het gewoon wel weten.

Minister **Schippers**: Daar zit inderdaad enige logica in. Maar als wij een pilot opstarten naast hetgeen wij hier doen bij de gemeente, zou ik het daar toch wel bij willen laten. Dat lijkt mij toch wel overzichtelijk vergelijken.

Meerdere leden hebben mij gevraagd wat ik vind van de bevindingen van Stichting De Ombudsman met betrekking tot de kwaliteit van de dienstverlening door zorgverzekeraars. Informatieverstrekking is uitermate belangrijk. Uit de rapportage van Stichting De Ombudsman blijkt onduidelijkheid over de uitvoering van de Zorgverzekeringswet bij zorgverzekeraars. Dat draagt niet bij aan het terugdringen van het aantal onverzekerden. De NZa houdt toezicht op de informatieverstrekking. Ik overleg momenteel al met de NZa en met Zorgverzekeraars Nederland over de manier waarop wij een goede informatievoorziening veel beter kunnen waarborgen door zorgverzekeraars. Wij zitten daar dus bovenop. De uitkomsten van dit gesprek kan ik de Kamer binnenkort doen toekomen.

Mevrouw Slagter, de heer Hamel en de heer Van den Berg vroegen of de regeling voor gedetineerden zou kunnen worden aangepast. Met het ministerie van Veiligheid en Justitie ben ik in gesprek om te bezien in welke gevallen er problemen zijn. Op basis van deze inventarisatie ga ik in overleg met verzekeraars en het ministerie van V en J bekijken welke oplossing mogelijk is en welke de meest aangewezen oplossing is. Het is namelijk niet zo dat iedere gedetineerde automatisch wil worden uitgeschreven, want dan weet zijn werkgever of zijn verzekeraar bijvoorbeeld dat hij gedetineerd is. Natuurlijk zou het wel moeten, maar als je als gedetineerde niets doet en het niet meldt, gebeurt er ook niets. Uit oogpunt van privacy moet de mogelijkheid blijven bestaan dat de gedetineerde de verzekering laat doorlopen. Ik herhaal: wij zijn daarover in overleg.

Kunnen wij die niet-willers niet onderscheiden van de niet-kunners? Het is altijd heel erg moeilijk om daarbij de grens aan te geven. Het doel van dit wetsvoorstel is dat mensen verzekerd raken, dat iedereen verzekerd is. Ongeacht de reden van onverzekertheid willen wij

iedereen erbij halen. Ook als je niet kunt, is onverzekerdeheid heel onwenselijk. Juist bij die mensen is immers de kans groot dat zij zorg nodig hebben of hoge kosten maken in de zorg. Stichting De Ombudsman en anderen helpen daarbij enorm, vooral bij mensen die zwakker zijn. Officieel is natuurlijk alles erop afgestemd, namelijk door middel van het sociaal minimum en de zorgtoeslag; dat is de financieel-technische kant. Wij hebben het ook aan de sociale kant geregeld. Er zit een sociaal netwerk omheen. Er zijn organisaties, zoals Stichting De Ombudsman, die mensen individueel helpen. Er is ook een gratis telefoonnummer. Dat telefoonnummer is onder veel zorgaanbieders verspreid. In tegenstelling tot de huidige situatie hebben wij ook het boetebedrag aangepast. Het boetebedrag is niet anders dan wat een ander aan verzekeringspremie betaalt.

Waarom maakt de SVB het AWBZ-verzekerdenbestand? De SVB is gespecialiseerd in het vaststellen van de verzekeringsstatus van volksverzekeringen. De AWBZ is ook een volksverzekering. Vandaar dat de keuze op de SVB is gevallen. Dit sluit ook aan bij het opzetten van de administratie van alle volksverzekeringen. Die is niet apart voor deze verzekering gemaakt.

Is wat wij doen geen overkill, gezien de kleine groep onverzekerden? Alles is relatief, maar de verzekeringsplicht is de grondslag voor zorgverzekeringen. Die grondslag is heilig. Als wij daaraan tornen en knabbelen, dan komen we op een glijdende schaal terecht en is het eind zoek, want waar trek je een streep? Bovendien gaat het niet over een luttel bedrag. Wij spreken over 140 mln. per jaar. Een en ander is zo ingericht dat in normale omstandigheden iedereen de premie moet kunnen betalen. Anders is er de zorgtoeslag. Het boeteregime is ook aangepast, want dat is niet hoger dan de premie. Ik vind dit proportioneel. De kosten van de uitvoering om het stuwmeer aan mensen weg te werken, bedragen in 2011 en 2012 ruim 8 mln. Daarna worden de kosten lager, afhankelijk van de aanwas. De schatting is dat dit ongeveer met elkaar oploopt. De kosten zijn dus vergelijkbaar met wat je in een jaar binnenhaalt. Als iemand structureel is verzekerd, dan blijft hij of zij structureel premie betalen. De vergelijking van kosten en baten pakt dus wel degelijk gunstig uit.

Mevrouw Swenker vraagt wie bepaalt waar het maatschappelijk middelpunt ligt als wij het hebben over mensen die in verschillende landen wonen. De Sociale Verzekeringsbank bepaalt waar iemand woont. De SVB bepaalt dat voor alle volksverzekeringen. Voor dit wetsvoorstel was het onduidelijk wie dat bepaalde, maar in dit wetsvoorstel wordt geregeld dat de SVB dat bepaalt. Bij de afweging waar het maatschappelijk middelpunt ligt, weegt de SVB allerlei aspecten mee. Er wordt onder andere gekeken waar de familie woont en bij welke burgerlijke stand je bent ingeschreven. Ik heb begrepen dat dit breed wordt onderzocht. Door dit wetsvoorstel is er nu dus één instantie die het bepaalt.

Is de bronheffing voor ambtshalve verzekerden geen last voor de werkgevers? De bronheffing is bij wanbetalers geen probleem

gebleken. Er is wel een toename van de administratieve lasten, want bij de wanbetalersregeling zit je ook met een bronheffing, maar de toename is beperkt. Minder dan 20%, 30.000 mensen uit het stuwmeer in het eerste jaar, is ambtshalve verzekerd via een bronheffing. Dat is een piek, maar daarna zijn er structureel ongeveer 1800 broninhoudingen per jaar in verband met nieuwe onverzekerden. Per werkgever is dat heel weinig. De werkgever heeft ook nog belang bij een verzekering van zijn werknemer, in de eerste plaats in verband met de werkgeversaansprakelijkheid voor medische kosten; bijvoorbeeld in het geval van een bedrijfsongeval of bij een beroepsziekte. Sowieso bij ziekte heeft de werkgever er belang bij dat iemand naar een dokter kan, daar goed wordt geholpen en weer snel kan beginnen. Al met al vertonen de administratieve lasten in het begin een piek, vanwege het stuwmeer, maar daarna zijn ze zeer goed te verantwoorden.

Mevrouw Swenker vroeg of de VWS-verzekerdenmonitor kan worden heringericht, zodat die betere informatie geeft. Ik ben bereid te bezien of wij een verbeteringsslag kunnen maken. We weten nu alleen maar naam en adres. Dat is alles, maar dat is niet veel. We kunnen onderzoek doen en kijken of wij meer kunnen achterhalen. Die toezegging doe ik.

Mevrouw **Swenker** (VVD): Ik vind dat een beetje mager. Alleen naam en adres is niet veel. De vraag is of je deze personen in groepen kunt indelen die duidelijk traceerbaar zijn. Dan kun je preciezer kijken in welke cohorten, waar en waarom misschien, al hoeft dat nog niet eens, je ze kunt verdelen, zodat je via maatwerk dingen kunt doen. De een zal voldoende hebben aan voorlichting. Sommige buitenlanders weten gewoon niet dat ze zich hier moeten verzekeren. Als zij bij de gemeente komen om zich te laten inschrijven, zou het voldoende kunnen zijn dat ze een aansporing krijgen, of liever gezegd krijgen meegedeeld dat ze zich moeten verzekeren. Als het om onwilligen gaat, dan is het een ander verhaal. De aangifte van geboortes is al besproken. Ik vind het van belang dat we iets meer weten over met welke maatregelen je welke groepen het beste bereikt.

Minister **Schippers**: Wij weten nu niet meer dan naam en adres. We weten pas meer als wij de bestanden gaan vergelijken. Als deze wet wordt ingevoerd, dan kunnen wij de bestanden vergelijken, maar daar hebben we zeker anderhalf jaar voor nodig. Na verloop van tijd krijgen wij steeds meer inzicht en kunnen wij steeds meer onderzoek doen naar welke groepen het betreft. Nu kunnen wij nog niet meer doen.

Er is ook gevraagd naar verzekeraars die mensen weigeren als zij hun burgerservicenummer niet kennen en niet staan ingeschreven in de burgerlijke stand. Ik heb al aangegeven dat dit wetsvoorstel dat beter regelt. Het was eerst een convenant, maar het wordt nu wettelijk vastgelegd. Dan is het ook gemakkelijker te handhaven door de NZa. Worden geroyeerde mensen gemeld, of moeten ze als onverzekerden worden opgespoord?

Deze personen worden afgemeld bij het verzekerdenbestand. De Belastingdienst ziet dat, dus dat heeft consequenties voor de zorgtoeslag. Vervolgens worden de mensen opgespoord door het maken van de vergelijking. Aangezien dat met redelijke frequentie gebeurt, kan dat vrij snel uit de verschillende bestanden worden gehaald.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Nog even iets over het royement. Ik las dat twee kleine verzekeringen niet meedoen met het wanbetalersregime. Na drie maanden royeren zij mensen. Die zijn dan onverzekerd. Dit wordt gemeld, maar kunnen zorgverzekeraars ervoor kiezen om niet mee te doen? Ik zou dat betreuren.

Minister **Schippers**: Ik betreur dat ook. Die verzekeraars krijgen ook geen vergoeding, maar wettelijk gezien kan het wel.

De heer **Hamel** (PvdA): Een vraag over de verzekeraars. Ze hebben een plicht, maar ze doen hun plicht niet. Er wordt nu een uitvoerig antwoord gegeven, ook in relatie tot het convenant, maar er is niet altijd een prikkel aanwezig om de mensen waar het om gaat, in te schrijven. De vraag is hoe kan worden gecontroleerd dat dit toch gebeurt. Als je het aantal mensen uitrekent -- de Ombudsman komt daar nu achter -- is het een vrij fors aantal. Ik heb ter voorbereiding op het debat over dit wetsvoorstel zelf ook een aantal verzekeraars gebeld. Bij mijn kleine steekproef van vijf keer telefoneren was het vier keer bingo! Een fout antwoord. Het is dus niet zo onschuldig, maar verzekeraars hebben op dit punt wel een plicht. Er ligt een wet en die moeten ze gewoon uitvoeren. Ik vind dat de minister daar wel heel gemakkelijk langsloopt. Hetzelfde geldt voor de sanering. Ook dat loopt niet helemaal goed. Er zijn dus instellingen die hun werk niet goed doen. Hoe krijgen wij dat op de rails? Het gebeurt niet allemaal via registers. Die accountmanager heeft zo zijn eigen gedachten.

Minister **Schippers**: Ik wandel daar zeker niet lichtvaardig overheen. Sterker nog, er ligt nu een convenant, maar wij gaan dit wettelijk vastleggen, want het is nu nog geen wettelijke plicht. Pas in deze wet wordt dit vastgelegd. Mijn voorgangers hebben brieven naar de verzekeraars geschreven. De heer Hoogervorst heeft dat gedaan, maar de heer Klink ook. Nu gaan wij het echter wettelijk vastleggen in dit wetsvoorstel. Dat is veel beter dan dingen enigszins vrijblijvend in een convenant te regelen. De NZa doet zijn werk wel, maar kan toch minder dan wanneer het via een wet kan.

De vraag van mevrouw Slagter over de betekenis van de motie-Smilde heb ik beantwoord, denk ik.

De boete stimuleert niet, maar verergert de problematiek van onmachtigen, zo werd gezegd. Ik belicht de andere kant van de medaille: als er geen sanctie en geen boete is, kan dit een zekere aantrekkingskracht uitoefenen. Er zijn immers altijd mensen die niet oprecht in het leven staan, die een gaatje zien en dan denken: waarom zou ik eigenlijk

mijn premie betalen als niet betalen geen enkele consequentie voor mij heeft? Ik vind de boete zeer coulant. De boete is namelijk net zo hoog als het bedrag dat je aan premie zou hebben betaald als je verzekerd zou zijn. Dat is een heel coulante regeling. Ik denk dat wij dit wel moeten doen. Als wij het niet doen, is iemand die onverzekerd is -- zolang het allemaal goed gaat -- financieel beter af dan iemand die verzekerd is. Dat werkt contraproductief. Het is de bijl aan de wortel van de solidariteit in dit verzekeringssysteem.

Ik kom op het punt van de wanbetalers en de incasso door het Centraal Justitieel Incassobureau. Het is inderdaad zo dat het moeite kost om de premie te innen. Dat komt doordat het hierbij gaat om een groep mensen die al veel langer een schuld hebben en daardoor in een veel complexere situatie zitten. Bij deze groep is de situatie al veel complexer geworden en veel verder voortgeschreden dan bij nieuwe wanbetalers, die nog niet zo diep in de penarie zitten, om het maar even huiselijk te zeggen. Daardoor is het moeilijk om de schuld te innen. Het CVZ verwacht in 2011 een hogere uitstroom. In de evaluatie van deze wet die wij instellen, zal ook het incassobeleid en de uitstroom worden onderzocht. Ik wijs er wel op dat wij eigenlijk nog maar net bezig zijn met dit traject. De acceptgirofase hebben wij nu net afgerond. Wij bevinden ons dus nog vroeg in het traject.

De heer Van den Berg vroeg hoeveel de actieve opsporing kost. Ik meen die vraag beantwoord te hebben. Niet alleen uit het oogpunt van solidariteit maar ook uit kosten-batenoogpunt is het belangrijk dat wij dit doen.

Op de vraag waarom ambtshalve verzekerden niet bij één zorgverzekeraar worden ondergebracht, ben ik hiervoor, en marge van een andere vraag, al ingegaan. Eén zorgverzekeraar met alle slechte risico's -- dat zijn het immers vaak -- voldoet niet; dat is met de Wtz bewezen. Wij moeten dus echt een andere weg zoeken.

Wat betreft het woord "opsporing" bij zorg ben ik het eigenlijk met de heer Van den Berg eens. Dat vind ik ook een vervelend woord. Het heeft een wat vervelende connotatie.

De heer Van de Beeten vroeg, de evaluatie met een open geest te benaderen. Dat was ik zeker van plan. Mijn toezegging om een pilot te houden, is daarvan een voorbeeld. Wij moeten dit goed monitoren en grondig evalueren. Ik zie deze wet niet als een afronding. Ik zeg niet: hiermee zijn wij klaar; verder hoeven wij er niets meer aan te doen. Het gaat om een serieuze zoektocht naar de beste weg. Dit is immers een heel diverse en heel moeilijke groep. Daarom is het een doorlopende zoektocht, ten eerste om de groep beter in beeld te krijgen -- daarop wees mevrouw Swenker terecht al -- en ten tweede om met het oog daarop maatwerk te kunnen leveren. Mijn insteek is zeker niet dat wij één mal op iedereen willen leggen. De gevolgde methode bestaat in het breed en divers verspreiden van allerlei folders, niet alleen bij zorgaanbieders maar ook bij gemeenten. Er is voortdurend overleg tussen het ministerie van VWS, Stichting De Ombudsman, gemeenten, zorgverzekeraars, schuldsaneerders, de NVVK, beroepsgroepen en

andere betrokkenen. Er is daadwerkelijke hulpverlening, bijvoorbeeld door Stichting De Ombudsman. Deze geeft mensen daadwerkelijk individueel begeleiding. Gemeenten bemoeien zich hiermee ook op individueel niveau. Dat is goed. Enerzijds is er de wet, anderzijds is er het sociale netwerk; de overheid geeft daaraan nog een extra zetje. Wij moeten goed de vinger aan de pols houden. Dat waren wij zeker van plan.

*N

De heer **Hamel** (PvdA): Voorzitter. Allereerst bedank ik de minister voor haar, laat ik zeggen, sympathieke antwoorden. Op de vraag of zij ons daarmee heeft overtuigd, moet het antwoord nee luiden. Een heleboel van hetzelfde wordt herhaald, en het blijft gewoon een draak van een wet. Dit is hét voorbeeld van uitdijen van de bureaucratie in Nederland, terwijl wij daar nu eindelijk eens iets tegen zouden gaan doen.

Laat ik echter praktisch zijn. Ik heb begrip voor wat de minister zei met betrekking tot de boete van €7000. Deze heeft inderdaad twee kanten: er wordt misbruik gemaakt, maar voor de mensen die het moeten betalen, is het ook een probleem.

Generaal gesproken zijn er enkele concrete suggesties gekomen van zowel mijn fractie als andere fracties. Het gaat mij niet zozeer om de voorstellen als wel om de aard daarvan. Ten aanzien van de buitenlanders, over wie verder niet is gesproken, al vormen zij een zeer omvangrijk onderdeel, heb ik de suggestie gedaan van een koppeling aan de inschrijving bij de burgerlijke stand. Dat geldt ook voor de kinderen. Een gevolg daarvan kan zijn dat er een briefje naar een verzekeraar wordt gestuurd. Ik wil dit hier niet uitwerken; dat is een zaak voor de minister. Het gaat mij erom dat er een heel praktische stap komt. Over dit wetsvoorstel kan alleen positief worden gedacht als de minister nu hard aan het werk gaat om preventieve maatregelen te treffen. Die zijn in onze ogen wel degelijk goed mogelijk. Zulke maatregelen zouden een veel positiever element kunnen vormen voor alle verzekerden.

Concreet valt te denken aan de mogelijkheid om voor de kinderen en de buitenlanders te kijken naar een koppeling met de burgerlijke stand. Een pilot vind ik aantrekkelijk, maar ik vraag me af of het niet iets breder kan zijn. Zet dit gewoon in, zo vraag ik de minister. Wat betreft het maatwerk zou je kunnen zeggen: geef Stichting De Ombudsman daarin een centrale rol, ook tegenover anderen, zodat zij daar terecht kunnen met hun problemen rond dit onderwerp. Dan is er een handvat. Daarbinnen kan het maatwerk zijn rol waarschijnlijk vervullen.

Ik kom terug op een kwestie waarover ik eerder interrompeerde. Ik vind de wijze waarop de minister langs de verzekeraars heen loopt, wel wat makkelijk. De minister gaf aan hoeveel moeite het haar voorgangers heeft gekost om hierin bij de verzekeraars enige beweging te krijgen. Dat is ook niet voor niets. Als het gaat om de echt problematische groep -- die in mijn ogen niet zo

heel groot is -- is het lastig: die ziet men voor een deel liever niet. Waarom stelt de minister dan niet gewoon een handhavingsregime op, waardoor wij weten dat de goede antwoorden worden gegeven? Graag krijg ik een concreet antwoord op deze vraag.

Een uitdrukkelijke vraag van de kant van mijn fractie is kortom de volgende. Zou het denkbaar zijn dat wij een concrete brief krijgen -- het mag ook in een andere vorm -- waarin de minister schrijft dat zij gaat werken aan het punt van de GBA en bijvoorbeeld ook dat van Stichting De Ombudsman; dat zij kortom voor het preventieve deel inspanningen gaat verrichten? Dit hoeft nog niet uitgewerkt te zijn, maar wij willen dat concreet van haar ontvangen. Daarna zullen wij bekijken wat wij met dit wetsvoorstel doen.

*N

Mevrouw **Swenker** (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister voor haar antwoorden. Met name zeg ik haar dank voor de toezegging om te komen tot een onderzoek naar de verschillende groepen die onverzekerd blijken te zijn. Wij zullen dan ook met meer dan buitengewone belangstelling de verzekeringsmonitor 2011 afwachten, want wij zijn nieuwsgierig wat daarin komt te staan.

Wij spraken zonet over pilots en dergelijke en over het verhaal dat voor sommige dingen een wetswijziging nodig is. De heer Hamel vroeg zo-even of de minister dat op papier wilde zetten. Ik vond dat eigenlijk wel een goed idee; ik had namelijk in grote lijnen dezelfde vraag. Ik kan mij niet voorstellen dat voor alle groepen onverzekerden een wetswijziging nodig is om te komen tot vormen, variërend van uitnodiging tot een beetje druk zetten, om te zeggen dat men zich moet verzekeren. Wij hebben het over de kinderen en de buitenlanders gehad. Ik kan mij ook voorstellen dat het voor andere groepen wel nodig is. Het ware goed om een voorbeeld te krijgen van die verschillende groepen. Overigens verbaast het mij zeer dat het niet mogelijk is om een redelijk betrouwbare bestandsvergelijking te maken, aangezien de minister net zei dat de SVB meer dan 85% al in zijn bestanden heeft. Ik vind 85% niet redelijk betrouwbaar maar bijna helemaal betrouwbaar. Dat begrijp ik niet. Misschien kan de minister daar nog op ingaan en zich iets preciezer uitdrukken.

Een pilot als begin om te bekijken wat je op vrijwillige basis kunt doen, lijkt ons een prima idee. Wij hebben in de stukken gelezen dat er te zijner tijd een evaluatie komt. Nu is even de vraag: wanneer wat waar? Wanneer is de bestandsvergelijking voldoende zodat de minister weer precies het verhaal kan vertellen? Wanneer weten wij genoeg na een eerste pilot? Hoe lang moet die lopen? Enzovoorts. Naar aanleiding van welke groepen moeten wij zeggen: dat gaat niet goed; daar zal de wet op moeten worden aangepast of daar moeten anderszins maatregelen tegen worden genomen? Ik krijg daar graag een iets preciezer antwoord op.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Ik bedank de minister ook voor haar prettige beantwoording. Ik heb het gevoel dat wij iets meer contact hebben gekregen ten aanzien van hoe je tegen dingen aankijkt. Dat stel ik op prijs. Ik heb opgeschreven dat preventie belangrijk is. Dat was overigens ook de teneur van mijn bijdrage in eerste termijn. Ik zie zelf niet zo veel in een pilot. Het is belangrijk om nog eens met gemeenten het gesprek aan te gaan, ze te wijzen op dit probleem en ze te vragen of ze daarin verantwoordelijkheid kunnen nemen. Enerzijds moeten wij daar geen oplossingen voor bedenken, maar anderzijds zijn wij mensen uit de praktijk, ik in ieder geval wel. Vandaar die toevoeging over zorgverzekeraars en verloskundige hulp. Alle jonggeborenen krijgen al vanaf zes weken na de geboorte injecties op consultatiebureaus of Centra voor Jeugd en Gezin, zoals ze tegenwoordig heten. Dat zijn ook heel goede plekken om het te noemen. Het organiseren van die centra is ook een taak van gemeenten.

De zorgverzekeraars zouden duidelijker op hun verantwoordelijkheid gewezen kunnen worden. Op dit punt zijn wij de vrijblijvendheid voorbij. Dat mogen wij best luid en duidelijk roepen. Dat kan de minister heel zeker in een bestuurlijk overleg naar voren brengen. Stichting De Ombudsman heeft een en ander heel duidelijk in haar onderzoek naar voren gebracht. Dan gaat het bijvoorbeeld over dat signaal van de kleine verzekeraars. Het gaat dan wel om een kleine groep, maar ze doen toch niet mee. Ze royeren de wanbetalers wel, terwijl de afspraak was dat wij dat niet zouden doen.

Dan kom ik op het opsporen. De minister had het net over een foto van een onzichtbare persoon. Dat is een beetje het probleem. Mevrouw Swenker zei net dat dat bestand al behoorlijk gevuld is, en dat je de beoogde personen toch al hebt als je die bestanden vergelijkt. Ik denk juist dat het stukje dat nog niet bekend is, die onverzekerden bergt. Maar daar moeten de geleerden zich maar over buigen. Er is immers iets met die onverzekerden. Juist het traceren van die mensen zou nog wel eens heel ingewikkeld kunnen zijn. Als je een verzekerdenbestand hebt dat niet voor 100% gevuld is, kom je al gauw op 100.000 personen die je niet kunt traceren. Dat heeft met statistiek en foutenberekening te maken. Maar goed, dat is dan weer techniek en daar ben ik niet zo goed in.

In het najaar komt de evaluatie van de wanbetalersregeling. En wij hebben de verzekerdenmonitor. Net als de VVD-fractie willen de SP-fractie en de GroenLinks-fractie, die ik natuurlijk ook weer even moet noemen, duidelijker hebben hoe en op welke punten er geëvalueerd gaat worden. Wij hebben een aantal punten genoemd. Misschien is het handiger om een en ander na afloop van het debat in een brief op te schrijven. Dat zal ons er overigens niet van weerhouden om voor het wetsvoorstel te stemmen, omdat tegenstemmen ook niet vruchtbaar is. Maar wij hebben wel onze bezwaren. Die heeft de minister ook gehonoreerd.

*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter, allereerst mijn excuses. Ik doorbrak uw leiding een beetje. Maar ik dacht op het moment dat ik dat deed: u hebt het even niet in de gaten. Maar goed, ik doe nu boetedoening.

De **voorzitter**: Ik vind dat u mij erg onderschat.
**

De heer **Van den Berg** (SGP): Ik onderwerp mij graag aan uw gezag. Dat weet u wel.

De **voorzitter**: Daar hoeft u geen excuus voor aan te bieden, aangezien ik u al heb gevraagd om u te schikken in de leiding. U hebt het woord.
**

De heer **Van den Berg** (SGP): Dank u wel, voorzitter. Fijn dat ik het woord nog kan krijgen.

Voorzitter. Ik wil de minister hartelijk dankzeggen voor de beantwoording. Onze fracties hebben sympathie voor de doelstelling van het wetsvoorstel. Het is zaak om het aantal onverzekerden terug te dringen. Ik heb al gezegd in de bijdrage in eerste termijn die ik namens de beide fracties deed, dat het ook om een stuk solidariteit gaat. Die moeten wij goed bewaken. Het blijkt dat wij van mening verschillen over hoe wij dat moeten doen, over wat het meest succesvol is en over hoe je de kwetsbaren het meest ontziet en helpt. Ik vind dat de zorgverzekeraars erg gemakkelijk weggkomen. Als de minister ons over de streep wil trekken, moeten daar heldere antwoorden op komen. Wij hebben in dit systeem gekozen voor private organisaties -- ik zal het even chic zeggen -- die publieke taken uitvoeren. Dan moet de overheid ervoor zorgen dat dat op een goede wijze gebeurt. Wij hebben mede uit de onderzoeken geconstateerd dat de zorgverzekeraars zich er wat dit betreft ontzettend gemakkelijk van af maken.

De minister zegt: er is nog geen wettelijk systeem maar een convenant. Maar ook met een convenant kun je harde voorwaarden stellen. Ik wil van haar dus duidelijkheid over de vraag wat wij gaan doen met de zorgverzekeraars. Als dat goed gebeurt, dan worden heel veel onverzekerden verzekerd zonder dat wij allerlei ingewikkelde constructies hoeven te bedenken.

De minister beweegt. Dat is altijd goed voor haar. Bewegen is gezond, zeker voor een minister die dit departement beheert. Maar ik zou wat meer duidelijkheid over de pilot willen hebben. Wat stoppen wij daar precies in? Hoe doen we dat? Hoe evalueren we? Als je evalueert in de breedte zonder in de diepte te gaan, komt het immers ook niet goed. Dan heb je geen goede leermomenten. En wat zijn de mogelijkheden om een en ander dan wettelijk te verankeren? Verschillende fracties hebben gevraagd of de minister dat in een brief duidelijk kan maken, aangezien onze commissie dan nog even de tijd heeft om te bekijken of zij dat graag wil. Dat kan al een heleboel duidelijkheid geven.

Als de wet er komt, wat zijn dan de sancties voor de zorgverzekeraars? Als zij onwillig blijven, de voorlichting niet adequaat verzorgen en het probleem blijft, wat is dan de "bronheffing", om maar een variant te gebruiken, naar de zorgverzekeraars toe? Wat doen wij als zij in de fout blijven gaan? Kun je de erkenning intrekken, om heel ver te gaan? Of kun je boetes opleggen? Maar als je boetes oplegt, betalen de verzekerden het weer. Dat vind ik altijd een beetje triest. Dat komt dan via de premies terug. Wat zijn volgens de minister goede sancties voor de zorgverzekeraars?

*N

De heer **Van de Beeten** (CDA): Voorzitter. De heer Hamel noemde dit voorstel een draak van een wet. Nu is een draak een lelijk ding, maar de meeste draken kunnen wel vliegen, dus dan kom je misschien nog ergens! Dan spreek ik niet eens over vuur spuwen, want dat kunnen sommige draken ook. Wie weet waar de minister met zo'n draak eindigt!

Het wetsvoorstel is wetstechnisch gezien een noodzakelijk sluitstuk van de invoering van de Zorgverzekeringswet. Ik onderschrijf wat de minister daarover zei. Beleidsmatig gezien mogen wij er simpelweg niet alle heil van verwachten, zoals vandaag is betuigd. Dat geldt ook ten aanzien van de kritiek op de zorgverzekeraars. Als wij immers niet precies weten hoe de groep van onverzekerden is samengesteld, is het iets te gemakkelijk om te zeggen dat de zorgverzekeraars het hebben laten zitten. Als wij daar te weinig zicht op hebben, is die conclusie volgens mij te gemakkelijk getrokken. Bij de wanbetalers was dit naar mijn mening wel aan de orde, omdat de zorgverzekeraars verzekerden in zekere zin over de heg gooiden bij de overheid, die dat probleem dan maar op moest lossen.

De heer **Van den Berg** (SGP): De heer Van de Beeten kan dat nu wel zeggen, maar Stichting De Ombudsman is heel duidelijk: de verzekeraars geven geen goede antwoorden aan veel vragers. Dat loopt over de verschillende doelgroepen heen, dus ik ben het niet met hem eens dat de zorgverzekeraars in een wat schimmig terrein werken.

De allegorische voorstelling van de draak spreekt mij natuurlijk wel aan, met mijn achtergrond.

De heer **Van de Beeten** (CDA): Ik zie het punt van de heer Van den Berg ook wel, alleen denk ik dat het causale verband dat vervolgens gelegd wordt, minder makkelijk aangenomen kan worden.

De minister is gevraagd om een brief te schrijven, onder andere over de pilot. Dat ondersteun ik. Ik vraag de minister om in die brief aandacht te besteden aan andere mogelijkheden dan de puur bestuursrechtelijke. Mevrouw Swenker zei al: als mensen zich bij de gemeente melden voor inschrijving in de GBA, kan hun toch op zijn minst verteld worden dat zij zich moeten verzekeren. Als mensen aangifte doen van de

geboorte van een kind, als mensen naar Nederland zijn gekomen en zich hier vestigen en bij gezinshereniging kan dat sowieso gezegd worden. Als de gemeente zich aanbiedt om namens de betrokkene bijvoorbeeld zijn kinderen bij dezelfde verzekering aan te melden, treedt de gemeente civielrechtelijk gezien niet anders op dan als een vertegenwoordiger. Als er een formuliertje is met de handtekening van de verzekerde eronder, kan de gemeente die aanmelding namens de verzekerde gewoon doen. Denk daar niet louter bestuursrechtelijk over; denk niet te snel dat het College bescherming persoonsgegevens daar wel eens moeilijk over zou kunnen doen. Als de gemeente het de burger aanbiedt en de burger zegt "fijn dat u die dienst voor mij wilt verrichten", kan dat civielrechtelijk gewoon. Laten wij nagaan of de mogelijkheden die zich aandienen, kunnen worden benut. Dat zou geweldig kunnen helpen om de volgens het betoog van mevrouw Swenker en de heer Hamel mogelijk grote groep al uit het bestuursrechtelijk systeem te halen.

*N

Minister **Schippers**: Voorzitter. Ik dank de leden voor hun vragen in tweede termijn.

De pilot is mogelijk zonder wetswijziging. Deze kun je natuurlijk laten gelden voor nieuwe inwoners en voor baby's. Dat zou ik even moeten onderzoeken, want dit idee is tijdens dit debat opgekomen. Dan kun je onderzoeken of het mogelijk is met kaartjes met een handtekening. Ik ben zeker bereid om daar in een brief aan de Kamer op terug te komen. Dit kan in ieder geval zonder wetswijziging, dus het staat het aannemen van dit wetsvoorstel niet in de weg. Het aannemen van dit voorstel is wel heel belangrijk, want vanuit een optiek van sociaalheid is de boete van €7000 echt van een andere orde dan de boete van twee keer €350. Die boete is veel hoger dan wat wij voorstellen. Zoals ik in eerste termijn al heb aangegeven, is de wet gewoon lek. Ik dring er echt op aan om dat niet op elkaar te laten wachten. Ik zeg wel een brief toe waarin ik zal omschrijven hoe de pilot zou kunnen werken. Dan kunnen wij gezamenlijk nagaan hoe wij deze in elkaar kunnen zetten of kunnen verbeteren.

De zorgverzekeraars hebben heel belangrijke taken, die zij echter tot nu toe op een aantal terreinen niet goed hebben vervuld. Dat blijkt uit de rapportages die wij daarover krijgen. In dit wetsvoorstel wordt wettelijk geregeld dat zij het moeten doen. De NZa kan sancties opleggen en boetes uitdelen. Dat is iets anders dan wat wij nu hebben: een convenant, een herenafspraken. Dit wetsvoorstel verbetert die situatie in ieder geval. Het wordt een wettelijke verplichting en er is handhaving door de NZa, met de mogelijkheid om sancties op te leggen.

Mevrouw Swenker zei dat zij uitziert naar de VWS-verzekerenmonitor 2011. Hoeveel de monitor verbetert, is afhankelijk van het tijdstip waarop de wet ingaat. De wet heeft zo'n anderhalf jaar nodig om in te draaien. Langzaam maar zeker zullen groepjes worden ingevoegd. Dat heeft

sowieso anderhalf jaar nodig. Dan kunnen wij het inderdaad beter bekijken. Wij weten het nu niet omdat wij de bestanden niet kunnen vergelijken. Dat regelen wij in dit wetsvoorstel. Zodra wij de bestanden kunnen vergelijken, kunnen wij een veel beter beeld van de groepen onverzekerden krijgen dan nu. Ik denk dat het heel belangrijk is om dat beeld te hebben. Ik zei dat dit een wetswijziging is, maar daarmee is het niet klaar. Als je een beeld hebt van een groep, kun je nagaan of je met maatwerk kunt interveniëren bij die groep.

Mevrouw Slagter heeft gelijk dat vooral verloskundigen ongelooflijk belangrijk zijn, zeker bij baby'tjes die worden geboren. Het is van belang dat wij het netwerk in stand houden en dat het naast deze wet bestaat. Met folders, maar ook met Stichting De Ombudsman en de zorgaanbieders moeten wij mensen blijven informeren over hoe belangrijk het is om verzekerd te zijn. Omdat ik toch een brief schrijf over de pilot, stel ik voor om het plan van aanpak voor de evaluatie in diezelfde brief te zetten. Dan kan de Kamer nagaan of er naar haar mening dingen ontbreken en hoe wij een en ander kunnen vervolmaken. Het plan van aanpak zal ik dus in dezelfde brief beschrijven.

De heer Van de Beeten vroeg naar andere mogelijkheden. Bij de pilot wil ik best bekijken welke andere mogelijkheden er zijn. Als wij in de pilot opnemen dat wij bij de aanmelding van baby's en mensen die vanuit het buitenland komen en zich hier vestigen de verzekering regelen met een kaartje, moet ik wel diep nadenken over de vraag wat wij dan extra moeten doen. Misschien heeft hij zelf suggesties? Wij hebben een netwerk dat zeer actief is en dat er heel veel energie in stopt om deze groep erbij te betrekken. Dat is maatwerk. Als er suggesties zijn, laat het mij dan weten, dan kan ik nagaan wat ik daarop in de brief nog kan aanvullen.

De heer **Hamel** (PvdA): Ik heb geen suggestie, maar ik wil graag verheldering over de brief. Mijn fractie zou voor dit wetsvoorstel kunnen zijn, als wij weten dat er preventief een aantal dingen op een rijtje wordt gezet. Wij hebben om een brief gevraagd omdat de minister niet nu uit de losse pols een aantal dingen kan zeggen; wij willen dat liefst zo concreet mogelijk. Wij kunnen ons bij wijze van spreken twee brieven voorstellen, maar dat is niet nodig. Kunnen wij voor volgende week een kort antwoord van de minister krijgen? Wanneer denkt zij zo'n pilot op te zetten en waaruit bestaat die pilot ongeveer? Het hoeft niet een heel uitgewerkt verhaal te zijn. Kan zij een paar concrete dingen schrijven op grond van de vragen die mevrouw Swenker bijvoorbeeld heeft gesteld over de gegevensverwerking? Wij willen dat niet nu uitgewerkt hebben; die vraag stel ik niet. Wij zouden echter wel volgende week willen weten op welke termijn wij een en ander kunnen verwachten.

Minister **Schippers**: Het is aan de Kamer. Ik kan binnen een week met een globale brief komen. Dat stel ik zeer op prijs, want ik heb haast met dit wetsvoorstel omdat ik de huidige situatie onwenselijk vind. Ik kan ook langer over de brief

doen, waarbij ik er overigens voor pleit om eerst te stemmen. Dan is de brief verder uitgewerkt. Als ik binnen een week een brief stuur, zal die automatisch wat globaler zijn.

De heer **Hamel** (PvdA): Het kunnen eventueel twee brieven worden. Het gaat me erom dat we volgende week voor de stemming helder hebben wat uw plannen zijn. Kunt u daar verder op ingaan in de brief? Wij zien dit als een sluitstuk van de hele wetgeving en willen het graag in samenhang weten. Later zullen we dan horen hoe een en ander verder wordt uitgewerkt. Ik wil u niet forceren of onduidelijke afspraken maken. Er is een aantal ideeën gelanceerd, dat realiseer ik mij heel goed, maar ik wil graag voor de stemming volgende week weten wat uw plannen zijn. Wellicht kunnen dat zo afspreken.

Minister **Schippers**: Dat kan ik toezeggen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Wenst een van de leden stemming over het wetsvoorstel? Dat is het geval. Ik stel voor om volgende week dinsdag over het wetsvoorstel te stemmen.

* *

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 17.45 uur tot 17.55 uur geschorst.

* B

!Buitenlandse Zaken en Defensie (begrotingen)!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2011 (32500-V);

- het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2011 (32500-X);

- de brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie d.d. 6 september 2010 inzake de inzet van de regering in de discussies over het NAVO Strategisch Concept;

- de artikel 100-brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie, van Veiligheid en Justitie en van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 7 januari 2011 inzake een geïntegreerde politietrainingsmissie in Afghanistan (27925, nr. 415);

- de brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie, van Veiligheid en Justitie en van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 27 januari 2011 inzake aanvullende uitwerkingen van de artikel 100-brief van 7 januari 2011.

De beraadslaging wordt hervat.

*N

De heer **Van Driel** (PvdA): Voorzitter. Ik dank beide bewindslieden hartelijk voor hun beantwoording. Hier en daar heb ik nog wel enige op- en aanmerkingen. Allereerst wil ik het hebben over hetgeen minister Hillen "de deplorabele toestand van Defensie" noemt. Kan hij daar iets nader op ingaan? Hoe zit dat? Als het zo erg is, waarom heeft hij dan de 250 mln. extra geaccepteerd? Hij zegt erbij dat zijn betoog geen klaagzang is, maar je hoeft niet veel fantasie te hebben om het wel zo op te vatten. Ongetwijfeld ben ik niet de enige die het zo opvat. Hij heeft een heel verhaal gehouden over wat er allemaal moet met Defensie, maar kan hij ook aangeven hoe het precies zit? Hij heeft gezegd dat de huidige situatie niemands schuld is. Is die dan zomaar plotseling ontstaan, zonder dat iemand er toezicht op hield? Zelfs als niemand toezicht houdt, is het nog iemands schuld.

Ik hoop in zijn antwoord verschoond te blijven van goedkope argumenten, zoals: omdat wij moeten en de PvdA niet. Zulke argumenten wissel je als je op het schoolplein ruzie hebt en niet met argumenten kunt winnen. Dan ga je een beetje schelden, maar de minister zou beter moeten weten en het niveau aan dit huis moeten aanpassen. Kortom, ik hoop dat hij serieus op mijn vraag ingaat. Hoe zit het met "de deplorabele toestand van Defensie"? Wiens schuld is dat? Waarom heeft de minister de huidige situatie geaccepteerd? Wat is er aan de hand? Enzovoorts.

Ook op een aantal andere gebieden heeft de minister een heel verhaal gehouden, maar is hij mijns inziens niet echt ingegaan op de vragen. Ik heb in de marge van mijn vorige punt nog een vraag. Ik denk dat de minister de toestand van Defensie juist taxeert, want ook ik kwam tot een tekort van 1 mld., maar als het echt zo slecht gesteld is met de financiële situatie, dan zou het kabinet toch de JSF opnieuw ter discussie kunnen stellen? Ik zeg het voor alle overbodigheid nog maar eens. Als je zo veel tekort komt, is het de vraag of je een aantal operationele taken verder moet opofferen en wel zo'n nieuw toestel moet aanschaffen. Elk jaar worden er tien toestellen minder aangeschaft. Volgens mij zitten we inmiddels onder de 50. Uiteindelijk zullen we misschien ergens in de 40 uitkomen. Ik snap dat de minister dit zelf ook kan bedenken, maar ik breng het nog eens ter tafel. Het zou nogal wat schelen als we de JSF niet aanschaffen. Het project wordt elk jaar duurder, maar niemand weet waar het eindigt. Ik vind het merkwaardig dat je iets koopt terwijl je niet weet wat het kost en niet zeker weet of je er echt een vijand voor hebt.

Ik heb evenmin antwoord gekregen op enkele andere vragen. Ik heb gevraagd wat de EU-Battlegroups en de NATO Response Force voorstellen. Ze oefenen namelijk niet. Is het werkelijk iets of bestaat het slechts op papier? Hoe denkt de minister daarover? Moeten we hier verder iets mee, of moeten we besluiten dat papier

geduldig is en dat we er verder niets mee doen? Ik zou het wel aardig vinden als de minister hierop enigszins inging. Misschien zegt de minister dat het niets voorstelt, maar dan weet ik in elk geval waar ik aan toe ben en hebben we het er nog wel over.

Ook over specialisatie heb ik niet afdoende antwoord gehad. De minister is wel ingegaan op gezamenlijke inkopen en heeft gezegd waar een diner met Belgische of Scandinavische collega's allemaal toe kan leiden, maar kan hij echt ingaan op specialisatie die pijn doet? Het apparaat zal hem zo'n specialisatie niet in dank afnemen, want dan moeten er onderdelen worden afgestoten. Delen van het apparaat zullen er wel blij mee zijn omdat ze dan van meer geld worden voorzien. Ik hoop dat de minister meer kan doen dan een tipje van de sluier oplichten. Ik ben vooral benieuwd naar de gevolgen voor de NAVO en het strategisch concept. Daar is de minister namelijk aan voorbijgegaan.

Ik heb ook gevraagd of de missie in Afghanistan leidt tot een contract tussen de provincie Kunduz of de regering in Kabul en ons? Het maakt me niet uit welke minister die vraag beantwoordt, maar ik wil wel een antwoord. Krijgt de Kamer zo'n contract nog te zien? Staat het op papier? Is het een tijdelijk contract? Kortom, ik had wel enig antwoord op mijn vragen hierover verwacht.

Hetzelfde geldt een beetje voor de dubbele moraal. Ik heb gezegd dat er een aantal landen is, zoals Israël, dat zich niet aan het non-proliferatieverdrag verbindt. Dat vinden wij jammer en dat keuren wij zelfs af. De regering wekt toch wel snel de indruk dat wij dat minder erg vinden dan een aantal andere landen. Dat vinden wij overigens even erg. Iran en dergelijke zijn natuurlijk ook geen staten waar wij echt blij van worden.

Dat brengt mij toch op de kernwapens. Wij vonden de houding van de minister van Buitenlandse Zaken met betrekking tot het terugdringen van kernwapens een beetje al te voorzichtig. Hij had wel iets meer inzet kunnen toezeggen. Dat is ook de reden dat ik een betrekkelijk simpele motie indien om hem toch zover te brengen. Die motie geef ik graag aan de voorzitter en is meeondertekend door vijf leden.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Van Driel, Vliegthart, Böhler, Van Kappen, Kox en Koffeman wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het terugdringen van tactische kernwapens een belangrijke doelstelling van het Nederlands beleid behoort te zijn;

verzoekt de regering, op zo kort mogelijke termijn aan te geven wat zij zich voorneemt te doen om tot terugdringing van kernwapens te komen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter H (32500-V, 32500-X).

* *

De heer **Van Driel** (PvdA): Voorzitter. Ik wil het in deze termijn hierbij laten. Ik verwacht nu meer toegespitste antwoorden. Ik zie de ministers knikken, dus dat zal wel lukken.

*N

De heer **Russell** (CDA): Voorzitter. Ook ik dank beide bewindslieden voor de beantwoording in eerste termijn. Daarbij realiseer ik mij dat de minister van Defensie voor een moeilijke taak staat en zwanger is van een beleidsbrief die hem zwaar op de maag zal liggen. Daarover heb ik in mijn eerste termijn ook al iets gezegd. Dat hij hier met ons zijn zorgen deelt en zegt wat dit voor de medewerkers van Defensie betekent, daarvoor hebben wij in principe alle gevoel.

Er zijn een paar vragen blijven liggen waarop ik nog antwoord wil krijgen. Die liggen in het bijzonder bij de minister van Defensie. Allereerst wil ik beide ministers bedanken voor hun toezegging om de AIV te verzoeken een rapport te laten opstellen, niet zozeer over wat het probleem is in de samenwerking tussen NAVO en EU als wel om oplossingsrichtingen te vinden om daarna in deze Kamer een debat met de ministers te kunnen voeren en wellicht van daaruit een impuls aan én de NAVO én Europa te geven om de samenwerking te verbeteren. Dat is in lijn met het beleid tot nu toe. Dus dank daarvoor.

In eerste termijn heb ik het probleem aan de orde gesteld van de kloof tussen de bijdragen van Europa en de Verenigde Staten. Dat heb ik natuurlijk niet zomaar gedaan, het is een constatering. Dan zou je kunnen zeggen dat dat het dan is, maar de vraag is natuurlijk of de minister dit wenselijk vindt. Is het wenselijk en wat is de consequentie ervan? Op de vraag of het wenselijk is, zal de minister hopelijk antwoorden dat het niet wenselijk is. De vraag is vervolgens wat het gevolg ervan kan zijn. In de Verenigde Naties zijn bijvoorbeeld spanningen ontstaan door bijdragen en de vraag wie nu wat wanneer doet. Uiteindelijk leidt dat ertoe dat een instelling minder belangrijk kan worden. Kan het gevolg hiervan niet zijn dat de Amerikanen meer en meer een soort van alleingang kiezen of andere allianties zoeken? Als de rekening toch bij hen ligt, is dat wel heel aantrekkelijk. Je hoeft maar naar het verleden te kijken om te zien hoe dat gaat. Dat is mijn eerste vraag.

Mijn tweede vraag betreft net als die van mijn collega van de PvdA de taakspecialisatie. Ik weet niet of het de bedoeling is, anders kunnen wij het misschien beter daarnaar opschuiven, want de minister zal niet bereid zijn om een tipje van de zwangere sluier op te lichten waarmee hij gaat komen. Is het zijn bedoeling om in de beleidsbrief ook uiteindelijk oplossingsrichtingen aan te geven hoe hij na de bezuinigingsronde de inzet van Defensie ziet of krijgen wij een beleidsbrief waarin de bezuinigingen staan, waarna wij een discussie

krijgen hoe uiteindelijk de regering en het parlement de inzet van defensie zien? Dat laatste zou ik heel jammer vinden, want dan wordt het op lange termijn geschoven. Als de minister antwoordt dat het in de brief komt, komt daarbij vast en zeker de taakspecialisatie tevoorschijn. Als dat niet zo is, dan herhaal ik mijn vraag uit mijn inbreng en daarbij de vraag welke rol de regering eventueel voor de NAVO ziet weggelegd bij het bevorderen van die taakspecialisatie. Zijn antwoord kan zijn dat Nederland dit niet zo enorm kan beïnvloeden, omdat daarvoor partners nodig zijn. In de NAVO kun je dit wel afspreken. Ik ben het met de heer Van Driel eens dat dit pijn doet, want het zijn heel moeilijke keuzes. De marine niet -- God spare ons -- en dat de marine door een ander gedaan moet worden, zou een beleidskeuze kunnen zijn. Wij hebben al een samenwerking Nederland-België en al een samenwerking Nederland-Duitsland. Wordt die uitgebreid? Komt dat in de beleidsbrief aan de orde? Zo ja, dan hoeft de minister die vraag hier niet te beantwoorden.

De **voorzitter**: Ik zie dat u nog heel veel papieren hebt liggen, maar kunt u afronden?

* *

De heer **Russell** (CDA): Dat is mijn inbreng in tweede termijn. Ik ga afronden.

Ik had nog een vraag gesteld over de rode lijn. Zegt de minister echt dat het nu klaar is of zegt hij, net zoals wij, meer defensie voor de euro?

Ten slotte heb ik ook gevraagd of het juist is dat de premier op de top geen privéonderhoud met Obama heeft gekregen en dat Nederland spreektijd tussen Kazachstan en Mongolië heeft gekregen. Ik vraag dat niet zomaar of omdat ik het zo leuk vind om te weten. Evenzo hoorden en lazen wij dat wij niet deelnemen aan de G20 in Cannes. Daarover kun je denken wat je wilt, maar het is het wel belangrijk dat wij met elkaar delen dat er een consequentie is als je bepaalde dingen wel of niet doet. Dat is een van de redenen dat ik graag het antwoord op die vraag krijg.

De heer **Vliegenthart** (SP): De heer Russell zegt het zo mooi: wij kunnen ervan denken wat wij willen. Wat vindt de heer Russell en wat vindt het CDA ervan, als het waar mocht blijken te zijn dat Nederland tussen die twee landen heeft gezeten, Kazachstan en het andere ben ik al weer kwijt, omdat het niet meedeed aan de oorlog in Afghanistan?

De heer **Russell** (CDA): Als u goed had geluisterd, mijnheer Vliegenthart, had u gehoord dat ik dat in eerste termijn al heb gezegd. Wij vinden dat dit een land als Nederland niet past.

De heer **Vliegenthart** (SP): Dat begrijp ik, maar dan is de vraag of dit een land als Nederland wel past als het niet meedoet in Afghanistan, of dat het een positie is die een land als Nederland, los van de missie in Afghanistan, wel of niet zou passen?

De heer **Russell** (CDA): Het wordt nu ingewikkeld. Wat wilt u van mij horen?

De heer **Vliegenthart** (SP): De vraag is heel simpel of Nederland terecht tussen die twee landen zit als het niet zou meedoen in Afghanistan. Is dat dan een terechte positionering?

De heer **Russell** (CDA): Dat zeg ik helemaal niet. Ik stel een vraag en heb daarbij een motivering gegeven. Ik wil dat nog wel een keer doen: het is belangrijk om met ons, met de overkant en met het Nederlandse publiek te delen dat er aan bepaalde besluiten consequenties vastzitten.

De heer **Vliegenthart** (SP): Dat is zeer eloquent, maar het is geen antwoord.

De heer **Russell** (CDA): U kunt het geen antwoord noemen, maar ik wil eerst de reactie van de regering horen. U stelt een "als"-vraag en daar geef ik geen antwoord op. Ik heb een vraag aan de regering gesteld en daarop nog geen antwoord gehad. Daarna kom ik graag bij u terug, maar ik verwijs u ook naar mijn inbreng.

De heer **Van Driel** (PvdA): Nu wij wél een missie naar Afghanistan laten gaan, leidt dat er klaarblijkelijk niet toe dat wij door de G20 worden uitgenodigd. Klaarblijkelijk is dat verband er niet of ligt het ingewikkelder. Wij zouden het moeten doen met het oog op de G20 en nu doen wij het en zijn wij toch nog het 21ste of 22ste land. Volgens mij komen wij achter Ethiopië en Guinee-Bissau.

De heer **Russell** (CDA): Ik breng geen verband tussen het een en het ander aan. Ik wil juist weten of er een verband kan zijn. Als u mij vraagt of ik het jammer vind dat wij niet aan de G20 deelnemen, dan zeg ik voluit ja. Ik vind dat wij daarbij horen, althans dat het goed was voor Nederland om daar zijn stem te laten horen. Ik wil hier geen verbanden leggen in de zin van "als wij meedoen, kopen wij een stoel". Dat wil ik totaal niet. Ik wil wel van de regering horen hoe het systeem werkt.

De heer **Van Driel** (PvdA): Ik deel de mening van de heer Russell dat het spijtig is, ook voor onze internationale contacten, dat wij niet bij de G20 zijn uitgenodigd. Dat is mijn mening.

De heer **Russell** (CDA): En de mijne ook.

De heer **Van Driel** (PvdA): Maar u stelt die vragen niet voor niks. U stelt die vragen omdat u denkt dat er een soort verband is. Waardevrije vragen zijn er bijna niet ...

De heer **Russell** (CDA): Wacht nou even op het antwoord.

De **voorzitter**: De heer Van Driel maakt zijn vraag af.

**

De heer **Van Driel** (PvdA): U suggereert een soort verband. Ik zeg daarop: het werkt blijkbaar de andere kant op.

De heer **Russell** (CDA): Dat verband heb ik niet bedoeld, dus dat moet u niet horen. Ik denk dat het belangrijk is dat de regering hierop ingaat. Dan kunnen wij, ieder voor zich, verbanden leggen of niet. Mooier kan ik het niet maken.

*N

De heer **Vliegenthart** (SP): Voorzitter. Het zal de heer Russell wellicht verbazen, maar het was gewoon een vraag uit nieuwsgierigheid. Ik wilde weten hoe de CDA-fractie dit waardeert. Er zat geen boobytrap in. Het was pure nieuwsgierigheid. Het is jammer dat ik het nog niet weet. Wie weet krijg ik het in tweede termijn van de regering te horen.

Ik dank de ministers voor de beantwoording in eerste termijn, hoewel ik het soms wat lastig vond om de antwoorden van minister Hillen aan mijn precieze vragen te koppelen. Hij hield een prachtig verhaal. Ik begrijp de problemen die de minister van Defensie heeft. Het budget moet omlaag en tegelijkertijd wil hij blijven meedoen in de Champions League van de internationale militaire alliantie. Dat is ongeveer alsof je met Willem II in de Champions League moet voetballen. Dat is lastig. Het is van tweeën één: óf het budget moet omhoog óf de ambities moeten omlaag. Ik zie mijn fractievoorzitter niet, dus ik kan het rustig zeggen. Ik begrijp het probleem van de minister, maar dat mag geen reden zijn om de vragen niet puntig te beantwoorden. Ik kijk naar degene die de zaal binnenkomt en denk aan de spreekwoordelijke duvel en zijn staart.

Voor alles is een tijd. Daarmee begon ik mijn eerste termijn. Wat voor tijd is het nu volgens de regering? Ik moet constateren dat het voor de regering vooral een tijd is van "haast je langzaam". Wij zijn voor de verwijdering van tactische nucleaire wapens in Europa, maar dat is vooral een zaak van de Amerikanen en de Russen. Dat lijkt mij geen gezonde houding. Ik ben erg blij dat de heer Van Driel mede namens mijn fractie een motie heeft ingediend om de regering tot actie op dit punt aan te sporen. Dat is volgens mij helemaal niet in strijd met de lijn. Het is meer de vraag om er nu eens wat vaart achter te zetten. Zo moet de motie gelezen worden en zo kan zij worden beschouwd als ondersteuning van staand regeringsbeleid. De minister schaarde zich eerder vandaag achter de motie-Azough/Van Velzen.

Ik loop de vragen langs waar ik nog geen volledig antwoord op gekregen heb. De eerste heeft te maken met Kosovo. De minister zei dat het rapport van Dick Marty nog niet overal besproken is en wilde er nog niet al te veel op reflecteren. Ook binnen de NAVO hebben wij een dergelijk rapport over Kosovo gehad. Via WikiLeaks weten wij inmiddels ook dat de voormalig staatssecretaris van Europese Zaken, de heer Timmermans, in 2006, 2007 of 2008 heeft vastgesteld dat het regime in Kosovo intern verbonden is met de georganiseerde

misdaad. Daarom opnieuw mijn vraag: wat heeft de minister hiervan geleerd als het gaat om humanitaire interventie? Hij zei al dat wij sadder but wiser zijn. Tegelijkertijd houdt hij vast aan het idee dat wij onder omstandigheden met militair geweld vrede, democratie en vooruitgang kunnen brengen. Waar zit dat "wiser" in? Dat was precies waar wij begin jaren negentig zo sterk in waren: het eind van de ideologie, de triomf van het liberalisme. Dat is precies de tendens waar wij vandaan zijn gekomen. Wij hebben veel minder vertrouwen gekregen in de maakbaarheid van buitenaf. Ik vraag de regering om daarop te reflecteren.

Ik kom op de EU en de NAVO. Beide ministers zeggen dat de EU en de NAVO hier en daar elkaar overlappen en dat dat eigenlijk niet zou moeten. Bilateraal overleg met België is leuk en aardig, maar kan er structureel niet wat meer gedaan worden? Verkwisten wij onze schaarse middelen niet als wij een strategisch concept van de NAVO en het Verdrag van Lissabon onafhankelijk van elkaar ontwikkelen? Ik begrijp heus wel dat in de Europese constellatie de relatie tussen Cyprus en Turkije een rol speelt, maar dat mag toch geen excuus zijn om dingen dubbel te gaan doen?

Ook met de solidariteitsclausule hebben wij een doublure tussen het Verdrag van Lissabon en het NAVO-verdrag. Wat weegt op dit moment zwaarder? De minister wees op de inbedding in de trans-Atlantische verhoudingen, maar geldt de solidariteitsclausule in het Verdrag van Lissabon dan slechts geclausuleerd? Of is het gewoon ook een clausule die te allen tijde inroepbaar is? Als dat zo is, komen er verplichtingen uit voort. En die zijn niet onbelangrijk. Het vorige kabinet deed alsof het misschien wat minder was, maar volgens mij is het gewoon een solidariteitsclausule die te allen tijde inroepbaar is.

Ik rond af. Minister Bot voelde een aantal jaren geleden geen urgentie om te discussiëren over een nieuw strategisch concept. Dat is er toch gekomen en wij spreken er vandaag over. Dit kabinet wil geen haast maken met de tactische nucleaire ontwapening in Europa. Laat ik mij vasthouden aan het idee dat het daar vanzelf een keer van zal komen.

*N

De heer **Van Kappen** (VVD): Voorzitter. Allereerst wil ik beide bewindslieden danken voor de beantwoording van onze vragen. Ik heb een aantal open en een aantal concrete vragen gesteld. Op de open vragen heb ik na enig nadenken wel impliciet antwoord gekregen, maar een aantal concrete vragen is niet beantwoord. Ik heb aan de minister van Buitenlandse Zaken gevraagd wat er gebeurd is na de toezegging van minister Verhagen tijdens het 3D-debat dat Nederland zich zou inspannen en dat Nederland initiatieven zou ondernemen om de betonnen muur tussen NAVO en EU te slechten. Daarop heb ik niet echt antwoord gekregen. Ik ben overigens wel blij met de toezegging van de minister van Buitenlandse Zaken dat de AIV de opdracht krijgt om te onderzoeken of er andere

wegen zijn om deze impasse te doorbreken. Het is niet alleen Cyprus, denk ik.

De minister van Defensie hield een gloedvol betoog voor het personeel. Dat komt mij recht uit het hart. Ik kan daar helemaal in meevoelen, maar op een aantal concrete vragen heb ik geen antwoord gekregen. Ik heb geen antwoord gekregen op de vraag hoe de minister staat tegenover het eventueel sluiten van Brunssum. Er wordt in de topstructuur van de NAVO een slag gemaakt om alle hoofdkwartieren te saneren. Dat is altijd moeilijk geweest, maar toch is dat noodzakelijk. Hoe staan wij ertegenover als bijvoorbeeld Brunssum, dat op het lijstje staat, wordt gesloten? Hoe gaan we daarmee om?

Verder heb ik aandacht besteed aan het feit hoe de ellende waarin de minister van Defensie terecht is gekomen, is ontstaan. Het vermoeden bestaat dat is gewerkt met een niet-gecorrigeerde nuloptie. Er is dus uitgegaan van een nuloptie: de Defensiebegroting die nodig was om de huidige krijgsmacht overeind te houden en die niet gecorrigeerd was voor de bestaande interne problematiek bij Defensie. Is dat vermoeden juist? Dat is namelijk een deel van de ellende waarin de minister terecht is gekomen. Daarop aansluitend heb ik de vraag gesteld of het, als dat zo is, en we moeten constateren dat er een hele hoop ellende bij Defensie is -- lege magazijnen, geen reserveonderdelen, personeelsbudget gebruikt om exploitatietekorten af te dekken -- geen tijd is om eens heel goed naar de topstructuur van Defensie te kijken? De laatste vraag die ik heb gesteld, gaat mij zeer aan het hart. Is het vermoeden dat wij hebben juist -- in het bataljonsgeruchtencentrum verneem je een heleboel dingen, maar je moet altijd oppassen of dat waar of niet waar is -- dat op dit moment wordt gewerkt aan een vergaande versobering van de arbeidsvoorwaarden, met name aan het sociaal beleidskader bij ontslag en dat het voornemen is om pas als dat sociaal beleidskader volledig is versoberd, 10.000 man te ontslaan? Is dat vermoeden juist?

*N

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Voorzitter. Ook ik dank de twee bewindslieden voor hun antwoorden in eerste termijn. Er zijn een paar punten blijven hangen, en ik maak een paar opmerkingen.

De eerste opmerking betreft het trans-Atlantische aspect van de NAVO. De minister zei onder andere, te hechten aan de trans-Atlantische band, en dat begrijp ik ook. Maar ik vond toch dat de nadruk in het betoog van de minister van Buitenlandse Zaken voor mijn smaak iets te veel bij Amerika lag, en te weinig aan deze kant van de Atlantische Oceaan. Dat geldt met name voor de verhouding NAVO-EU. De NAVO is geen Amerika-plus. Een aantal van de dingen die de minister zei vond ik een beetje in die richting duiden, waarover ik mij zorgen maak. Maar ik ben ervan overtuigd dat de minister die zorgen kan wegnemen in zijn antwoorden.

Ook bij de invulling van artikel 5 kwam ik deze disbalans een beetje tegen. De minister wees

er terecht op dat bij de aanslagen in Madrid en Londen Spanje en het Verenigd Koninkrijk niet hebben gevraagd om de toepassing van dat artikel. Dat geldt ook voor de VS na 9/11. De andere bondgenoten hebben eigenlijk "gevolunteerd" inzake artikel 5. Dat geeft voor mij toch een beetje de verhoudingen in de NAVO weer. Ik vind dat een beetje een disbalans.

In dit verband nog een opmerking over de voorgenomen adviesaanvraag aan de AIV. Tijdens een interruptiedebatje heb ik al gezegd dat ik eraan hecht dat bij deze aanvraag richting wordt gegeven, in die zin dat het belang van de EU binnen de NAVO wordt benadrukt. Is de minister bereid om toe te zeggen dat de aanvraag voordat deze aan de AIV wordt gestuurd, ter inzage aan deze Kamer wordt verzonden, zodat wij even kunnen kijken of wij nog aanvullende dingen willen vragen?

Ik moet me wat de kernwapens betreft helaas aansluiten bij de andere sprekers: ik vond dat toch een beetje teleurstellend. Ik begrijp dat de regering zegt dat zorgvuldigheid voor haar belangrijk is, wat boven snelheid gaat. Maar zorgvuldigheid betekent niet dat Nederland niet proactief kan zijn, dat sluit elkaar helemaal niet uit. En om de verantwoording van het verminderen van tactische kernwapens nu geheel te schuiven op de bilaterale verhoudingen tussen Rusland en de VS, gaat mij toch echt te ver, zeker omdat ik vind dat daardoor door de regering verwaarloosd wordt dat het weliswaar gaat om Amerikaanse en Russische tactische kernwapens, maar dat de wapens wel voor een deel op Nederlands grondgebied liggen. Er is dus helemaal niets mis mee dat Nederland, als de wapens hier liggen, met betrekking tot die wapens een proactieve houding aanneemt. Daarom heb ik de motie van collega Van Driel mede ondertekend.

De minister van Defensie heeft een vurig betoog gehouden over de moeilijkheden van het Defensieapparaat, in het licht van de bezuinigingen. Zoals de andere woordvoerders voel ik met hem mee. "Een uitgewoende organisatie" is een van de termen die de minister gebruikte. Hij sprak ook over het draagvlak. Als je praat over moeilijkheden die Defensie heeft in het licht van de bezuinigingen, is een probleem met het draagvlak dat mensen niet meer snappen waarom je dan een dure JSF gaat aanschaffen. Als je zo weinig geld hebt, waarom dan zo'n duur en steeds duurder wordend vliegtuig, zeker in het licht van wat de minister zegt, namelijk dat we de oorlog van morgen moeten voorbereiden, en niet de oorlog van gisteren moeten overdoen? Daar lijkt het wel een beetje op, met de aanschaf van dit vliegtuig.

Tot slot zijn drie vragen uit mijn eerste termijn onbeantwoord gebleven. De eerste betreft de kwestie van human security, als onderdeel van het nieuwe veiligheidsbegrip. De tweede vraag was of de regering iets kan zeggen over de hervormingen van de NAVO. Wat is de visie van de regering op het democratischer maken van de NAVO-structuur? De derde vraag was: is de inhoud van de motie -Van Velzen/Azough onomwonden, klip-en-klaar gecommuniceerd met de Amerikaanse regering? Zo niet, gaat dat alsnog gebeuren? Ik

neem aan dat deze vragen in tweede termijn worden beantwoord.

*N

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Voorzitter. Ook ik dank de beide ministers. Dit debat ging en gaat over het nieuwe strategisch concept van de NAVO. Wat onze fracties betreft druk ik nog eens uit dat we het een belangrijk moment vinden dat dat concept is vastgesteld, en dat het ook voor ons een belangrijk kader blijft voor onze veiligheid in Europa.

Ik had de hoop dat we hier nog enige beschouwingen hadden kunnen delen over de ontwikkeling van een internationale rechtsorde, en de plaats van het jus post bellum daarin. Daar zijn wel opmerkingen over gemaakt, maar ik had het idee dat dat meer referenties aan het begrip waren dan dat we daarover samen in gesprek waren. Als wij ons als taak bevordering van de internationale rechtsorde stellen, hoe kunnen we dit soort nieuwe concepten dan daarin een plaats geven? Ik heb dit ook gevraagd, omdat het voor de activiteiten van de NAVO -- out of area -- een heel belangrijk juridisch kader kan zijn. Het gaat om het ontwikkelen van rechtskaders die ons kunnen helpen in de toekomst.

Mijn volgende punt gaat over de samenwerking tussen NAVO en EU. Hierover zijn al door anderen opmerkingen gemaakt, waar ik mij heel gemakkelijk bij kan aansluiten. Het lijkt me heel belangrijk dat we die gezamenlijke studie daarover krijgen, zoals door de heer Russell is gevraagd, en eigenlijk ook al is toegezegd. Het gaat mij om de aard, dus om wat de EU doet. Is dat heel erg civiel, of ook militair? Het gaat ook over capaciteit, en de vraag die de NAVO terecht stelt aan de Europese lidstaten van de NAVO. In dat opzicht is onze bijdrage inderdaad uit balans, maar het is op het ogenblik niet anders. Ik onderstreep dus nut en noodzaak van een dergelijke studie, waarover ik hier heel graag nog eens spreek.

In het debat hebben wij de vraag voorbij zien komen hoe het, als wij een strategisch concept in het kader van de NAVO hebben, eigenlijk zit met de andere militaire strategische samenwerkingsverbanden. Collega Vliegenthart somde er een aantal op, ook in Azië. Kan daarover meer worden gezegd?

Wij hebben het verder gehad over de betekenis van de politiemissie in Afghanistan, ook in het kader van de ontwikkeling van rechtsstatelijkheid en mensenrechten in Afghanistan. Ik heb gevraagd wat deze missie betekent als we zien dat mensen die van de islam overgaan naar het christendom daar gevangen worden gezet en een terdoodveroordeling tegemoet zien. Wij vinden dat zich dat heel moeilijk met elkaar verdraagt. Vindt de minister van Buitenlandse Zaken dat ook en, zo ja, wat doet hij daar dan aan?

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Voor mijn gemoedsrust wil ik de heer Kuiper toch nog het volgende vragen. Hij noemde het voorbeeld van

mensen die van geloof veranderen, die van de islam overgaan naar het christendom en dan ter dood worden veroordeeld. Ik neem aan dat dit bij wijze van voorbeeld is en dat de ChristenUnie dezelfde zorgen zou hebben als het andersom zou zijn.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Natuurlijk, het is overigens niet alleen maar een voorbeeld. Het is concreet nu al zo. Er zitten daar twee mensen gevangen. Een is al ter dood veroordeeld en de tweede wacht dit oordeel waarschijnlijk ook op basis van wetten die daar gelden. Wat wij zouden willen, is dat onze regering zich in verbinding stelt met de regering daar en zegt: wij leveren een bijdrage en dan vinden wij dat dit niet kan. Natuurlijk, binnen de kaders van rechtsstatelijkheid geldt het ook andersom. Vrijheid hier, vrijheid daar.

*N

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Ik wil beide ministers bedanken voor hun beantwoording in eerste termijn. Ze hebben allebei zeer uitvoerig gesproken over nut en noodzaak van de NAVO, de NAVO-missies en de Nederlandse betrokkenheid daarbij. Ze lijken dat te doen vanuit een grote persoonlijke gedrevenheid die ik respecteer. Echter, ze spreken ook vanuit een dominante visie die door andere deskundigen in veel gevallen niet gedeeld wordt. Dat is lastig bij de inzet van een "no regret"-scenario. Juist daar betekent het niet nemen van risico's dat je verschillen van inzicht zo veel mogelijk probeert te vermijden in de doorslag van besluiten die je neemt. De minister van Defensie geeft aan dat civiele hulp niet zou kunnen zonder militaire aanwezigheid. Dat wordt door ingevoerde hulporganisaties ontkend. Ik wil toch een wat uitvoeriger citaat geven van de directeur van HealthNet TPO: "De goedkoopste optie is immers de stimulering van het werk van hulporganisaties die ongewapend met Afghaanse medewerkers gewoon doorwerken in het land. Een voorbeeld: tegen de achtergrond van stijgend geweld, onveiligheid en onbehagen met de Afghaanse regering en de VS/NAVO militaire aanwezigheid, neemt ook algemeen verzet tegen de ontwikkeling van de rechten van vrouwen toe. De genderstrategieën van Westerse donoren en NGO's worden inmiddels ook door vrouwen zelf gezien als onderdeel van een agressieve Westerse agenda, die erop uit is de Afghaanse cultuur te vernietigen. In die context worden vrouwen weer vaker doelwit van bedreigingen en aanvallen vanwege hun vermeende samenwerking met Westerse belangen. De inbreng van meer slecht opgeleide politieagenten heeft ook hier weer een contraproductief effect. Afghanen willen geen geweld meer. De aanwezigheid van buitenlanders heeft steeds voor meer geweld gezorgd. Publieke voorzieningen kunnen uitstekend geleverd worden zonder de komst van een handvol Nederlandse politieagenten -- dat gebeurde effectiever voordat ISAF op het toneel verscheen en dat zal weer effectiever kunnen worden als de gewapende buitenlanders zo snel mogelijk verdwijnen."

Ook Cordaid heeft meer dan eens gevraagd om een politieke oplossing, een fundamentele herijking. Dat geldt niet alleen voor Afghanistan maar voor een integrale NAVO-strategie in een steeds complexere wereld met een steeds grotere en nog onzekerder bedreiging. Meerdere sprekers hebben daar aandacht voor gevraagd. De NAVO zal moeten werken aan integrale oplossingen voor problemen die samenhangen met een breed spectrum van bedreigingen die landen en hun inwoners ervaren. Die komen onvoldoende aan de orde in de nieuwe strategie en ook in de antwoorden van beide ministers. Ik zou hun dan ook willen vragen in een aanvullende brief meer zicht te bieden op zo'n integrale aanpak waarbij civiele oplossingen niet in concurrentie met militaire taken gezien worden en ook niet als noodzakelijke aanvulling op elkaar. De minister zei dat militairen de best geëquiperde ontwikkelingswerkers van dit moment zijn. En dat is pijnlijk voor mensen die daar als ontwikkelingswerker werken en pleiten tegen de aanwezigheid van militairen.

Politieke oplossingen zullen geïntegreerd moeten worden in de NAVO-strategie en in elk geval ook in het Nederlands buitenlands beleid.

Ten slotte wil ik nog antwoord op de vraag welke rol Nederland voor zichzelf ziet weggelegd bij het democratiseren en meer transparant maken van de NAVO, bijvoorbeeld in relatie tot de Verenigde Naties en het internationaal recht. Ik heb dat helaas gemist in de beantwoording in eerste termijn.

*N

Minister **Rosenthal**: Voorzitter. Ik wil de woordvoerders dankzeggen voor hun inbreng in tweede termijn. Ik zal proberen de vragen van een aantal woordvoerders bij elkaar te pakken. De overige vragen zal ik een voor een beantwoorden.

De heer Van Driel heeft gevraagd naar de afspraken die er gemaakt zullen worden met de Afghaanse regering. Wij maken afspraken met de centrale regering in Kabul. Daar zijn wij nu mee bezig. Wij gaan ervan uit dat die worden doorvertaald naar provinciaal niveau, districts niveau en lokaal niveau. Wij gaan ervan uit dat het niet zo zal zijn dat tot op dorps- en gemeenteniveau steeds schriftelijke afspraken worden gemaakt.

De heer **Van Driel** (PvdA): U zegt feitelijk: een afspraak met Kabul is een afspraak met het provinciaal bestuur van Kunduz.

Minister **Rosenthal**: De afspraken met Kabul worden doorvertaald naar de provincie Kunduz, de districten binnen Kunduz en de lokale plaatsen waar wij de politietrainingsmissie doen.

De heer **Van Driel** (PvdA): U bent ervan overtuigd dat dit ook zal werken, dat de Tadzjiken in Kunduz voldoende luisteren naar de Pathanen in Kabul?

Minister **Rosenthal**: Wij gaan daarvan uit.

Dan kom ik te spreken over de kernwapens met betrekking tot India, Pakistan en Israël. De Nederlandse regering wil dat India, Pakistan en Israël zich aansluiten bij het non-proliferatieverdrag. Wij benadrukken dat ook in onze bilaterale en multilaterale contacten met die drie landen. Het blijft natuurlijk van belang om die drie landen te betrekken bij non-proliferatie-initiatieven en om de dialoog daarover aan te gaan. Ik mag erop wijzen dat een voorbeeld hiervan nu al is de deelname van zowel India en Pakistan enerzijds als Israël anderzijds aan de Nucleair Security Summit in 2010.

De heer **Van Driel** (PvdA): Ik las in de krant dat u kort geleden in Israël bent geweest.

Minister **Rosenthal**: Ja.

De heer **Van Driel** (PvdA): Dan is dat, naar ik aanneem, toen aan de orde geweest. Wat heeft dat dan opgeleverd?

Minister **Rosenthal**: Dit onderwerp is daar niet aan de orde geweest. Ik zeg het zoals het is. Wel heel veel andere onderwerpen, maar dit onderwerp niet. Dat kan gebeuren.

De heer **Van Driel** (PvdA): Maar dan wekt u toch weer de schijn van een dubbele moraal? Dat u het er als u daar bent niet alleen over hebt, kan ik mij voorstellen, maar het lijkt mij toch dat je dat punt - Israël wil niet tekenen -- in ieder geval wel aan de orde stelt als je daar als nieuwe minister van Buitenlandse Zaken op bezoek komt.

Minister **Rosenthal**: Ik heb in Israël zeer veel gesprekken gevoerd, met de president, de premier en de minister van Buitenlandse Zaken en anderen. Daar zijn een groot aantal zaken langsgekomen, maar niet de kwestie van de non-proliferatie en het non-proliferatieverdrag.

De heer **Van Driel** (PvdA): Niet eens vijf minuten voor zo'n belangrijk onderwerp? Dat is toch bijna niet te geloven.

Minister **Rosenthal**: Het is voor u en voor mij een kwestie van afwegen. In het uur dat ik per persoon heb gesproken waren er waarachtig andere zaken zoals de ontwikkelingen in de Arabische wereld, het vredesproces in het Midden-Oosten en de bilaterale betrekkingen. Het is geen onbelangrijk onderwerp, maar ik zeg het gewoon zoals het is. Ik stuur de heer Van Driel niet terug met een mededeling die ik niet waar kan maken. Zo is het maar net.

Over de tactische kernwapens zijn vragen gesteld door de heer Van Driel, maar onder andere ook door mevrouw Böhler. Ik heb goed gehoord wat in deze Kamer daarover in de eerste en in de tweede termijn is gezegd. Ik herhaal dat bij de terugdringing van de tactische kernwapens uit Europa vooral wordt ingezet op de bilaterale onderhandelingen tussen de VS en Rusland en dat daarbij niet alleen militaire aspecten spelen maar ook budgettaire en, niet te vergeten, politieke

overwegingen. Mevrouw Böhler probeerde het even, maar de Nederlandse regering doet geen mededelingen over de aan- of afwezigheid van kernwapens op Nederlands grondgebied. Dat wilde ik toch nog even zeggen.

Over de motie kan ik klip-en-klaar zeggen dat ik die denk te mogen beschouwen als een ondersteuning van het beleid, ook in het verlengde van de motie-Van Velzen/Azough. Wij zullen inderdaad op korte termijn aangeven wat wij willen doen om tot die terugdringing van de kernwapens te komen. Ik voeg daar wel aan toe -- ik anticipeer al op het antwoord dat de Kamer zal krijgen -- dat de alertheid op de voortgang van de gesprekken die hierover natuurlijk ook in NAVO-verband zullen plaatsvinden, hierbij een belangrijke rol zal spelen.

De heer **Vliegthart** (SP): Zou de minister dat kunnen doen voor de top van de ministers van Buitenlandse Zaken van de NAVO in april?

Minister **Rosenthal**: Ik wil dat met plezier toezeggen.

De heer **Van Kappen** (VVD): Misschien ten overvloede wijs ik erop dat de motie gaat over tactische kernwapens.

Minister **Rosenthal**: Ja, dat heb ik goed verstaan en goed gelezen.

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Ik wachtte even af of de minister klaar was met het onderwerp van de kernwapens.

Minister **Rosenthal**: Ja.

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Een van mijn expliciete vragen was niet zozeer of er kernwapens in Nederland zijn -- hoewel ik dat ook een heel interessante vraag vind -- maar of de inhoud van de motie-Van Velzen/Azough klip-en-klaar is doorgecommuniceerd aan de Amerikaanse regering. Zo niet, gaat dat dan alsnog gebeuren?

Minister **Rosenthal**: Ook op dit punt zeg ik rechttoe rechtaan dat ik moet nazoeken of dit inderdaad is doorgecommuniceerd aan de Amerikaanse regering. Vanzelfsprekend is de motie-Van Velzen/Azough uitgebreid aan de orde geweest bij de bijeenkomst in Tallinn. Op de summit in Lissabon is trouwens ook over dit onderwerp van gedachten gewisseld. In dat verband kunnen wij er impliciet van uitgaan dat de inhoud van de motie inderdaad is gecommuniceerd, ook in de richting van de Amerikanen, maar ik moet op dit moment het antwoord schuldig blijven op de vraag of de inhoud van de motie bilateraal is doorgecommuniceerd aan de Amerikaanse overheid.

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Kan de minister dan toezeggen dat wij daar op korte termijn een schriftelijk antwoord op krijgen?

Minister **Rosenthal**: Ik wil met plezier toezeggen dat u daar antwoord op krijgt.

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Op korte termijn?

Minister **Rosenthal**: Op korte termijn; wij gaan onversaagd verder.

De heer Russell stelde een vraag over de top in Lissabon: heeft daar geen onderhoud plaatsgevonden tussen de minister-president en de president van de VS doordat de Nederlandse regering op dat moment geen uitsluitsel kon geven over het al dan niet nemen van het besluit over het zenden van een missie naar Afghanistan? En is het waar dat hij het op de summit het woord kreeg na Mongolië en voor Kazachstan? Bij mijn weten heeft de minister-president drie keer, zij het heel kort, met de president van de VS van gedachten gewisseld. Ik mag zelf zeggen dat ik ook nog een woordje met hem en met mijn ambtgenoot uit Washington heb mogen wisselen. Wat Mongolië en Kazachstan betreft: het is waar dat de woordvoering van de Nederlandse minister-president plaatsvond tussen de inbreng van Mongolië en de inbreng van Kazachstan. Op zich zijn dat landen die ik niet wil diskwalificeren in een aantal opzichten.

Ik kom bij de vraag wat dit allemaal betekent voor de wijze waarop de Nederlandse regering in de afgelopen maanden met de besluitvorming over de missie naar Afghanistan is omgegaan. Die missie is beredeneerd op basis van datgene wat wij kunnen bijdragen aan de veiligheid en het op eigen benen staan van de Afghanen en daarmee ook aan de veiligheid en de stabiliteit in de regio, waarover de heer Van Kappen ook een aantal opmerkingen heeft gemaakt, evenals aan de veiligheid en stabiliteit in de wereld en daarmee ook aan de Nederlandse belangen ter zake. De internationale reputatie en positie van Nederland is hierbij geen leidende gedachte geweest.

Ik kom bij de vraag van de heer Vliegenthart over Kosovo. Het rapport van Marty heeft een bredere strekking dan alleen de orgaandonatie, waar zoveel over te doen is. Over WikiLeaks laat ik mij nu niet uit. Wat humanitaire interventie betreft: het is inderdaad zonneklaar dat militaire interventie nooit een voldoende inspanning is in het internationale verkeer. We hebben daar natuurlijk ook weer te maken met alles wat de heer Kuiper heeft genoemd in de sfeer van just post bellum en "just" na de interventie. Ik voeg daaraan toe dat steeds duidelijker wordt dat een interventie op een bepaald grondgebied nooit voldoende kan zijn voor datgene wat daarna ten goede moet keren. Dat zijn vooral zaken van good governance en rechtsstatelijkheid.

Ik kom nu bij de vragen over de NAVO en de EU. Mevrouw Böhler had moeite met mijn inbreng in de eerste termijn en schetste een beetje het beeld van "de VS tegen Europa". Ik wijs erop dat binnen de NAVO Europese landen natuurlijk ook hun rol te spelen hebben. De tegenstelling die zich, voordat je het weet, ten aanzien van de NAVO van ons meester maakt tussen enerzijds de VS en Canada en anderzijds de EU, zie ik dus niet. De

NAVO heeft ook een groot aantal Europese lidstaten en van de lidstaten van de EU is het overgrote deel ook lid van de NAVO. Dat gezegd zijnde, neem ik de opmerking van mevrouw Böhler met voorbeelden over de casuïstiek -- en meer dan dat -- inzake 11 september, Londen en Madrid ter harte. Laten wij het in elk geval met elkaar eens zijn dat er geen sprake van kan zijn dat Amerika zichzelf in een soort "preferential treatment" positioneert.

Het vorige punt klinkt door in de vraag van de heer Van Kappen over het slechten van de muur tussen de NAVO en de Europese Unie. Jazeker, maar toch houd ik vast aan het feit dat de collectieve veiligheid primair in trans-Atlantisch verband via de NAVO tot gelding komt. Ten aanzien van de Europese Unie spreken wij niet alleen over de landen van Europa die voor een groot deel in de NAVO zitten, maar ook over samenwerking in tal van opzichten op het gebied van het Europese veiligheids- en defensiebeleid. Het gaat om een samenwerking die in concreto ook gestalte en inhoud krijgt via de defensiekant, namelijk wapensystemen, personeel en materieel.

De heer **Van Kappen** (VVD): Het gaat mij er nu juist om dat de NAVO en de EU complementaire organisaties zijn. De NAVO is een politiek-militaire organisatie. Bij een samengestelde dreiging kunnen alleen maar de politieke component en de militaire component afgedekt worden, omdat de NAVO geen toegang heeft tot de civiele machtsmiddelen van naties. Die heeft de EU wel. Samenwerking tussen de EU en de NAVO om het hele spectrum te kunnen bestrijken, zou het meest logisch zijn. Het probleem is namelijk als volgt. Ik heb stukken gezien in mijn andere functies waarop stond: "releasable to PfP-nations", maar niet bestemd voor de EU. Dat heeft natuurlijk alles te maken met Cyprus en allerlei andere blokkades. Als wij niet ons best doen om op een gegeven moment gaten te slaan in die muur, gaat een zeer belangrijk stuk samenwerking verloren tussen de EU en de NAVO, die eigenlijk natuurlijke, complementaire organisaties zijn. Daarom ben ik zo blij met de toezegging van de minister om de AIV er eens naar te laten kijken. In plaats van elke keer te roepen "hoe moeten we Cyprus oplossen; anders komen wij niet verder", denk ik dat er ook andere methodes zijn om weer wat schot in de zaak te brengen.

Minister **Rosenthal**: Ik heb de opmerkingen van de heer van Kappen goed verstaan. Ik voeg er me teen aan toe, zo zeg ik in het bijzonder tegen mevrouw Böhler, dat ik ook de AIV-aanvraag weer met genoegten ter inzage laat deponeren in de Eerste Kamer. De heer Van Kappen wijs ik erop dat de NAVO zich in het kader van haar strategisch concept ervan bewust is dat de civiele en civiel-militaire samenwerking niet moet gaan in de richting van het opbouwen en uitbouwen van eigen "civil capabilities". Dat is niet aan de NAVO. Natuurlijk speelt wel dat de NAVO zich in het kader van de nieuwe dreigingen in haar politieke consultaties ex artikel 4 meer zal moeten bewegen op het terrein van de civiele sfeer.

Dan kom ik bij de vraag van mevrouw Böhler over de "human security". Dat is inderdaad een cruciaal onderdeel van de veiligheid. De NAVO beschikt over een stevige set van politieke middelen en andere middelen om hierin een rol te spelen. Ten aanzien van "out of area"-inspanningen komen we dan onherroepelijk terecht in de sfeer van VN-mandatering. Daar doelde mevrouw Böhler waarschijnlijk ook op.

Dat brengt mij ten aanzien van de VN en de context waarin de NAVO figureert, bij alles wat te maken heeft met die mandatering. Het brengt mij ook bij het democratische gehalte van de NAVO-besluitvorming. Ik steek niet onder stoelen of banken dat de Parlementaire Assemblee van de NAVO een belangrijke kredietbron is voor de besluitvorming in NAVO-verband. Ook hebben wij onherroepelijk te maken met de nationale parlementen die, zoals ook vandaag weer het geval is, zich duchtig roeren met betrekking tot de democratische controle op wat er in NAVO-verband gebeurt. Aan elke grote NAVO-activiteit gaat aan de overkant, in de Tweede Kamer, een algemeen overleg vooraf. Ook daarna worden de zaken in een algemeen overleg doorgenomen.

Ten slotte kom ik bij de vragen van de heer Kuiper. Hij toonde zich ietwat teleurgesteld over mijn inbreng in eerste termijn in de context van het jus post bellum. Ik herhaal dat ik zijn opmerkingen zeer serieus neem. Ik zie ze inderdaad in een vloeiende lijn die loopt van artikel 4 ten aanzien van preventieve en politieke consultaties via datgene wat er tijdens een oorlog zich kan afspelen, waarbij de theorie over een "just war" van Michael Waltzer een cruciaal aanknopingspunt is en blijft, tot het jus post bellum. In dat verband onderstreep ik nogmaals de cruciale betekenis van rechtsstatelijke opbouw en van good governance, ook in de realiteit van missies van de NAVO, VN en andere organisaties. Simpel gezegd: het blijkt dat groeperingen die het met de rechtsstaat zeer slecht voor hebben, weggeduwd kunnen worden uit een land als een bevolking zich verzekerd weet van reguliere, goede, niet-corrupte dienstverlening vanuit de overheid, op heel basaal niveau. Dat speelt allemaal een rol in het jus post bellum.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik kom even terug op het punt van de transparantie en de democratische controle van de NAVO. Wij hebben al vaker gesproken over het feit dat de NAVO een aantal zaken niet openbaar kan maken. Dat maakt ook de controle een stuk moeilijker. Het is niet makkelijk om te praten over de aanwezigheid van tactische kernwapens als je formeel niet eens weet of ze er zijn en, zo ja, waar ze dan zijn en hoeveel het er zijn. Kan de minister zich voorstellen dat er manieren zijn om het democratische gehalte te vergroten? Je zou bijvoorbeeld kunnen bekijken of je volksvertegenwoordigers op vertrouwelijke basis kunt informeren over dat soort zaken, zonder dat je met elkaar over publieke geheimen hoeft te praten waarvan je de inhoud eigenlijk niet kent.

Minister **Rosenthal**: Ik kan deze suggestie wel omarmen, maar ik vind haar toch ietwat vergezocht. Ik zeg in alle eerlijkheid dat ik er op dit moment weinig mee kan. Wij hebben te maken met een zeer groot aantal landen in de NAVO. Wij hebben de Parlementaire Assemblee van de NAVO. Verder hebben wij te maken met nationale parlementen, die vaak uit twee kamers bestaan. Op allerlei fronten is er controle mogelijk. Op sommige punten van collectieve veiligheid, en zo lang de NAVO een "nuclear alliance", een nucleaire alliantie, blijft, zullen wij moeten accepteren dat sommige zaken niet verder komen dan strikt nodig is.

De heer **Koffeman** (PvdD): U gaf zojuist tamelijk hoog op van het feit dat er in de parlementaire Assemblee van de NAVO en in de parlementen zo uitvoerig kan worden gediscussieerd, zoals ook vandaag weer. Dat is prachtig, maar het betekent dat u ook aangeeft dat er een zwarte doos is, waarover wel kan worden gesproken, maar waarvan de inhoud niet bekend is. Dat is lastig. Ook de bevolking kan dit als lastig ervaren: je zult maar naast Volkel wonen en denken: liggen ze er wel of liggen ze er niet, en als ze er liggen, wat kan dat dan voor mij betekenen? Als de volksvertegenwoordiging een motie aanneemt, zoals de motie-Van Velzen/Azough, moet de regering die meer dan serieus nemen. Dit soort signalen kan niet blijven liggen. De minister zegt dat hij zich erin moet verdiepen of dat is overgebracht. Als je dan weet dat er omstandigheden zijn die de democratische controle bemoeilijken, dan betekent dit dat de minister wat dat betreft een extra zware verantwoordelijkheid heeft.

Minister **Rosenthal**: In bijvoorbeeld ons land is, ongeacht de ontboezeming van de heer Koffeman, het draagvlak voor de NAVO zeer groot. De bevolking blijkt hiermee te kunnen leven. Dan de motie-Azough/Van Velzen. Ik heb op een vraag van mevrouw Böhler gewoon gezegd hoe het zit. Ik heb ook meegedeeld dat er over de materie die in die motie aan de orde is gesteld, discussie in NAVO-verband heeft plaatsgevonden. Ik verwijs daarvoor ook naar de uitvoerige debatten met mijn voorganger in Tallinn over deze materie. De motie-Azough/Van Velzen was daar ook onderdeel van de beraadslagingen.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik wil de discussie zuiver houden. Ik heb niet ter discussie gesteld of er in Nederland wel of geen draagvlak voor de NAVO is. Ik heb gezegd dat er onder mensen zorgen leven over de aanwezigheid van kernwapens en dat is wat anders. De minister weet met mij dat vele jaren geleden honderdduizenden mensen de straat op zijn gegaan, omdat ze geen kernwapens op Nederlands grondgebied wilden. Ik vind het dan een beetje raar, als ik de minister een vraag stel over de aanwezigheid van kernwapens en de transparantie eromheen, dat hij zegt dat er een breed draagvlak voor de NAVO is. Dan praten wij echt over verschillende dingen.

Minister **Rosenthal**: Om de een of andere reden heb ik het gevoel dat de heer Koffeman en ik op dit punt niet dicht bij elkaar komen, ook wanneer het betreft de zorgen die er op dit moment in Nederland zouden zijn over de materie die hij aankaart. Ik denk dat het daarmee anno 2011 wel meevalt.

Dan de vraag van de heer Kuiper over de partnerschappen. Ja, die moeten nog veel meer vorm en inhoud krijgen, niet zozeer op schrift, want daar kopen wij niet zoveel voor, maar vooral als het gaat om de verbindingen, ook vanuit een doordacht en doordeesemd veiligheidsconcept. Op dat punt zijn er interessante opties in de richting van bijvoorbeeld Brazilië, Australië en andere landen. Dit zal nog wel stevig moeten worden aangezet.

Dan de vraag van de heer Kuiper in eerste en tweede termijn over de positie van christenen en bekeerlingen in Afghanistan. De regering doet haar uiterste best om daar oplossingen en wat dies meer zij voor te zoeken. De regering is er ook van overtuigd dat die inspanningen zich in grote mate in discretie moeten voltrekken. De heer Kuiper kan zich ervan verzekerd weten dat de inspanningen van de Nederlandse regering ver gaan. Zijn counterpart in de Tweede Kamer is zich daar ook, net als de heer Kuiper zelf, ten volle van bewust.

*N

Minister **Hillen**: Voorzitter. Excuses als ik mij door mijn enthousiasme in eerste termijn iets liet meeslepen, maar gedrevenheid heeft nu eenmaal een prijs. Die kost vaak spreektijd, maar ik probeer om nu heel concreet op de vragen in te gaan.

De heer Van Driel sprak over de acceptatie van de 250 mln. Ik heb niets geaccepteerd. Toen ik tekende voor het ministerschap was sprake van een ombuiging van 400 mln. structureel plus 235 mln. aan extra ambtelijke korting die ook bij anderen is neergeslagen. Dat bedrag kwam er bovenop plus 200 mln. in de kas van dit jaar. Vervolgens was sprake van een aantal achterstanden in de organisatie zelf en die hebben wij zichtbaar gemaakt. Die dreven de prijs natuurlijk verder op. Het klopt niet dat ik extra ombuigingen gevraagd of gekregen heb, terwijl ik eigenlijk vrij was om daarover te beslissen. Ik heb besloten om te gaan voor de vlucht naar voren, alle schade zo veel mogelijk zichtbaar te maken en te proberen die in een keer op te lossen, om er vervolgens ook vanaf te zijn. De krijgsmacht moet in de komende jaren weer vrij van zorgen kunnen ademen, weliswaar meaner and leaner, maar niettemin kunnen wij dan weer door en kijken wij niet elk jaar opnieuw tegen achterstanden aan.

Ondanks dat de ombuigingsproblematiek heel zwaar is, ben ik positief gestemd over de afloop ervan, in die zin dat ik verwacht, gegeven de huidige omstandigheden, dat er een oplossing komt die verdedigbaar en evenwichtig is en die ik kan en zal verdedigen in termen van slagkracht en personeelsbeleid, naar binnen toe en naar buiten, dus naar de krijgsmacht en naar de samenleving.

De heer Van Driel en mevrouw Böhler spraken over de JSF. Ik vroeg me al af waar die

bleef. Het probleem met de JSF is niet alleen dat het een duur toestel is. De ellende bij dit soort wapensystemen is dat die 27 keer wordt doorgestikt en telkens nieuw en erger lijkt. Het begint met de behoeftestelling, maar eerder nog met de vraag of zo'n toestel überhaupt in zicht moet komen, en vervolgens met de aanbesteding. Kijk dan naar al die Kamerdebatten erover en het aantal keren dat er publiciteit over is geweest. Dat doet vermoeden alsof het een groot ellendedossier is. De prijs is wel omhoog gegaan en de ontwikkeling duurt langer, maar dat gebeurt wel vaker met hoogtechnologische projecten. België heeft nog geen beslissing genomen over de JSF. Nederland wilde graag worden betrokken bij de ontwikkeling ervan, omdat het daarvoor in ruil tegenopdrachten zou krijgen voor de Nederlandse industrie. De Nederlandse industrie heeft inderdaad enorm veel tegenopdrachten geboekt die te maken hebben met de ontwikkeling van het toestel. Dat geldt niet voor België. In het zakendiner dat ik gisteren met mijn Belgische ambtgenoot had, drukte hij zijn spijt in mijn richting uit over het feit dat België het niet heeft gedaan zoals Nederland. Hij ziet namelijk dat de voordelen van Nederland hiervan in termen van werkgelegenheid, economische ontwikkeling en innovatief vermogen aanzienlijk zijn. Die zaken zijn Nederland ten goede gekomen. In die zin denk ik dat wij een goede keus hebben gemaakt.

Wij hebben ons de vrijheid voorbehouden om op termijn dat toestel wel of niet te kopen. De vraag is dus of wij het toestel op den duur gaan aanschaffen. In het regeerakkoord is afgesproken dat wij daar deze kabinetsperiode geen besluit over nemen. We zouden alleen een tweede testtoestel aanschaffen. Ik houd mij daaraan. In de beleidsbrief zal ik een indicatie geven van hoe de luchtmacht zich verder gaat ontwikkelen. Ik ga dan nog niet in op een formele behoeftestelling. Dat er onder de mensen niet altijd draagvlak is, of dat dit in de politiek moeilijk ligt, dat is in wezen een oud verhaal. Dat geldt niet alleen voor de JSF. Een voorganger van mij zei ooit dat congressen geen straaljagers kopen. Het ging toen over de F-16. Dat zei hij niet, omdat de aanschaf met ovationeel applaus op zijn congres werd ontvangen. Het tegenovergestelde gebeurde. Dat was een andere tijd en er was nog sprake van de dreiging van de koude oorlog. Ook toen speelde bij het publiek en bij politieke partijen dat een enorme aanschaf, zoals van de F-16 niet in de koude kleren ging zitten. Die moest dus weloverwogen gebeuren. Dat wil in dit geval zeggen dat wij er nog ruimschoots en vaak op terugkomen. Ik zeg nu niets ten positieve of ten negatieve. Nederland neemt wel enthousiast aan het project deel.

Mevrouw **Böhler** (GroenLinks): Dat begrijp ik. De heer Russell sprak in dat kader over de minister die zwanger was van een brief. Die brief komt dus nog. De minister zei in eerste termijn zo mooi dat wij de oorlog van morgen moeten voorbereiden en de oorlog van gisteren niet opnieuw moeten voeren. Past de JSF in deze strategie? Is de JSF niet veel meer een middel voor de oorlog van gisteren?

Minister **Hillen**: De vraag is of er tegen de tijd dat de JSF operationeel wordt, in de VS of waar dan ook ter wereld nog behoefte is aan bemande jachtvliegtuigen. Ik kan dat niet overzien op dit ogenblik. Toen men eraan begon, was de stellige verwachting, gezien de ontwikkelingen, dat dit wel zo zou zijn. Een van de ontwikkelingen die nu te zien zijn, is die naar onbemande jachtvliegtuigen. Dat komt in beeld. Zo zijn er nog wel meer dingen. Wij houden de vinger aan de pols. Echter, zoals ik vorige week ook tegen de leden van de Tweede Kamer heb gezegd, het is slecht om in dit soort projecten telkenmale van standpunt te veranderen. Dan kun je namelijk ook nooit een goede deal maken als het bijvoorbeeld gaat om compensatieorders. De manier waarop de Nederlandse regering handelt en tot nu toe heeft gehandeld, in een steady lijn tegenover de industrie en tegenover de partners met wie de afspraken worden gemaakt, is verreweg het meest consistent en dus het verstandigst.

Ik kom op de EU-Battlegroup. Het grappige is: als je dan iets doet in Europese zin en als het dan niet goed gaat, sta je weer voor het volgende probleem. Op het ogenblik zijn wij lead nation van de EU-Battlegroup. Dat haast niemand dat beseft, komt doordat er op het ogenblik geen crisis is. Dat geeft aan hoe moeilijk de situatie is die zich voordoet. Wij zijn lead nation van de EU-Battlegroup omdat wij ooit met elkaar hebben afgesproken dat die battlegroups er zouden komen en dat dan de landen om de beurt lead nation zouden zijn. Als er nu ergens een crisis zou zijn, zouden wij daar dus heen moeten als lead nation. Dan zouden wij ongetwijfeld een afweging willen maken over de vraag of wij in zo'n conflict betrokken moeten willen zijn en hoe het precies zit met onze soevereiniteit en de soevereiniteit die je overdraagt. Dat heb je feitelijk al gedaan op het moment dat je dit soort besluiten neemt. Dat geeft weer eens de delicateste aan van deze soort van internationale samenwerking.

Werken de EU-Battlegroups, zo werd gevraagd. Tot nu toe werken ze nog amper, omdat er nog niet om is gevraagd. Is er interesse voor binnen Europa? Jazeker. Het ene land is er enthousiaster over dan het andere. De hele Europese samenwerking op defensiegebied is iets wat langzaam van de grond komt. Gisteren was bij mij op de kamer op het ministerie van Defensie mevrouw Arnould. Zij is de baas van het Europees Defensie Agentschap. Dit probeert om capaciteit te ontwikkelen die in Europees verband gemeenschappelijk benut kan worden. Op alle mogelijke manieren, door verbindingen te maken en door bondgenootschappen te smeden met landen binnen de EU die daaraan zouden willen meewerken, probeert men dit te promoten. Het is een organisatie met een klein budget, 13 mln. Om aan te geven hoe moeilijk het ligt: Engeland heeft tegen dat budget gestemd, want Engeland vond dat het omlaag moest. Ik durf overigens over de Europese Unie niets negatiefs meer te zeggen om de vriendschap met de voorzitter niet in gevaar te brengen. Gisteren heb ik tegen mevrouw Arnould gezegd dat Nederland achter het Europees Defensie

Agentschap staat en waar mogelijk zal proberen te helpen. Ik meen dat van harte; ik heb ook aan de Tweede Kamer beloofd om dat te zeggen. Dit zijn, kortom, van die kleine dingen die geleidelijk op gang komen en die wij graag sponsoren.

Ik geef nog een voorbeeld, weliswaar niet Europees, maar beginnend Europees, om het zo maar te zeggen. Dat voorbeeld betreft het EATC. Nederland neemt daaraan deel; het is gevestigd in Eindhoven. Het EATC is niet van de Europese Unie, maar wel van een aantal landen binnen de Europese Unie, Frankrijk, Nederland, Duitsland en België. Deze landen proberen te poolen op het punt van transport en daarvoor samenwerking op gang te brengen. In wezen kan men het zien als een organisator van reizen. Als Nederland morgen een vliegtuig nodig heeft, bijvoorbeeld om troepen te transporteren, kunnen wij het EATC bellen. Het EATC zoekt dan uit wat het snelste en beste is en welke vliegtuigen daarvoor beschikbaar zijn. Dat kan een toestel van de Fransen zijn, een toestel van de Duitsers of een van ons. Zo kunnen wij met elkaar poolen en sharen. Ook dat is een belangrijke stap voorwaarts. Het is klein begonnen, en wij hopen dat het op den duur een EU-aangelegenheid kan worden. Het is echter begonnen met een aantal aangelegen landen.

De heer **Van Driel** (PvdA): Wat een geweldig verhaal over iets wat ik niet heb gevraagd. Tegelijkertijd heb ik een aantal dingen gevraagd waarvan ik me afvraag waarom ik daarop geen antwoord heb gekregen. De minister is overigens prima in staat om de zaak te verkopen. Ik heb ten eerste een vraag gesteld over het volgende. De minister trof een deplorabele, uitgewoende toestand aan. Klaarblijkelijk was dat niemands schuld. Het is zomaar gebeurd. Hoe kan dat nu? Hoe kijkt de minister daartegen aan? Ten tweede heb ik een vraag gesteld over de EU-Battlegroup. Als de minister die zo serieus neemt, waarom oefent die dan niet? Ik heb niet eens gevraagd of die battlegroup zal uitrukken. Als er geen crisis is, hoeft niemand uit te rukken. Maar je zou minstens een keer kunnen oefenen. Dat is niet gebeurd, naar ik heb begrepen. De minister hoeft geen lang betoog te houden; korte antwoorden kunnen soms ook volstaan.

Minister **Hillen**: Het is niet geheel zonder oefening. Ook als wij voor de NAVO troepen leveren, zijn het over het algemeen Nederlandse troepen die je binnen Nederland bij elkaar zet en daar dan heen stuurt. Daar worden zij opgenomen in grotere verbanden. Door de EU-Battlegroups worden wel oefeningen gehouden op stafniveau, maar voor de complete groep is dat inderdaad nog niet aan de orde. Dat geldt althans voor Nederland; de Zweden gaan hierin een stuk verder. Zweden is de alternatieve lead nation op het ogenblik. De Zweden gaan in hun betrokkenheid verder dan wij.

De heer **Van Driel** (PvdA): Als de minister het zo serieus neemt, waarom oefent de battlegroup dan niet? Dat is mijn enige vraag.

Minister **Hillen**: Ik heb niet gezegd dat wij het zo serieus nemen in de zin dat wij daar dag en nacht mee bezig zijn. Dit zijn beginnende ontwikkelingen. Wij nemen het wel serieus dat dit gebeurt. Wij zijn op het ogenblik ook lead nation. Wij geven dus onze tag mee, zetten onze handtekening erop. Tegelijkertijd zien wij om ons heen dat de praktische toepassing en de mogelijkheden voor oefening nog beperkt zijn. Ik heb dit echter net beschreven als een bloemetje in ontwikkeling, dat naar ik hoop geleidelijk groter zal worden en waarvoor wij ook onze verantwoordelijkheid nemen.

Ten aanzien van de vraag wat ik aantrof, kan ik dit opmerken. Het probleem dat zich voordoet is eigen aan de defensieorganisatie. Defensie zal nooit haar zwakke punten aan de buitenwereld laten zien. Dat doet een militair niet. Een heleboel dingen zijn onder druk opgelost, onder het motto: wij kunnen dat aan. Men is het gaan oplossen door eigenlijk van binnenuit te kannibaliseren op begrotingen of wapensystemen. Wie is daarvoor verantwoordelijk? Iedereen, denk ik: de minister, de staatssecretaris, maar net zo goed ook het kabinet en de minister van Financiën. Iedereen die weet heeft van de wijze waarop een begroting zich ontwikkelt, zou je daarvoor mede verantwoordelijk kunnen noemen. De heer Van Kappen heeft gelijk als hij stelt dat voor de bezuinigingen die werden ingevuld bij het regeerakkoord, werd uitgegaan van verkenningen in de min-variant, dat wil zeggen, niet voor de gecorrigeerde nul maar voor de nul die op dat moment werd verondersteld. Op het moment dat je bij Defensie de deken eraf trok en zag wat eronder zat, kon je zien dat de nul een stuk lager lag dan de nul waarvan toen werd uitgegaan. Dat klopt.

De heer Van Driel heeft ook gesproken over specialisatie überhaupt: op welke manier kun je tot taakspecialisatie binnen Europa komen? Hierbij speelt ook weer het heel delicate probleem van soevereiniteit. Dat speelt juist in Europa een rol. Europa is nog steeds een organisatie, een samensmeding van landen waarbij de politieke eenheid niet wordt uitgedrukt in het overdragen van soevereiniteit, maar waarbij nog steeds zo veel mogelijk communautair wordt gedacht. Als wij taken wegdoen en anderen onze taken zouden overnemen of als wij taken overnemen van anderen, wordt ook soevereiniteit overgedragen naar een ander land. Ook als wij wapensystemen overdragen, dragen wij soevereiniteit over. Die stap wordt nog moeilijk gezet. Ook de samenwerking tussen Engeland en Frankrijk gaat niet uit van overdracht van soevereiniteit. Dat is voorlopig alleen nog papier, een brief waarin men heeft gezegd dat men het gaat proberen. Ik moet nog zien dat het allemaal verwerkelijk wordt.

Ik kan me heel goed voorstellen dat wij op het punt van taakspecialisatie steeds meer gaan doen. Ik denk echter dat wij dit beter op bilateraal niveau kunnen doen. Zo kunnen wij met de Belgen een aantal zaken afspreken. In principe hebben wij wat betreft de Admiraliteit, de zee, heel veel zaken met België uitgewisseld en doen wij heel veel zaken bijna ineengeklonken met elkaar. Een ander voorbeeld is dat van de mariniers. Zij werken in een

hecht samenwerkingsverband samen met de Engelse mariniers. Toen echter een of twee keer in het verleden de Engelse mariniers werden ingezet, kwamen de Nederlandse mariniers daar niet bij, omdat de Nederlandse mariniers niet in dezelfde situatie konden komen vanwege het feit dat Nederland die inzet niet wilde plegen en de Engelsen wel. Als je een of twee keer past als het erop aankomt, wordt de tweede of derde keer gevraagd: doe je het nu wel of niet?

Ten aanzien van deze vraag moeten wij tastend en zoekend met elkaar verder komen. Dat is echt heel moeilijk. Wij moeten daarover niet te makkelijk praten. De inzet van Nederland en van andere landen daarbij is toch om, zeker op het militaire front, goed naar elkaar te luisteren en langzaamaan naar elkaar toe te kruipen. Zo is tegenwoordig het Engels algemeen de voertaal, voor iedereen; dat was dertig jaar geleden anders. Bovendien zie je steeds meer dat de specificaties van de wapensystemen dezelfde richting uit gaan. Er wordt steeds meer op gelet dat men dezelfde wapensystemen koopt, zodat die ook uitwisselbaar en met elkaar compatibel zijn. Overigens is dat een van de aspecten van de ombuigingen bij Defensie. Binnen Defensie hebben wij gezegd: met al die specificaties die specifiek zijn voor krijgsmachtsdelen en met al die dingen die wij niet van de plank kopen maar met een aantal verbijzonderingen erop, is het voorbij. Wij doen niet meer aan tailor-made; wij gaan naar de confectie. Ook op dat punt proberen wij zuinig te zijn en meer standaard te werken.

De heer Russell vroeg naar de kloof tussen Europa en de Verenigde Staten en of het gevolg een alleingang van de Verenigde Staten kon zijn. Wij hebben de afgelopen dagen kennis kunnen nemen van de analyse van de heer Kaplan. Natuurlijk zijn niet alleen op militair gebied maar ook op tal van andere gebieden de accenten en zwaartepunten zich in de wereld aan het verplaatsen. Als Europa zo doorgaat, in die zin dat het meer bezuinigt op defensie maar ook in zijn betrokkenheid en inzetbaarheid niet dezelfde spoor houdt als de Verenigde Staten, dan is het inderdaad heel goed mogelijk dat de Verenigde Staten ons minder in beeld hebben dan in het verleden. Dat is niet in het belang van Europa of Nederland. Zo heb je immers niet alleen op tal van punten een heel goed op elkaar afgestemde samenwerking, maar, hoe je het ook wendt of keert, van de Verenigde Staten komt in militaire conflicten een veel fundamentele substantie af dan Europa tot nu toe heeft kunnen of willen opbrengen.

De heer Russell vroeg of ik het onderwerp taakspecialisatie wilde opnemen in de beleidsbrief. Ik kan daar misschien hoogstens wat beleefde zinnen over opnemen maar nog weinig uitwerking. In de beleidsbrief richt ik mij voornamelijk op het tackelen van de problemen die nu voorliggen. Dat zijn budgettaire problemen die in deze kabinetsperiode moeten worden afgewikkeld. Dan gaat het over een periode van vier jaar, een begrotingsperiode die je in een regeerakkoord bestrijkt. Maar al die internationale samenwerkingsvraagstukken, taakspecialisaties en

noem maar op, zijn nog vogels in de lucht. Als je die nu zou inboeken, boek je wensdromen in. En bij taakspecialisaties weet men vaak wel wat men wil afstoten maar hoor je zelden wat men erbij wil nemen. Het principe van taakspecialisatie is namelijk toch dat je er evenwichtig uitkomt, maar wij weten altijd wat wij kwijt willen en nooit wat wij willen nemen. Bovendien moeten wij niet voor de verleiding bezwijken om vogels in de lucht te benoemen als iets wat wij al binnen hebben en wat dan vanzelf wel gerealiseerd zal worden. Ik denk dat de krijgsmacht zeker en met grote inzet internationale samenwerkingsverbanden moet aangaan. De voordelen die daarbij geleidelijk om de hoek komen kijken, moet de krijgsmacht dan gebruiken om zichzelf verder te ontwikkelen maar niet om het budgettaire probleem van vandaag op te lossen.

De heer Russell vroeg of er werkelijk een rode lijn is. Er is op dit moment een begroting van zo'n beetje 8 mld. bij Defensie. En alles kan natuurlijk maar als Defensie morgen echt op slot gaat, dan moeten wij nog jaren 4 mld. opzij zetten voor salarissen, pensioenen, wachtgelden en wat dan ook. Bij dit soort organisaties is dat zo. De rest is materieel, oefentijd en dat soort dingen. Je hebt dus überhaupt weinig flexibiliteit om daar al te creatief mee om te gaan. Vervolgens is de vraag: waar zit onze rode lijn? Ik heb destijds, als lid van deze Kamer, gloedvol verdedigd dat wij een jaarlijkse besteding zouden moeten hebben van 2%. Wij zitten nu in de min. Wij hadden omhoog gemoeten. Wij zitten nu op 1,4%.

Dit jaar wordt een heel slecht jaar. De investeringen zijn naar beneden gezakt. Wij hebben dit jaar geen of amper intake van jong personeel. Dat is niet alleen slecht voor de naam van goede werkgever, maar ook voor de continuïteit van de organisatie. Dit jaar komt echt hard aan. Daarna hopen wij weer wat op te kunnen bouwen, al zitten wij dan toch structureel lager. Wij zitten in de gevarezone. Dat wil zeggen dat we wel een krijgsmacht zullen houden, maar die doet dan, net als die van andere landen, niet serieus mee. Nederland heeft internationaal zijn plaats. Daarbij gaat het niet om de eer en om de vraag welke stoelen je bezet, maar om de internationale verantwoordelijkheid die je hebt en die afgerekend kan worden aan wat je verdient. Ik heb het wel eens anders uitgedrukt: als je aan tafel wilt zitten als er gegeten wordt, moet je ook van tevoren de tafel willen dekken en de afwas willen doen. Je kunt dus niet alleen met schone handen rondlopen en alleen de vrolijkheid opstrijken.

Laten wij ook niet vergeten dat de Nederlandse economie heel specifiek is. Het grootste gedeelte van ons inkomen verdienen wij buitenslands. Wij zijn volstrekt afhankelijk van stromen goederen, van bewegingen op aarde en van het vrije verkeer van kapitaal en mensen. Wij hebben dus meer belang dan een heleboel andere landen bij vrije vaarwegen en een open economie. Ons belang bij internationale vrede en veiligheid is heel groot. Dat moet weerspiegeld worden in onze defensie-inspanningen. Als wij die verhouden tot

het belang van Nederland, zitten wij absoluut aan een kritische ondergrens.

De heer Vliegenthart is ingegaan op de Europese samenwerking. Die heb ik behandeld.

De heer Van Kappen had het over de sluiting van Brunssum. Ik hoop dat dat niet gebeurt. Als de NAVO gaat reorganiseren, dan roepen wij allemaal "het is te vet, het is te veel", totdat ze bij Nederland komen, want dan roepen wij "dat mag niet". Ook dat is allemaal een beetje dubbelhartig. En het rare is dat elk land dat doet. Dat maakt die discussie soms zo ingewikkeld. Ik kan daar geen garantie voor afgeven. De Nederlandse regering probeert wel te bekijken of Brunssum voor Nederland en de NAVO behouden kan blijven. Ik doe daar geen enkele voorspelling over, maar het zal op korte termijn wel blijken. Ik hoop met de Kamer dat Brunssum volledig door blijft functioneren zoals nu het geval is.

De topstructuur van Defensie is uiteraard ook aan de orde in termen van omvang. Op het moment dat je moet bezuinigen op de omvang, begin je toch van bovenaf. De piramide loopt bij Defensie niet spits toe maar gaat recht omhoog. Daar zijn allerlei verklaringen voor, waar ik nu niet op in zal gaan. Bovendien zijn wij op het ogenblik druk aan het praten over de topstructuur. Wij zijn druk aan het bezien welke voordelen te boeken zijn op de wijze waarop de organisatie wordt bestuurd. Daar kan ik niet op vooruitlopen. Dat zal in de beleidsbrief aan de orde komen. Het punt is dan echter wel getackeld. Linksom of rechtsom, welk besluit er ook uitkomt, wij hebben erover nagedacht en de argumenten gewogen.

Ik kom op het sociaal beleidskader en de afvloeiing van mensen. Op het ogenblik zijn niet alleen loononderhandelingen aan de gang, maar hebben wij ook te maken met dit soort zaken. Het huidige sociaal beleidskader loopt op afzienbare termijn af. Er moet dus een nieuw sociaal beleidskader komen. Daar moet over onderhandeld worden. Ik ga niet in de onderhandelingen treden die de directeur personeel op het ogenblik met de bonden voert. Daar probeer ik wel zelf zo veel mogelijk bij te zijn om de politieke betrokkenheid te tonen.

Het is echter niet zoals de heer Vliegenthart het stelt, namelijk dat er 10.000 mensen ontslagen worden. Het gaat 10.000 arbeidsplaatsen kosten. Wij zullen proberen om gedwongen ontslagen zo veel mogelijk te voorkomen, al zullen ze niet helemaal te voorkomen zijn. Het gaat echter niet om 10.000 ontslagen, temeer omdat die 10.000 arbeidsplaatsen zullen verdwijnen over de hele regeerperiode. Het is niet zo dat er bij 10.000 mensen een ontslagbrief in de bus valt de dag nadat de beleidsbrief uitkomt. Het is over de hele periode en er zit ook een hoop natuurlijk verloop in. Een aantal mensen zal ontslag krijgen, maar een heleboel mensen zullen het niet merken, zaten toch al in een bepaalde fase van hun Defensieloopbaan of waren "beroeps bepaalde tijd" zoals dat vroeger heette.

Het probleem is heel zwaar, met name voor de top, omdat mensen daar al voorbij de uitfasering zitten die je op jongere leeftijd hebt. Maar wij zullen

daar doorheen moeten met elkaar. De uitkomst ervan zal veel ontredde geven en heel zwaar vallen. De contacten met de bonden zijn heel intens. Laten wij hopen dat wij er zo uitkomen dat wij voor Defensie weer verder kunnen en dat dan deze ronde genomen is.

Mevrouw Böhler heeft over de JSF gesproken. Die heb ik uitgebreid behandeld.

De heer Koffeman en ik erkennen de geëngageerdheid over en weer -- dat is een winstpunt -- al zal er best een verschil van inzicht zijn. Natuurlijk heeft hij gelijk als hij stelt dat niet overal waar ontwikkelingswerk gedaan wordt, militairen aanwezig moeten zijn. Integendeel, de zendelingen en missionarissen hebben dat indertijd wel bewezen. In Afghanistan is nu een transitieproces begonnen. Er was een massieve militaire aanwezigheid. Op het moment dat je het transitieproces in werking zet, moet je niet hals over kop met zijn allen eruit gaan. Dat moet je dan geleidelijk doen. Wij zijn net als de andere landen mede aanwezig geweest bij de verschillende fasen. Je gaat dus tot de laatste fase mee in een transitieproces waarin je probeert de rule of law over te geven aan de Afghaanse autoriteiten. Zal dat helemaal lukken? Natuurlijk niet, er zullen tal van fouten worden gemaakt en er zullen tal van tekortkomingen zijn. Voorlopig zullen, naast de ontwikkelingswerkers, die inderdaad fantastisch werk doen, ook nog militairen nodig zijn om ervoor te zorgen dat de zaak niet morgen in een chaos eindigt. Als wij elkaar op dat punt tegemoet kunnen komen, denk ik dat wij recht doen aan de inspanningen van beide groepen mensen.

Beide groepen doen immers hun werk met een groot engagement met de noden in de wereld. Dat geldt ook voor de militairen. Er is geen enkele militair meer die, als je hem vraagt hoe hij een probleem zou oplossen in Somalië of Afghanistan, antwoordt: leeg maar een magazijn kogels. Geen een militair zou dat zeggen. Het zijn allemaal mensen die precies weten hoe de problemen in die omgeving zijn veroorzaakt. Zij zullen altijd beginnen over de verdeling tussen arm en rijk en over rechteloosheid; zij zullen niet in de eerste plaats beginnen over gewelddadigheid. Zij moeten echter wel vaak het smerige werk opknappen en dat doen zij met grote overgave. Daarom ben ik zo trots op de Nederlandse militair en op de organisatie die een en ander in elkaar zet. Wij doen dat met een groot verantwoordelijkheidsgevoel, door zo min mogelijk schade voor zowel de mensen als de infrastructuur te veroorzaken. Dat gebeurt met enorm veel zorgvuldigheid. Wij hebben van al die vredesmissies heel veel geleerd. Ik kan dus met grote overgave hun werk verdedigen, ook tegenover de mensen die het accent leggen op ontwikkelingswerk.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Dan kom ik tot afhandeling van het wetsvoorstel.

**

Het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2011 (32500-X) wordt zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fracties van de SP en de Partij voor de Dieren wordt conform artikel 121 van het Reglement van Orde aantekening verleend dat zij geacht willen worden zich niet met het wetsvoorstel te hebben kunnen verenigen.

Het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2011 (32500-V) zal na het begrotingsdebat over de effectiviteit van de ontwikkelingssamenwerking op 5 april aanstaande worden afgehandeld.

Over de motie wordt volgende week gestemd.

**

Sluiting 19.33 uur.

!Lijst van besluiten en ingekomen stukken!

*N

Lijst van besluiten:

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om:

a. de stemmingen over het volgende wetsvoorstel te doen plaatsvinden op 15 februari 2011:

Wijziging van Boek 5 van het Burgerlijk Wetboek en de Woningwet in verband met het plegen van onderhoud door verenigingen van eigenaars (31991);

b. de behandeling van de volgende brief te doen plaatsvinden op 15 februari 2011:

Subsidiariteitstoets voorstel herziening Verordening Brussel I (Brief van de voorzitter van de vaste commissie voor de JBZ-Raad, mede namens de vaste commissie voor Justitie, aan de Voorzitter van de Eerste Kamer) (32582-A);

c. het voorbereidend onderzoek van het volgende wetsvoorstel door de vaste commissie voor Justitie te doen plaatsvinden op 22 februari 2011:

Wijziging van de Wet van 2 mei 1990 tot uitvoering van het op 20 mei 1980 te Luxemburg tot stand gekomen Europese verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen, uitvoering van het op 25 oktober 1980 te 's-Gravenhage tot stand gekomen Verdrag inzake de burgerrechtelijke aspecten van internationale ontvoering van kinderen alsmede algemene bepalingen met betrekking tot verzoeken tot teruggeleiding van ontvoerde kinderen over de Nederlandse grens en de uitvoering daarvan en van de Uitvoeringswet internationale kindbescherming in verband met afschaffing van de procesvertegenwoordigende bevoegdheid van de

centrale autoriteit in zaken van internationale kinderontvoering en kinderscherming, alsmede, in teruggeleidingszaken, de concentratie van rechtspraak, introductie van de bevoegdheid van de rechter om te beslissen aan het hoger beroep in teruggeleidingszaken schorsende werking te verlenen, en beperking van het beroep in cassatie (32358);

d. het plenaire debat over clustermunitie te doen plaatsvinden op 1 maart 2011;

e. het voorbereidend onderzoek van het volgende wetsvoorstel door de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschapsbeleid te doen plaatsvinden op 15 maart 2011:

Wijziging van enige onderwijswetten inzake samenwerkingsscholen (32134).

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen:

Wijziging van enige onderwijswetten inzake samenwerkingsscholen (32134);

Wijziging van de Leerplichtwet 1969, de Wet educatie en beroepsonderwijs, de Wet op de expertisecentra, de Wet op het primair onderwijs, de Wet studiefinanciering 2000, de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten en de Wet op het voortgezet onderwijs in verband met het treffen van diverse maatregelen ten behoeve van het bestrijden van verzuim en voortijdig schoolverlaten (32356);

Wijziging van de Wet milieubeheer, de Wet op de economische delicten en de Elektriciteitswet 1998 ter implementatie van richtlijn nr. 2009/28/EG, richtlijn nr. 2009/30/EG en richtlijn nr. 2009/33/EG (implementatie van de EG-richtlijn energie uit hernieuwbare bronnen, de EG-richtlijn brandstofkwaliteit en de EG-richtlijn schone en energiezuinige wegvoertuigen) (32357);

Wijziging van de Wet milieubeheer in verband met de heffingsplicht voor huishoudelijke afvalstoffen bij kamerverhuur en bij volgtijdig gebruik (32479).

Deze wetsvoorstellen zullen in handen worden gesteld van de desbetreffende commissies;

2. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister-president, minister van Algemene Zaken, ten geleide van de kabinetsreactie WRR-rapport "Aan het buitenland gehecht" (griffienr. 147641.01);

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ten geleide van het IWI-rapport "De burger bediend" (griffienr. 147885);

een, van de minister en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, ten geleide van de geannoteerde agenda van de Europese Raad van 4 februari 2011 te Brussel (griffienr. 147893);

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van een lijst met in

voorbereiding zijnde verdragen waarover thans wordt onderhandeld, met als peildatum 31 december 2010 (griffienr. 147895);

een, van alsvoren, inzake voornemen tot verlenging van verdragen (griffienr. 147899);

een, van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, inzake stand van zaken implementatie Europese richtlijnen en kaderbesluiten in vierde kwartaal 2010 (griffienr. 147900);

een, van alsvoren, ten geleide van vier fiches die werden opgesteld door de werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen inzake o.a. Verordening evaluatiemechanisme voor de controle van de toepassing van het Schengenacquis (griffienr. 147898);

een, van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu, inzake ontwerpbesluit tot wijziging van het Besluit beheer winningafvalstoffen in verband met de implementatie van drie Commissiebeschikkingen ingevolge artikel 22, eerste lid, van richtlijn 2006/21/EG (griffienr. 147889).

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

3. de volgende geschriften:

een, van I.M. te N., inzake Afghanistanmissie 2011 (griffienr. 147778.03). Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking;

een, van J.A., inzake vervolgbeslissing Zambezi (griffienr. 145230.04).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de commissie voor Koninkrijksrelaties;

een, van A.M.t.B. te U., inzake accountantverificatie (griffienr. 147887);

een, van F.R.M.H. te M.e.C., inzake afwikkeling vonnis Rechtbank Arnhem 28 juli 2010 (griffienr. 147634.01).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de commissie voor Justitie;

een, van E.G., inzake reactie op richtlijn 2003/109/EC (griffienr. 147911);

een, van J.V., inzake terugwerkende kracht (griffienr. 147904).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschapsbeleid;

een, van groep 7b van de Z-school te H., inzake bont (griffienr. 144181.19).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit;

een, van P.V. te Z., inzake tegemoetkoming AOW pensioen vervangen door tegemoetkoming KOB (griffienr. 147577.24);

een, van S.K. te D., inzake jeugdzorgperikelen (griffienr. 147910);

een, van R.S. te F., inzake KOB-regeling (griffienr. 147577.22);

een, van H.H.H.P. te F.E., inzake algemene
ouderdomswet (griffienr. 147577.21).
Deze geschriften worden van belang geacht voor de
leden van de commissie voor Sociale Zaken en
Werkgelegenheid;

een, van T.v.N.v.R., inzake bezuinigen
(griffienr. 147886).
Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden
van de commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en
Sport/Jeugd en Gezin.

De Voorzitter stelt voor, deze geschriften voor
kennisgeving aan te nemen.